SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Z OBSAHU

J. Ružička, Tézy o slovenčine ■ Š. Peciar, Tvorenie a kvantita mužských substantív s príponami *-č, -ač, -áč/-iač*

DISKUSIE

L. Dvonč, Zo skloňovania francúzskych mien na *-es* a anglických a francúzskych mien na *-e* ■ V. Uhlár, Z problematiky miestnych názvov a odvodených slov ■ J. Mihál, Ďalšie pripomienky k Slovníku slovenského jazyka ■ J. Holý, Kategória pádu a citový príznak

ZPRÁVY A POSUDKY

Smolenická konferencia o kultúre spisovnej slovenčiny. A. Ferenčíková ■ Konferencia o Vajanskom. E. Jóna ■ Medzinárodná konferencia o štylistike a poetike v Moskve. J. Mistrík ■ Zpráva o činnosti Ústavu slovenského jazyka SAV za rok 1966. J. Horecký ■ Zpráva o činnosti Slovenskej onomastickej komisie. M. Majtán ■ Zo svojrázneho písania veľkých písmen. L. Dvonč ■ Aktuálnosť štylistických rozborov. M. Ivanová-Šalingová ■ T. Pardel, Písaná reč, jej vývin a poruchy u detí. V. Betáková ■ F. Sima—E. Chrenková—M. Kazimírová, Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský vreckový slovník. M. Hayeková

ROZLIČNOSTI

3 32 1967

VYDAVATEĽSTVO

SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVENSKÁ REČ

časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka

HLAVNÝ REDAKTOR
prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR
PhDr. Ladislav Dvonč, CSc.

REDAKČNÁ RADA
doc. PhDr. Ferdinand Buffa, CSc., PhDr. Ladislav Dvonč, CSc., Ján Holý, CSc., PhDr. Gejza Horák, CSc., prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc., doc. PhDr. Rudolf Krajčovič, CSc., doc. PhDr. Jozef Mistrík, CSc., Jozef Mlacek, doc. PhDr. Pavel Ondrus, CSc., PhDr. Štefan Peciar, CSc., doc. PhDr. Jozef Ružička, DrSc., PhDr. Mária Ivanová-Šalingová, CSc.

REDAKCIA
Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

J. Ružička, Tézy o slovenčine 129
Š. Peciar, Tvorenie a kvantita mužských substantív s príponami *-č, -ač, -áč/-iač* . . . 134

DISKUSIE
L. Dvonč, Zo skloňovania francúzskych mien na *-es* a anglických a francúzskych mien na *-e* 146
V. Uhlár, Z problematiky miestnych názvov a odvodených slov 154
J. Mihál, Ďalšie pripomienky k Slovníku slovenského jazyka 161
J. Holý, Kategória pádu a citový príznak . . 165

ZPRÁVY A POSUDKY
Smolenická konferencia o kultúre spisovnej slovenčiny. A. Ferenčíková 169
Konferencia o Vajanskom. E. Jóna . . . 173
Medzinárodná konferencia o štylistike a poetike v Moskve. J. Mistrík 174
Zpráva o činnosti Ústavu slovenského jazyka SAV za rok 1966. J. Horecký 176
Zpráva o činnosti Slovenskej onomastickej komisie. M. Majtán 179
Zo svojrázneho písania veľkých písmen. L. Dvonč 180
Aktuálnosť štylistických rozborov. M. Ivanová-Šalingová 183
T. Pardel, Písaná reč, jej vývin a poruchy u detí. V. Betáková 185
F. Sima—E. Chrenková—M. Kazimírová, Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský vreckový slovník. M. Hayeková 188

ROZLIČNOSTI
Nicosia — Nikózia, nikózijský, Nikózijčan. L. Dvonč 190
Estera. F. Buffa 191
Viking — vikingský, či *vikinský?* L. Dvonč . 192
Bábkoherec, bábkoherečka, bábkohra. Š. Lipták . . . . . .
Bez zvyšku, bez sporu, bez zmyslu, bez strachu ap. V. Uhlár . . . . . .

3. *Slovenčina je diferencovaný národný jazyk a jeho podoby tvoria dialektickú jednotu.*

Súčasná slovenčina je zložitý útvar, lebo sa v nej rozlišujú podoby odlišné z hľadiska základných vlastností jazyka: miestne nárečia, spisovný jazyk so svojimi štýlmi a sociálne nárečia (slangy). Tieto podoby národného jazyka tvoria dialektickú jednotu: vo svojom vnútornom živote sa spravujú vlastnými zákonitosťami a zároveň sa vzájomne ovplyvňujú.

Spisovný jazyk vznikol na základe nárečí, vyrástol z ľudovej reči, formoval sa aj cez staršie kultúrne útvary, ale od svojho sformovania vyvíja sa len podľa vlastných zákonitostí, hoci súčasne vplýva na koexistujúce miestne nárečia a ... nivelizačne a sám z nich dostáva popudy k rozvoju i prostriedky rozvoja. Aj vzťah medzi spisovným jazykom a sociálnymi nárečiami je obojstranný: sociálne nárečia vznikajú na základe spisovného jazyka, utvárajú sa v stálom kontakte s ním; pravda, pôsobia aj spätne na spisovný jazyk, najmä vo forme tzv. pracovných slangov.

Organické zväzky medzi všetkými podobami nášho národného jazyka sú pevné a trvalé. Umelé a násilné trhanie týchto zväzkov by bolo škodlivé najmä pre zdravý vývin spisovného jazyka, lebo spisovný jazyk by mohol byť vedený k odcudzeniu sa vlastnej podstate.

4. *Spisovná slovenčina je základná, najzávažnejšia podoba slovenského jazyka.*

Spisovná slovenčina je základná podoba slovenčiny, je oveľa bohatšia a spoločensky dôležitejšia ako nárečia. Slovná zásoba a gramatická stavba spisovnej slovenčiny vyhovujú komunikatívnym potrebám v každej oblasti súkromného i verejného styku dorozumievania.

Úlohy spisovnej slovenčiny sú oveľa zložitejšie a náročnejšie než úlohy miestnych i sociálnych nárečí. Spisovná slovenčina je totiž jediný jazykový útvar, ktorý spája všetkých Slovákov do jedného celku: preto je spisovná slovenčina celonárodný komunikatívny prostriedok. Tým na seba preberá národnoreprezentatívnu úlohu národného jazyka v celom rozsahu. Reprezentatívna úloha spisovnej slovenčiny však nie je iba v tom, že spája do jedného celku všetkých Slovákov, ale je i v tom, že je hlavným znakom, ktorým sa slovenský národ odlišuje od ostatných národov.

Z toho vychodí, že spisovná slovenčina je aj spoločensky záväzná podoba národného jazyka: každý používateľ spisovnej reči má dodržiavať jej pravidlá. Svojvoľné individuálne zásahy do jej prostriedkov a noriem sú neprípustné.

Celonárodný význam a celospoločenská záväznosť spisovnej slovenčiny mali by byť vyslovené v zákone o národnom jazyku.

5. *Súčasná vývinová etapa spisovnej slovenčiny trvá od štyridsiatych rokov nášho storočia podnes.*

V dejinách spisovného jazyka sa rozlišujú etapy, pričom medzníkmi vo vývine sú predovšetkým dôležité zmeny v samom jazyku. Uzlové body v dejinách nositeľov majú dosah pre jeho vývin, ale priamočiare prenášanie periodizácie dejín národa na vývin spisovného jazyka je nesprávne.

Za súčasnú etapu vo vývine spisovnej slovenčiny pokladáme obdobie od štyridsiatych rokov podnes, čiže štyridsiate, päťdesiate a šesťdesiate roky nášho storočia. Je to samostatné obdobie, ktoré sa odlišuje od predchádzajúcej etapy

(= dvadsiate a tridsiate roky) dôležitými faktami jazykovými, a to z hľadiska vlastností jazykovej stavby, z hľadiska spoločenských úloh spisovného jazyka i z hľadiska vzťahov k ostatným jazykom.

Súčasná spisovná slovenčina má na rozdiel od predchádzajúceho obdobia v podstate ustálenú a vypracovanú vnútornú stavbu. V súčasnej etape sa uplatňuje najmä racionalizácia stavby spisovnej reči a internacionalizácia jej prostriedkov slúžiacich vede, technike a civilizácii. Súvisí to s dôležitosťou a rozvojom odborného štýlu. V celom období platí v podstate tá istá kodifikácia.

Spisovná slovenčina dobre plní všetky úlohy, ktoré kladie vyvinutá a kultúrne diferencovaná spoločnosť na svoj spisovný jazyk.

[redacted]stálenosť a rozvitosť spisovnej slovenčiny je základom pre rovnocenné postavenie slovenčiny v kontaktoch s inými jazykmi. Prejavuje sa to aj tým, že sa do spisovnej slovnej zásoby natrvalo preberajú iba potrebné slová a výrazy, najmä termíny, a začleňujú sa do stavby spisovnej slovenčiny, takže nenarúšajú jej vnútorné zákonitosti.

6. *Základnou vývinovou črtou súčasnej spisovnej slovenčiny je rozvoj podľa vlastných zákonitostí.*

Na rozdiel od minulého obdobia je dnes základnou vývinovou črtou slovenčiny jej všestranný rozvoj podľa vlastných zákonitostí na splnenie všetkých potrieb. Umelé a násilné zbližovanie slovenčiny a češtiny, ako aj umelé a násilné odďaľovanie slovenčiny a češtiny sú mimojazykové tendencie, ktoré v minulosti boli prejavom buržoáznych ideológií a ktoré v socialistickej spoločnosti nemajú opodstatnenie.

V minulosti nebolo dosť času ani pokoja, aby sa stavba spisovnej slovenčiny vypracúvala do podrobností a sa ustálila v celom rozsahu. No súčasné obdobie v zmysle rovnoprávnosti národov a jazykov v socialistickom spoločenstve poskytuje primerané spoločenské podmienky na to, aby spisovná slovenčina v živom kontakte s inými jazykmi si udržiavala a rozvíjala úroveň kultivovaného a moderného dorozumievacieho prostriedku celonárodnej platnosti a záväznosti.

Aj starostlivosť o spisovnú slovenčinu sa musí spravovať úsilím po rozmnožovaní a spresňovaní prostriedkov slovenčiny podľa jej vnútorných zákonitostí.

7. *Za kritériá spisovnosti jazykových prostriedkov pokladáme najmä ich ústrojnosť, ustálenosť a funkčnosť.*

V spisovnom jazyku pokladáme za správne všetky prostriedky (t. j. hlásky, slová, tvary a konštrukcie), ktoré sú ústrojné, ustálené a funkčné. Sú to teda jazykové prostriedky, ktoré zodpovedajú zákonitostiam stavby spisovného jazyka a používajú sa v explicitne spisovnom úze. Ináč povedané, sú to jednotky, ktoré sa v danom jazyku oprávnene pokladajú za vlastné.

Kritérium ústrojnosti zodpovedá systémovému charakteru stavby jazyka a jej zákonitostiam. Napríklad názvy vecí určených na istú činnosť sa tvoria zo slovesných základov príponou *-dlo: mydlo, šidlo, sedadlo, vodidlo;* preto v slovenčine je ústrojné slovo *ležadlo* (k slovesu *ležať*), a nie tvar „lehátko". Kritérium ústrojnosti je dôležité najmä pri tvorení nových slov, termínov.

Kritérium ustálenosti vyplýva z kodifikovanosti spisovného jazyka, z dôraznej tendencie zostať rovnakým. Práve tým sa regulovaný spisovný jazyk odlišuje od spontánne sa vyvíjajúcich útvarov nespisovných, najmä od sociálnych nárečí (slangov). Preto sa napríklad neodporúča namiesto ustáleného slova *oberačky* novotvar „vinobranie", alebo namiesto ustáleného tvaru *Nitran* novotvar „Nitrančan". Podobne sa dáva prednosť ustálenej väzbe *hrať na niečom* (na *hus-*

liach, na gitare) pred väzbou „hrať na niečo", alebo ustálenej väzbe *mimo niečoho* (napr. *mimo hry*) pred väzbou „mimo niečo" (napr. „mimo hru"). Ustálené jazykové jednotky sú spravidla aj všeobecne zrozumiteľné.

Kritérium funkčnosti zodpovedá úlohám jazykovej jednotky pri dorozumievaní. Povedzme niekedy lepšie vyhovujú potrebám presného vyjadrovania medzinárodné termíny typu *nominatív, genitív, datív,* lebo sa nimi nezastierajú a neskresľujú vzťahy medzi vyjadrovanými pojmami ako domácimi názvami *prvý pád, druhý pád, tretí pád* (ktorými sa naznačuje len isté poradie v paradigme).

Uvedené kritériá jazykovej správnosti sú rovnako dôležité, hoci sa v sporných prípadoch dáva prednosť kritériu ústrojnosti.

8. *Prameňmi na poznávanie súčasnej spisovnej slovenčiny sú vybraná prax, dobré jazykové povedomie a výsledky doterajšieho výskumu.*

Súčasný stav spisovnej slovenčiny je výsledkom svojského vývinu za istých spoločenských okolností; to treba brať do úvahy aj pri určovaní prameňov na poznávanie slovenčiny a opis jej systému.

Základným, hoci nie výlučným prameňom na poznávanie spisovného jazyka je vybraná, vedome spisovná jazyková prax (písané a hovorené prejavy dobrých autorov). Tento základný prameň sa najmä pri rozkolísanom úze výdatne dopĺňa dobrým jazykovým povedomím tých nositeľov spisovného jazyka, ktorí si ho pestujú v stálom kontakte s kultivovanou praxou iných. Tak sa individuálne jazykové povedomie objektivizuje. I doterajšie vedecké poznanie slovenčiny a jej zákonitostí, uložené vo vedeckých opisoch a kodifikáciách jednotlivých rovín jazykovej stavby, je dôležitým prameňom: kodifikácia nie je totiž iba jednosmerne závislá od jazykovej praxe, lebo spätne pôsobí na ňu a vnáša poriadok do neustálených častí praxe i systému. Kodifikácia je teda nielen normatívna, ale aj normotvorná.

Tzv. priemerný úzus nie je u nás vždy spoľahlivým prameňom spisovnej normy.

9. *Kodifikácia spisovnej slovenčiny je vedecký opis jej prostriedkov a noriem, uzákonený reprezentatívnou celonárodnou inštitúciou.*

Predpokladom kodifikácie je všestranný vedecký výskum jazyka. Výsledky tohto výskumu sú potom základom kodifikačnej činnosti jazykovedcov. Vlastná kodifikačná činnosť sa podobá normalizácii v iných oblastiach spoločenskej práce a správania, to značí, že kodifikácia nie je iba zachytením jestvujúceho stavu vybranej praxe, lež vnáša do jazykovej praxe cieľavedomý poriadok, ktorý jej má zaručiť potrebnú úroveň.

Odborná primeranosť kodifikácie závisí od hĺbky poznania stavby jazyka. Kultúrna hodnota kodifikácie je širšia ako čisto odborná: je v súlade so spoločenskými a kultúrnymi ideami nositeľov jazyka, najmä s národnoreprezentatívnou funkciou spisovného jazyka.

Kodifikácia spisovnej slovenčiny ako celku alebo jednotlivých rovín jej stavby (ako lexikálnej, syntaktickej, morfologickej, fonickej v podobe ortoepickej alebo ortografickej) je vecou slovenských jazykovedcov-slovakistov a slovenskej kultúrnej verejnosti. Má sa uskutočňovať bez akýchkoľvek vonkajších a neodborných zásahov. Celospoločenskú záväznosť nadobúda uzákonením vedeckého opisu povolanou celonárodnou inštitúciou.

10. *Úroveň jazykovej praxe závisí od kultúrnej úrovne používateľov spisovného jazyka: meria sa jazykovou správnosťou, štýlovou primeranosťou a spoločenskou vhodnosťou použitých prostriedkov.*

Úroveň jazykovej praxe je súčasťou všeobecnej kultúry. Kultúrna spoločnosť sa stará o vysokú úroveň jazykovej praxe. V oblastiach kultúrneho úpadku sa znižuje aj jazyková kultúra.

Neuspokojivá úroveň jazykovej praxe u nás má spoločenské príčiny. Sú to napríklad doznievajúce negatívne dôsledky spoločenských zmien; ďalej je to malý záujem o národné hodnoty; napokon je to nedostačujúca pripravenosť našej školy plniť všetky povinnosti kultúrne a národné.

Úroveň jazykového prejavu sa meria jednak jazykovou správnosťou (podľa platnej kodifikácie pravopisnej alebo výslovnostnej, gramatickej a slovníkovej), jednak štýlovou primeranosťou (napr. podľa odôvodnenosti štýlovo príznakových slov a konštrukcií) a jednak spoločenskou vhodnosťou použitých jazykových prostriedkov. Jazyková kultúra je teda širšia vec ako jazykovedná, a bolo by chybné redukovať ju na oblasť čisto jazykovú, a tobôž na formálnu stránku pravopisnú.

Rozkolísanosť jazykovej praxe a chyby v nej sú prejavom slabého jazykového povedomia mnohých používateľov spisovnej slovenčiny: v nijakom prípade to nie je dôsledok nedokonalosti jazyka. Lebo veď spisovná slovenčina je dobrý nástroj, lenže nie všetci ho vieme dobre používať. S týmto stavom nemôžeme byť spokojní. Treba sa starať o účinnú nápravu.

11. *Jazyková výchova je spoločensky potrebná a pokroková činnosť, preto jej treba venovať zvýšenú pozornosť.*

Jazyková výchova je úsilie rozvíjať a upevňovať jazykové povedomie používateľov spisovnej slovenčiny. Cieľom jazykovej výchovy je dosiahnuť dobrú kultúrnu úroveň celej jazykovej praxe.

Najviac nedostatkov sa dnes zisťuje vo výslovnosti a pri používaní istých vrstiev slovnej zásoby. Z tohto hľadiska nie sú bez chýb ani verejné prejavy čelných predstaviteľov národnej kultúry a verejného života; ani škola nie je na želateľnej úrovni; veľa nedostatkov badať v reláciách rozhlasu a televízie; ani profesionálne divadlá nie sú bez nedostatkov. Treba teda venovať sústredenú pozornosť najmä otázkam spisovnej výslovnosti i vhodnosti v oblasti slovnej zásoby. Spisovnú výslovnosť a slovnú zásobu treba intenzívne skúmať, kodifikovať a výsledky tejto činnosti pohotovo prenášať do školskej i mimoškolskej jazykovej výchovy.

Na jazykovú prax možno pôsobiť nápravnými zásahmi: zákazom chybného a odporúčaním správneho prostriedku čiže terapeuticky, alebo predchádzaním možným chybám čiže preventívne. Jazyková prevencia je spoločensky vhodnejší postup a vedie k trvanlivejším výsledkom. Najúčinnejšiu prevenciu možno vybudovať v školách.

Školy sú základným činiteľom v jazykovej výchove a v utváraní jazykovej kultúry vôbec. Preto reči v škole vo všeobecnosti, od materskej školy po univerzitu a techniku, a potom vyučovaniu slovenského jazyka osobitne treba venovať mimoriadnu pozornosť. Podobne aj tlač, rozhlas, televízia a film majú veľkú úlohu v oblasti jazykovej výchovy. Osobitné miesto má aj tu literatúra.

12. *Živý vzťah k spisovnej slovenčine je prejav vlasteneckej a národnej hrdosti Slovákov, je prejav vedomej príslušnosti k národnej kultúre.*

Jazyková výchova je dôležitá najmä preto, že sa zvyšovaním jazykovej kultúry zvyšuje úroveň všeobecnej kultúrnosti a buduje sa dôležitá súčasť v systéme spoločenských hodnôt. Správna jazyková výchova je preto pokroková činnosť – vedie k rozkvetu národa a jeho kultúry.

Spisovná slovenčina je naším celonárodným spojivom a jej kultúrna úroveň je hlavným znakom našej národnej kultúrnej vyspelosti. O tomto zástoji spisovnej slovenčiny sú presvedčení všetci, ktorí majú živý vzťah k slovenskej kultúre ako celku.

Treba vykonávať morálny tlak na tých, čo nedoceňujú spoločenskú hodnotu spisovného jazyka alebo neuznávajú záväznosť jeho kodifikácie. Preto všetky zložky našej národnej spoločnosti treba viesť k tomu, aby si pokladali za svoju vlasteneckú povinnosť starať sa o všeobecný rozvoj spisovnej slovenčiny, aby zdôrazňovali jej miesto v národnej kultúre a aby podporovali úsilie za zlepšenie úrovne jazykovej praxe.

Spisovný jazyk patrí k najvzácnejším kultúrnym hodnotám celého národa, preto medzi popredné úlohy socialistickej spoločnosti patrí aj cieľavedomá starostlivosť o jeho všestranný rozvoj, a to v súlade s úsilím naplno rozvinúť všetky zložky národnej kultúry. To je jediná cesta, ako priviesť slovenčinu a slovenskú národnú kultúru do plodnej súhry s ostatnými partnermi na základe zásady rovný s rovným.

Ako národná hrdosť je kladná vlastnosť socialistického človeka, tak je kladné aj úsilie prejaviť túto vlastnosť vrelým vzťahom k materinskej reči a k vlastnému spisovnému jazyku.

Štefan Peciar

TVORENIE A KVANTITA MUŽSKÝCH SUBSTANTÍV S PRÍPONAMI -č, -ač, -áč/-iač

Hlavným cieľom tohto príspevku je podať čo najúplnejší opis rozloženia kvantity samohlások v substantívach muž. rodu utvorených príponami *-č, -ač, -áč, -iač* v súčasnej spisovnej slovenčine, pričom si všímame aj spôsob a zákonitosti tvorenia týchto substantív.

Základné poučky o distribúcii kvantity samohlások v odvodzovacom základe substantív uvedených slovotvorných typov sú formulované v *Pravidlách slovenského pravopisu.*[1] Doterajšia slovenská odborná literatúra nevenovala však otázke kvantity jednotlivých slovotvorných typov do-

[1] Pozri § 55 v siedmom vydaní z r. 1966 na str. 44.

statočnú pozornosť.[2] Preto naše poznatky o tomto dôležitom jave spisovnej slovenčiny, opierajúce sa o veľmi obmedzený počet slov, sú dosiaľ neúplné a medzerovité. Úplnejší a presnejší obraz získame rozborom slovného bohatstva súčasnej spisovnej slovenčiny, ktoré spracúva *Slovník slovenského jazyka*.[3]

I. SUBSTANTÍVA S PRÍPONOU -Č.

V súčasnej spisovnej slovenčine sa tvoria príponou -č veľmi mnohé substantíva muž. rodu zo slovesných základov. Je to živý a najproduktívnejší slovotvorný typ v rámci deverbatív. Týmto postupom sa tvoria predovšetkým činiteľské mená (nomina agentis) v širokom zmysle, t. j. pomenovania osôb uskutočňujúcich istý dej alebo vykonávajúcich istú činnosť (trvale alebo príležitostne) ako zamestnanie.[4] V najnovšom období sa týmto postupom v modernej technickej terminológii utvoril veľký počet mien nástroja alebo prostriedku, t. j. pomenovaní nástrojov, strojov a ich súčiastok, zariadení, prostriedkov, pomôcok a pod., ktoré slúžia na vykonávanie nejakej činnosti alebo na uskutočnenie istého deja. Mnohé z týchto termínov vznikli prenesením pomenovania z osoby na vec. V takýchto prípadoch jestvujú popri sebe homonymné pomenovania osoby a veci.[5]

Mužské deverbatíva na -č sa tvoria od nedokonavých slovesných

---

[2] Stručné zmienky o kvantite činiteľských mien na *-č, -áč* nájdeme v práci B. Letza, *Kmeňoslovné úvahy*, Martin 1943 (v kapitole *Mená činiteľského značenia*), str. 110 a v knižke J. Horeckého, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, 80—81.

O kvantite substantív s príponami *-č, -áč* najpodrobnejšie písal L. Dvonč v príspevku *Kvantita substantív na -teľ a -č*, SR 13, 1952—53, 193—204. Dvonč tu podrobne analyzoval poučky o kvantite substantív na *-teľ* a -č, obsiahnuté v normatívnych príručkách alebo v odbornej literatúre. Kriticky rozobral najmä Letzove formulácie o kvantite činiteľských mien. Správne postrehol, že treba rozlišovať substantíva s príponou -č a substantíva s príponou *-áč* a vcelku správne vystihol základné zákonitosti o kvantite týchto substantív. Nevýhodou tohto Dvončovho príspevku je to, že sa v ňom substantíva na *-teľ* a *-č* preberajú vedno, takže sa strácajú jemné slovotvorné i kvantitatívne rozdiely medzi oboma typmi. Okrem toho Dvončov príspevok vyšiel pred vydaním nových Pravidiel slovenského pravopisu r. 1953 a jeho konštatácie v jednotlivostiach už nezodpovedajú súčasnému stavu.

Kvantitu substantív na *-č, -áč/-iač* v súvislosti s rytmickým pravidlom o skracovaní dĺžok všíma si L. Dvonč v práci *Rytmický zákon v spisovnej slovenčine*, Bratislava 1955, §§ 39 a 40, str. 46—49. Autor tu v podstate zhrnul svoje vývody z cit. štúdie.

[3] Vyexcerpovali sme z piatich dielov SSJ všetky substantíva muž. rodu utvorené príponami *-č, -ač, -áč/-iač*. Pre úsporu miesta neuvádzame celý tento materiál, ale iba reprezentatívny výber z neho. Spravidla nezaznamenávame výrazy označené v SSJ ako zriedkavé, zastarané, knižné alebo aspoň nespisovné (úzko nárečové alebo slangové). Okrem toho obmedzujeme počet príkladov pri celkom pravidelných typoch, pri ktorých z hľadiska kvantity niet problému.

[4] Porov. vymedzenie J. Horeckého v príspevku *Mená činiteľského významu*, Slovo a tvar 1, 1947, 80 n.

[5] Pozri J. Horecký, c. d., 80. — Homonymné pomenovania budeme označovať indexom 1, 2 v zhode so SSJ.

základov,[6] bezpredponových i predponových, pomenúvajúcich deje nenásobené (duratíva) i násobené (iteratíva). Deverbatíva tohto typu sa tvoria od infinitívneho kmeňa slovies zakončených na *-ovať/-uje, -ať/-á(-a), -iť/-í(-i),* zriedka od slovies na *-ať/-e* a len ojedinele aj od iných slovesných typov.

Kvantita samohlások slovesného základu sa pri tvorení deverbatív na *-č* spravidla nemení. Zachovávajú sa krátke i dlhé slabiky. Jestvuje však nepočetná a uzavretá skupina pomenovaní tohto typu, v ktorých sa skracuje predposledná slabika.

Krátke i dlhé slabiky sa zachovávajú bez zmeny aj pri tvorení ďalších odvodenín, ako sú prechýlené ženské pomenovania, utvorené príponou *-ka* od mužských činiteľských mien[7], alebo abstraktá s príponou *-stvo* (typu *buričstvo, rozprávačstvo*) a príd. mená s príponou *-ský* (typu *buričský, rozprávačský*).

1. Substantíva s príponou **-č** odvodené od slovesných základov na **-ova-**.

A. Pomenovania, ktoré majú iba krátke slabiky.

a) Činiteľské mená:
balzamovač, dohadzovač(ka), formovač,[1] lakovač, lisovač, mapovač, nakupovač(ka), nitovač, normovač, obrubovačka, obsluhovač(ka), obťahovač(ka), odhaľovač, odpisovač, osvetľovač, podpichovač, pochlebovač, pochybovač, posunovač, pozlacovač, prelamovač, prepisovač, preťahovač, prisluhovač, pristrihovač(ka), prisukovač, rozhadzovač, rysovač, skupovač, upratovačka, upravovač(ka), valcovač, valchovač(ka),[1] verbovač, vyhadzovač,[1] vykosťovač, vykrajovač(ka), vykupovač, vylepovač, vzorkovač[2] (= vzorkár), zapisovač, zušľachťovač.

b) Mená nástroja alebo prostriedku:
formovač,[2] hrsťovač, jamkovač, jarkovač, lemovač, magnetovač, močovkovač, nastavovač, nasycovač, navlhčovač, obmedzovač, obrubovač, oddeľovač, odlučovač, odpaľovač, odparovač, odpojovač, odprašovač, ohrnovač, osušovač, oznamovač,[2] podpaľovač, pohlcovač, poprašovač, postrekovač, predkrajovač, prehlbovač, preraďovač, prerušovač, presunovač, presvecovač, profilovač (druh hobľíka), rozdeľovač,[1] rozmrazovač, roznecovač, rozprašovač, rozptyľovač, rozstre-

[6] V celom obsiahlom materiáli zo SSJ sme zistili iba štyri výrazy utvorené príponou -č od dokonavých slovesných základov: činiteľské meno *vlamač* a technické termíny *odlakovač* (meno prostriedku), *odplynovač* a *vykôstkovač* (mená nástroja). Výraz *vlamač* je utvorený od zvratného slovesa *vlámať sa* po skrátení prvej slabiky. Výrazy *odlakovač, odplynovač, vykôstkovač* sa utvorili analogicky podľa modelu početných pomenovaní nástroja alebo prostriedku, odvodených príponou -č od nedokonavých slovies (typu *odfarbovač, vysušovač*). Potreba uvedených štyroch výrazov bola silnejšia ako pravidlo, že takéto pomenovania sa tvoria od nedokonavých slovesných základov. Dokonavé slovesá *vlámať sa, odlakovať, odplynovať, vykôstkovať* sa použili ako východisko deverbatív na -č iba „z núdze", pretože nedokonavá vidová forma pri nich reálne nejestvuje. SSJ síce uvádza formu *vlamovať sa*, ale aj tá je iba potenciálna, hoci ju použila Z. Jesenská. Dala by sa však využiť nedok. forma *odplyňovať* (k dok. *odplyniť*).

[7] Takéto prechýlené ženské činiteľské mená s príponou *-ka* sú celkom bežné a pri typicky ženských zamestnaniach alebo činnostiach jestvujú príslušné mužské činiteľské mená iba potenciálne, avšak reálne sa používajú iba ženské pomenovania (budeme ich uvádzať s príponou *-ka* bez zátvorky).

kovač, rozširovač, rozťahovač, rozvoľňovač, skracovač, spaľovač, splachovač, sťahovač, stlačovač, upichovač, usmerňovač, ustaľovač, uťahovač, uvoľňovač, uzlovač, vstrekovač, vyhadzovač,[2] vyhlbovač, vylušťovač, vyparovač, vypichovač, vyplachovač, vysušovač, vyťahovač, vyzrnovač, vzorkovač, zabezpečovač, zahmľovač, zahusťovač, zaobľovač, zapaľovač,[1] zavlažovač, zmäkčovač, zmenšovač, zmrazovač, značkovač, zosilňovač, zoslabovač.

Podľa tohto modelu sú utvorené i anatomické termíny na pomenovanie svalov: *naťahovač, odchyľovač, odťahovač, priťahovač, zvrašťovač.*

Do tejto skupiny patria aj pomenovania prostriedkov spôsobujúcich uskutočnenie deja, ktorý má za následok nejaký stav: *odfarbovač, odlakovač, odmasťovač, ustaľovač* (vo fotografii a v textilníctve), *uvoľňovač* (v garbiarstve), *zastavovač* (krvácania), *opeľovač* (v botanickej terminológii abstraktné pomenovanie činiteľa spôsobujúceho opelenie, ako napr. hmyz, vietor a i.).

Sem by sme zaradili aj termíny *oznamovač,*[1] *stopovač*[1] (pomenovania poľovných psov) i zoologický termín *obaľovač* (druh hmyzu).

B. Pomenovania, ktoré majú pred príponou **-ova-** *dlhú slabiku.*

a) Činiteľské mená:
číslovač,[2] frézovač (= frézár), plánovač, roztrieďovač, spájkovač, zmierovač.
b) Mená nástroja alebo prostriedku:
čiarkovač, číslovač,[1] dávkovač, dierkovač, kôpkovač, liadkovač, mínovač, odkôrňovač, pieskovač, riadkovač, rozvlákňovač, urýchľovač, vykôstkovač, vzpriamovač, zúbkovač, žliabkovač.

2. Substantíva s príponou **-č** odvodené od slovesných základov na **-a-**.

A. Pomenovania, ktoré majú iba krátke slabiky.

a) Činiteľské mená:
od slovies typu *volať, -á:* čerpač, hľadač,[1] chytač,[1] lapač,[1] leptač, merač[1] (i zloženiny časo-, zeme-), mrhač, naberač,[1] nakladač,[1] oberač(ka),[1] obkladač, odberačka, poberač, preberač, prekladač, rovnač,[1] rozvracač, strihač(ka),[1] ťahač, trhač(ka),[1] ukladač,[1] vkladač,[1] vrhač(ka),[1] vyberač, vykladač,[1] vykladač[3](ka),[1] vypletačka, vyzvedač(ka), zametač(ka), zapletačka, zazerač, zberač[2](ka)[1];
od slovies typu *česať, -še:* hltač,[1] rapotačka, rezač(ka),[1] šibač.
b) Mená nástroja alebo prostriedku:
od slovies typu *volať, -á:* hľadač,[2] chytač,[2] lapač,[2] merač,[2] naberač,[2] nakladač[2] (i zloženina samo-), obracač, ometač, opletač, odvracač *anat.* (sval), privracač *anat.* (sval), rovnač,[1] prikladač, rozkladač, strihač,[2] šťahač, trhač,[2] ukladač,[2] veľkozakladač *ban.*, vkladač,[2] vrhač,[2] zberač;[1]
od slovies typu *česať, -še:* hltač,[2] škrabač.

B. Pomenovania s dĺžkou v predposlednej slabike.

a) Činiteľské mená:
búchač, čítač, dohliadač(ka), donášač(ka), driapačka, flákač, fúkač,[1] hádač/hadač(ka), hádzač, chrápač, krájač,[1] lámač,[1] látač, miešač,[1] nabíjač, nabíjačka, nadháňač, naháňač(ka), nahovárač(ka),[1] nahrávač, nahuckávač, nalievač, napínač[2], našepkávač, natierač(ka), navádzač, navíjač,[2] navliekač, obháňač, obhliadač, oblievač, obrysúvač, obsekávač, obšívačka, obšmietač, obšmŕdač, odbýjač, odhovárač, odlievač, odvádzač,[1] ohliadač, ohovárač, ohýbač,[2] ochutnávač, okiadzač,

okopávač(ka),[1] okrádač, oplakávačka, otáľač, otvárač,[1] páračka,[1] pátrač, pískač, počítač,[2] podávač[1](ka), podkúvač, podrývač(ka), poháňač, pokrývač, polievač,[1] pomáhač, ponúkač, posmievač, potápač(ka), požierač, požívač, prednášač, predčítač (zried. i predčítavač), predriekač (zried. i predriekavač), prehliadač, prechovávač, prekrývač, premietač, prenášač, prerážač,[1] presekávač, prešívač, pretvárač pridávač,[1] prinášač, rozbíjač(ka), rozdávač, rozduchávač/-chovač, rozkrádač, roznášač(ka), rozohrávač, rozprávač(ka), rozpúšťač,[1] rozsievač,[1] rozvážač, rúhač (bohorúhač), rýchloobrábač, skúšač(ka),[1] spriadač(ka), stíhač, stínač, striedač, striekač,[1] súkač(ka), tárač, uctievač, uchádzač, ulievač, umývač[1](ka), (nacti)utŕhač(ka), uvádzač(ka), viazač(ka),[1] vŕtač, všívačka, vybehávač(ka), vydájač(ka), vydierač, vychutnávač, vyjednávač, vykrádač, vymeriavač, vypchávač, vypierač,[1] vysedávač, vyšívačka, vyvážač, vyvolávač, vyžierač, vzpierač, zabávač, zaháľač, zapárač, zasklievač, zaznávač, zažíhač, zabíjač, zdierač, zhasínač,[1] zlievač, zvárač(ka),[1] žíhač.

b) Mená nástroja alebo prostriedku:
fúkač,[2] krájač,[2] lámač,[2] miešač,[2] načínač (poľovný pes), napájač, napínač,[1] nasávač, navíjač,[1] navrtávač, oborávač (pluh), odhŕňač, odsávač,[2] odvíjač, (z)ohrievač, ohýbač,[1] orezávač, osievač, otáčač *anat.* (sval), otvárač,[2] pobíjač, počítač,[1] podávač,[2] podmietač (pluh), posúvač, prebíjač, predhrievač, prepínač, prepájač/-pojovač, prerážač,[2] presekávač,[2] prevádzač, pridávač,[2] pridržiavač/-žovač, prihŕňač, prijímač, pripínač, prisávač, privádzač, privolávač, pútač, rozmetávač, rozorávač, rozpúšťač,[2] rozrývač, rozsievač,[2] roztvárač, rozvádzač, rozvierač, sádzač, skúšač,[2] snímač, spínač, spúšťač, stierač, striekač,[2] strúhač,[2] stýkač, ubíjač, umývač,[3] unášač, upínač, urovnávač, utvárač, uzrievač, viazač[2] (rýchlo-, samo-), vyhrievač, vymývač, vyorávač, vypierač,[2] vypínač, vyrovnávač, vysávač, vysielač, vystierač *anat.* (sval), vysúvač, vytrhávač, vyvíjač, vyvolávač,[2] zahrievač, zachytávač/-chycovač, zameriavač, zapínač, zasúvač, zavíjač (motýľ), zdvihač, zhasínač,[2] zrážač, zrovnávač, zvárač,[2] zvierač.

Uvedené príklady, počet ktorých by sa dal ľahko rozmnožiť, svedčia o tom, že tento typ mužských deverbatív na *-č* (s morfémou *-a-/-va-* na konci základu a s dlhou predposlednou slabikou) je v súčasnej spisovnej slovenčine najproduktívnejší, a to tak v skupine činiteľských mien, ako aj v skupine pomenovaní nástroja alebo prostriedku. Tvoria sa najmä od iteratív, zriedkavejšie aj od duratív. V najnovšom období pribúdajú stále nové termíny tohto typu a niektoré z nich vytláčajú staršie pomenovania na *-ovač* a pomenovania na *-ač* so skrátenou predposlednou slabikou.[8]

Len ojedinelé pomenovania sa utvorili príponou *-č* od slovies typu *čítavať*, v ktorých sa druhá slabika skrátila podľa rytmického pravidla. Tohto druhu sú výrazy *zmiešavač* (tech. prístroj), *predčítavač* (bežnejšie *predčítač*) a *predriekavač* (bežnejšie *predriekač*). Nejde v nich o skrátenie predposlednej slabiky v deverbatívach, ale o zachovanie kvantity, ktorá je v slovesnom základe.

C. Pomenovania so skrátenou predposlednou slabikou.

V súčasnej spisovnej slovenčine sú pomerne veľmi zriedkavé také deverbatíva s príponou *-č*, v ktorých sa skrátila predposledná dlhá slabika slovesného

[8] Touto črtou sa slovenčina do istej miery odlišuje od češtiny, kde sú omnoho častejšie formy so skrátenou predposlednou slabikou typu *lamač, pomahač, vazač, vyděrač, vysavač, zdvihač, podavač/podávač* a pod. proti sloven. *lámač, pomáhač, viazač, vydierač, vysávač, zdvihač, podávač* a pod.

základu. Ide o niekoľko činiteľských mien, ktoré si zachovali túto podobu zo staršieho jazyka. Nové pomenovania sa týmto spôsobom netvoria. Naopak, pri niektorých týchto výrazoch dochádza v súčasnom jazyku k vyrovnaniu kvantity so slovesným základom. Skrátená slabika sa drží najmä v takých prípadoch, kde sa prestala živo pociťovať významová súvislosť substantíva na -č so slovesom.

Do skupiny činiteľských mien s príponou -č a so skrátenou predposlednou slabikou patria tieto odvodeniny od slovesných základov na *-a-: pytač, (drevo)rubač, sadzač(ka)*[1], *vlamač, oddavač, predavač(ka), udavač(ka), postavač, vyznavač(ka).*

Pravidlá slovenského pravopisu i SSJ uvádzajú aj výrazy *pätolizač* a *podlizač* s krátkym *-i-*, ale v kartotéke SSJ nájdeme popri dokladoch na formy s krátkym *-i-* aj doklady na formy *pätolízač* a *podlízač* s dlhým *-í-*.[9]

V pohybe je i kvantita výrazu *hadač/hádač*. Novšie vydanie Pravidiel slovenského pravopisu i Slovník slovenského jazyka zaznamenávajú podobu *hadač* i *hádač*.[10] Medzi oboma podobami nastáva však významová diferenciácia. Podoba *hadač* sa používa najmä vo význame „veštec" (napr. *hadači z dlaní*, Fig.), podoba *hádač* je bežnejšia v priamom význame „kto háda" (činiteľské meno).

Krátke samohlásky v základe majú aj pomenovania *trubač, podpaľač* a *povaľač*. Tieto výrazy nemožno však odvodzovať od slovesných základov na *-a-*. Zo slovotvorného hľadiska je pozoruhodné, že tu ide o slovotvornú príponu *-ač*, nie o príponu -č. Slovo *trubač* je utvorené od základu *trúb-* príponou *-ač* a skrátením dlhej slabiky v základe. Slovo *podpaľač* je zrejme odvodené od zá-

[9] Na formu *pätolízač* má kartotéka SSJ 16 dokladov (takmer toľko ako na formu *pätolizač*), odvodené abstraktum *pätolízačstvo* je doložené 18 ráz (viackrát ako forma *pätolizačstvo*) a adjektívum *pätolízačský* 10 ráz (*pätolizačský* len 5 ráz), pričom formy s dlhým *-í-* sú doložené z najnovšieho obdobia. Je zrejmé, že zvíťazí podoba *pätolizač, -ský, -stvo.*

Podobný, i keď menej výrazný vývoj možno pozorovať pri substantíve *podlizač*. Z novšej publicistiky máme 3 doklady na formu *podlízač* a 1 doklad na formu *podlízačstvo* (viac dokladov je na podobu *podlizač, podlizačstvo*).

Slovo *podlizač* nie je celkom jasné zo slovotvorného hľadiska. Zdanlivo tu ide o súvislosť so slovesom *podlízať*. Tak ho etymologizuje J. Horecký (c. d., 80). Avšak sloveso *podlízať* v spisovnej slovenčine nejestvuje. (Keby jestvovalo, bolo by dokonavé a od dokonavých slovies sa činiteľské mená príponou -č spravidla netvoria.) SSJ zaznamenáva iba sloveso *podlizovať sa*. Pravda, popri ňom jestvuje adjektívum *podlízavý* a od neho odvodené adverbium *podlízavo* a abstraktum *podlízavosť*. Zrejme tu máme do činenia s tzv. ľudovou (chybnou) etymológiou. České znenia *podlézavý/podlízavý, -ost, podlézač/podlízač* svedčia o tom, že tieto výrazy súvisia so slovesom *podlézat/podlízat (komu)*, sloven. *podliezať* (= líškať sa, podlizovať sa). Kontaminácia slovesa *podlizovať sa* a nárečovej (západoslovenskej) podoby slovesa *podliezať* → *podlízať* dala vznik neorganickým formám *podlízavý, podlizač/podlízač*, ktoré sa však stali spisovnými.

[10] O neustálenosti kvantity v tomto výraze svedčí nedôslednosť v zaznamenávaní jeho podoby v Pravidlách slovenského pravopisu. V Pravopisnom a gramatickom slovníku uvádza ešte siedme vydanie Pravidiel iba podobu *hadač*, kým v časti Pravopisné a gramatické pravidlá (§ 55) sa uvádza od štvrtého vydania podoba *hadač* i *hádač*.

Nie je dosiaľ ustálená ani kvantita slova *vyznavač(ka)*. Pravidlá slovenského pravopisu i SSJ uvádzajú síce len podobu *vyznavač(ka)* s krátkym *-a-*, ale už L. Dvonč (c. d., 198) zistil popri 28 dokladoch na formu *vyznavač* 13 dokladov na formu *vyznávač* (prevažne z novšej literatúry). Dnes je v kartotéke SSJ 44 + 4 + 4 + 2 dokladov na formy *vyznavač, vyznavačka, vyznavačský, vyznavačstvo* a 14 + 1 + 2 dokladov na formy *vyznávač, vyznávačka, vyznávačský*. Aj v tomto prípade preniká kvantita v súlade s kvantitou slovesného základu.

[11] Nový technický termín *podpaľovač* (prístroj na podpaľovanie) je utvorený pravidelne príponou -č od nedokonavého slovesa *podpaľovať*.

kladu slovesa *podpáliť/podpaľovať*, pričom sa tu uplatnila zákonitosť, že pred príponou *-ač* býva krátka slabika.[11] Slovo *povaľač* súvisí so slovesom *povaľovať sa*, ale slovotvorné zákonitosti nie sú tu celkom jasné (čakali by sme formu *povaľovač*).[12]

Skrátením predposlednej slabiky pred príponou *-č* je utvorený aj termín *zatykač* (meno prostriedku).

Do tejto skupiny pravdepodobne patrí aj názov rastliny *vstavač* (pomenovanie veci), ak ho budeme s J. Horeckým (c. d., 80) odvodzovať od slovesa *vstávať*.

V staršom jazyku bol typ deverbatív na *-č* so skrátenou predposlednou slabikou častejší ako v dnešnej slovenčine. SSJ zaznamenáva napríklad tieto zastarané formy: *buchač* (v súčasnej slovenčine je *búchač*), *posmevač* (dnes je *posmievač*), *tarač* (dnes je *tárač*), *dobyvač/dobývač* (dnes je *dobyvateľ*), *zabijač* popri *zabíjač*.[13] B. Letz (c. d., 110) uvádza ešte podoby *ruhač* (dnes *rúhač*), *pomahač* (dnes *pomáhač*), *uchadzač* (dnes *uchádzač*), *utrhač* (dnes *utŕhač*).

3. Substantíva s príponou **-č** odvodené od slovesných základov na **-i-**.

A. Pomenovania, ktoré majú iba krátke slabiky.

a) Činiteľské mená:
balič(ka), čistič,[1] dedič(ka), dojič(ka), drvič,[2] hasič(ka), hladič(ka),[1] holič(ka), kalič(ka), kreslič(ka), ladič,[1] lazič, lepič, leštič(ka),[1] mastič, nosič[1] (i zložen. *bacilonosič*), (rýchlo)razič, rodička[14] (zloženiny *mnoho-, viac-*), solič, (rýchlo)tavič, varič,[2] vodič[1](ka) (zloženiny *bábko-, koňo-, rušňo-*), volič[1](ka), vozič; slovotvorne nejasné je *pohonič;* termín *šička* je asi prevzatý z češtiny.

b) Mená nástroja alebo prostriedku:
budič,[2] cedič, čerič, čistič,[2] delič *el.tech.*, drvič,[1] hladič[2] (hoblík), chladič, chrlič, istič *el.tech.*, kyprič, leštič,[2] menič, nosič[2], plnič,[1] pražič, sadič, sušič, škrtič[2] *bot.*, tlmič, varič,[1] vodič[2] (zloženiny *elektro-, polo-*, zápor *nevodič*), volič[2] *telef.*[15]

Do tejto skupiny patrí aj názov paprade *sladič*. Spája sa etymologicky s koreňom *slad-* a so slovesom *sladiť*.[16]

Pomenovanie tvrdého tmavého kameňa *čadič* (bazalt) spája V. Machek (c. d., 67) so slovesom *čadiť*. I tu by potom šlo o deverbatívum s príponou *-č*.

Staré slovo je *vinič* (denominatívum od subst. *víno*, utvorené príponou **-ič** a skrátením dlhej slabiky v základe). Podľa neho je asi utvorený výraz *planič*

---

[12] Formu *povalovač* ako zriedkavú popri častejšom *povaleč* zaznamenáva Slovník spisovného jazyka českého.

[13] Podoba *zabijač* je doložená šesťkrát z Jesenského. Na podobu *zabíjač* sú v kartotéke SSJ dva doklady z novšej publicistiky.

SSJ zaznamenáva zo staršieho jazyka aj výraz *pomluvač* kniž. zastar. (= ohovárač). Ide tu o prevzatie z češtiny, pričom sa však kvantita tohto prevzatého výrazu nezhoduje s kvantitou čes. *pomlouvač*.

[14] Maskulínum *rodič, rodičia, prarodičia* nepociťuje sa už v súčasnom jazyku ako odvodené.

[15] Do skupiny mien nástroja patrí aj prastaré pomenovanie *bič* (nástroj na bitie, od slovesa *biť*), ktoré sa však v súčasnom jazyku nepociťuje ako odvodené. Dokazuje to i zdrobnenina *bičík*. Meno nástroja máme aj v termíne *spotrebič*, odvodenom od substantíva *spotreba*.

[16] Pozri J. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957, 451 (české znenie je *osladič*).

(divý vinič, podložka, do ktorej sa štepí vinič), odvodený príponou *-ič* od adj. *planý*.

Uvedené pomenovania vecí nepatria však medzi mená nástroja alebo prostriedku, ale medzi mená nositeľa vlastnosti.

B. Pomenovania s dĺžkou v predposlednej slabike.

a) Činiteľské mená:
dláždič, hĺbič,[1] klieštič (= miškár), kŕmič(ka),[17] mierič, miesič,[1] sliedič, trápič, triedič(ka),[1] vábič,[18] zlátič.

b) Mená nástroja alebo prostriedku:
brázdič, hlásič[1] (pes), hlásič[2] (prístroj), hĺbič,[2] chránič, miesič,[2] sýtič, triedič,[2] žiarič.[19]

Nepravidelnú slovotvornú štruktúru má termín *sprievodič* (v geometrii a vo fyzike, vektor). Zjavne ide o kalk z českého *průvodič*.

C. Pomenovania so skrátenou predposlednou slabikou.

Podobne ako pri odvodeninách od slovesných základov na *-a-* aj niekoľko činiteľských mien odvodených od slovesných základov na *-i-* si zachovalo staršie znenie so skrátenou predposlednou slabikou. Sú to tieto výrazy: *brusič(ka), burič(ka), kurič(ka), lupič(ka), palič(ka), sudič(ka), travič(ka).*

---

[17] Kvantita slov *kŕmič, kŕmička* nie je dosiaľ ustálená. V kartotéke SSJ je mnoho dokladov na podobu *krmič, krmička* a len po 2 doklady na podobu *kŕmič, kŕmička.* Ešte siedme vydanie Pravidiel slovenského pravopisu (rovnako ako všetky predchádzajúce vydania od r. 1953) uvádza v §-e 55 len podobu *krmič*, ale v Pravopisnom a gramatickom slovníku sa uvádza od 2. vydania len podoba *kŕmič, kŕmička.* Len podobu *kŕmič, kŕmička* má aj SSJ. J. Horecký (c. d., 80) uvádza len podobu *krmič* proti *kŕmiť.* Zaunerova *Praktická príručka slovenského pravopisu* zaznamenáva vo vydaní z r. 1956 podobu *krmič* (podľa Pravidiel z r. 1953), v treťom vydaní z r. 1966 má už *kŕmič, kŕmička.* Na neustálenosť kvantity substantív *kŕmič, kŕmička* pôsobí aj skutočnosť, že na západnom Slovensku a na časti stredného Slovenska sloveso *kŕmiť* znie *krmiť.*

[18] SSJ slovo *vábič* nezaznamenáva.

[19] Pri mnohých názvoch nástrojov s príponou *-č* jestvujú slovotvorné varianty ženského rodu s príponou *-čka: vyzrnovač/-čka, číslovač[1]/-čka[1], dierkovač/-čka, obracač/-čka, ometač/-čka, strihač/-čka, šľahač/-čka, trhač/-čka, krájač/-čka, miešač/-čka, napájač/-čka, navíjač/-čka, navrtávač/-čka, ohýbač/-čka, osievač/-čka, pobíjač/-čka, prebíjač/-čka, prerážač/-čka, skúšač/-čka, stierač/-čka, strúhač/-čka, viazač/-čka, umývač/-čka, vymývač/-čka, vypierač/-čka, vyrovnávač/-čka, vyšielač/-čka, zvárač/-čka, leštič/-čka, plnič/-čka, sušič/-čka, triedič/-čka.* V niektorých prípadoch sa forma na *-č* a forma na *-čka* rozličným spôsobom diferencovali. Napr. *hladič* je hoblík, *hladička* je synonymum k *žehlička; lámač,[2] skracovač, striekač,[2] vrhač[2]* sú iné zariadenia ako *lámačka,[2] skracovačka, striekačka,[2] vrhačka.*[2] Často je proti činiteľskému menu osoby na *-č* meno nástroja na *-čka*, napr.: *frézovač — frézovačka, rezač — rezačka,[2] premietač — premietačka, valcovač — valcovačka* a i. A v mnohých prípadoch jestvuje len pomenovanie nástroja na *-čka*, napr. *dlabačka, hrabačka* (proti činiteľskému menu *hrabáčka), kresačka, mláťačka* a mn. i.

Mená nástrojov tohto typu nie sú utvorené od mužských mien na *-č* príponou *-ka* (v mnohých prípadoch takéto mužské mená vôbec nejestvujú), ale od slovesných základov príponou *-čka.* J. Horecký (c. d., 121) tu predpokladá príponu *-ačka*, keďže najviac pomenovaní tohto typu je utvorených od slovesných základov na *-a-.* Odvodeniny od základov na *-ova-* a *-i-* však svedčia o tom, že tu ide o príponu *-čka.* Sekundárnu rozšírenú podobu tejto prípony *-ačka* máme iba v prípadoch ako *mláťačka, sejačka,* kde samohláska *-a-* nie je súčasťou slovesného základu.

J. Horecký (c. d., 80) uvádza medzi názvami s príponou -č aj názov rastliny *vratič*. Súvislosť tohto pomenovania so slovesom *vrátiť* nie je však zjavná.

Z príkladov vidno, že pomenovaní na *-ič* (odvodených príponou -č od slovesných základov na *-i-*) je omnoho menej ako pomenovaní na *-ovač* a *-ač*. Vo všetkých troch uvedených typoch sa však uplatňujú rovnaké kvantitatívne zákonitosti, predovšetkým základná tendencia zachovávať kvantitatívne pomery (krátke i dlhé slabiky, samohlásky i dvojhlásky) slovesného základu. Iba v obmedzenom počte slov staršej vrstvy, zväčša činiteľských mien (najmä mien zamestnania), utvorených príponou -č zo slovesných základov na *-a-* alebo *-i-*, je skrátená predposledná slabika základu. Počet takýchto slov sa postupne zmenšuje.

Neobstojí už teda poučka Pravidiel slovenského pravopisu, že „dlhá samohláska slovesného základu v slovách na *-ič* sa obyčajne kráti" (§ 55, ods. 1). Tejto poučke odporuje celý rad slov (porov. vyššie).

Skracuje sa však dlhá slabika základu pred príponou *-ač (trúbiť — trubač, podpáliť — podpaľač)* práve tak ako pred príponou *-áč* (porov. ďalej).

4. Celkom ojedinelé sú substantíva odvodené príponou -č od iných slovesných základov (okrem uvedených troch typov). Možno uviesť vlastne iba dve činiteľské mená: *mleč(ka)* (označené v SSJ ako nárečové, hoci je utvorené organickejšie ako *mletiar* alebo *meláč*) a *pleč(ka)* (SSJ uvádza len ženskú podobu *plečka*[1]). Ide tu o odvodeniny od infinitívneho kmeňa slovies *mlieť* a *plieť*, v ktorých sa pred príponou -č skrátila kmeňová slabika. (Pre slovesá tohto typu je alternácia *ie/e* charakteristická aj pri časovaní; porov. aj odvodené adj. *mlecí, plecí.*)

II. SUBSTANTÍVA S PRÍPONOU *-ÁČ/-IAČ*.

Slovotvorný typ mužských substantív s príponou *-áč* je v spisovnej slovenčine omnoho menej produktívny ako typ s príponou -č. Takýmto postupom sa tvoria jednak činiteľské mená a mená nástroja od slovesných základov zakončených na samohlásku *-a-* (ojedinele aj od iných slovesných základov), jednak mená nositeľov vlastností od menných, najčastejšie od adjektívnych základov. Vo všetkých troch uvedených skupinách mužských substantív je slovotvorný postup s príponou *-áč* v súčasnej slovenčine živý, i keď je čo do produktívnosti obmedzený.

A. Substantíva odvodené príponou **-áč** *od slovesných základov.*

1. Odvodeniny od jednoslabičných slovesných základov na **-a-**.

Sú to prevažne činiteľské mená:
dráč[1]*(ka)* (zloženina *konidráč*),[20] *hráč(ka)* (zloženina *proti-, spolu-*), *práč*,[1] *práč-*

[20] Kálalov *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí* pri hesle *konedráč/konidráč* uvádza len význam „šarha, dráč" (čes. ekvivalenty *pohodný, ras*). V rovnakom význame toto slovo zaznamenávajú aj Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940. I J. Horecký (c. d., 81) ho uvádza medzi menami osôb. Avšak v SSJ (asi nejakým nedopatrením) sa pri tomto slove uvádza význam „vydratý, tupý nôž, žabykláč". V kartotéke SSJ nie je toto slovo doložené.

ka,[21] *spáč(ka)* (zloženiny *sedmo-*, *spolu-*), *štváč*,[1] *tkáč(ka)*, *zváč(ka)*, *žráč* (zložená *darmo-*), vulgárne *sráč*.[1]

Jednoslabičné mená nástroja alebo prostriedku sú zriedkavé. Patria sem pomenovania *štváč*[2] (poľovný pes), *dráč*[2] (druh kra), vulgárne slovo *sráč*[2] (záchod) a zloženina *žabykláč*.

2. Odvodeniny od dvojslabičných (zriedka trojslabičných) slovesných základov na **-a-**.

a) Činiteľské mená:

beháč, čakáč(ka) (vo mlyne), česáč(ka), drichmáč, fňukáč, glgáč/glgač, hrabáč(ka), kopáč(ka),[1] kováč(ka) (zložená *medikováč*), mazáč(ka), oráč (prastaré slovo), papáč, papkáč, rezáč(ka),[22] sekáč,[1] trepáčka; poslucháč(ka), rapotáč[1] (ale ženské *rapotačka*).

b) Mená nástroja alebo prostriedku; mená nositeľa vlastnosti:

blyskáč, cengáč, čerkáč (bylina), hrkáč, klepáč, klopáč, kopáč,[2] kutáč, letáč, luskáč[1] (nástroj na lúskanie), luskáč[2] (bylina), ňucháč (nos), picháč, piskáč,[23] pleskáč[2] (vec, čo plieska), praskáč (bič, ktorý práska), rafáč, rapkáč, sekáč,[2] škrabáč, šparcháč, štrkáč[1] (druh trávy), štrkáč[2] (had), štrkáč[3] (detská hračka), trepáč; sem patrí aj slangový výraz tryskáč; trojslabičné pidlikáč, pohrnáč,[24] pokryváč,[25] rapotáč[2] (= rapkáč).[26]

Do tejto skupiny treba zaradiť aj pomenovania zvierat podľa ich typických činností (vlastností): *havkáč/ďavkáč* (o psovi), *mrmláč* (o medveďovi), *chrapkáč* (vták i nástroj), *pleskáč*[1] (ryba).

3. Odvodeniny od iných slovesných základov.

Od slovesných základov, ktoré sa nekončia na samohlásku **-a-**, jestvuje iba niekoľko ojedinelých pomenovaní s príponou *-áč*. Patria sem činiteľské mená *vozáč/vozač* popri pravidelnom *vozič* (od slovesa *voziť*), nepravidelne (od prézentného kmeňa slovesa *mlieť — melie — melú*) utvorené *meláč* (= mleč, mletiar) a vulgárne *kurváč* (od *kurviť sa*). Spomedzi mien nástroja patrí sem pomenovanie *kropáč* (nástroj, ktorým sa kropí) a staré slovo *pekáč* (z hľadiska súčasných slovotvorných postupov nepravidelné).

B. Substantíva odvodené príponou **-áč** *od menných základov.*

Od menných (adjektívnych alebo substantívnych) základov sa tvoria príponou *-áč* mená nositeľa vlastnosti, najmä pomenovania osôb alebo živočíchov; zriedkavejšie sú pomenovania vecí.

[21] Slovo *práčka* má v súčasnej slovenčine dva významy: 1. žena, ktorá perie; 2. prací stroj. V tomto druhom význame sa vyskytuje aj podoba *pračka*, ale víťazí aj tu podoba *práčka*, kodifikovaná v normatívnych príručkách.

[22] V tomto prípade sa kvantitou diferencujú významy: *rezáč(ka)* je iné ako *rezač(ka)*, hoci obe pomenovania patria medzi činiteľské mená.

[23] Výraz zo železničiarskeho slangu na označenie stĺpa pri trati, pri ktorom rušeň píska. Činiteľské meno osoby má však kvantitu *piskač*.

[24] Súvisí asi so slovesom *pohŕňať*. SSJ ho označuje ako nárečové pre nepravidelnosť v tvorení.

[25] Doložené u Kukučína vo význame „pokrývka". Činiteľské meno osoby má však kvantitu *pokrývač*.

[26] SSJ zaznamenáva aj výraz *pohrabáč* (= kutáč), hoci v kartotéke SSJ toto slovo nie je doložené.

a) Pomenovania o s ô b:
bachráč, boháč(ka), bradáč (červenobradáč), brucháč, bucláč, fuzáč (novšie i *fúzač*), gambáč, hlaváč,[1] hrbáč,[1] hubáč, chlpáč, naháč(ka),[27] noháč, okáč,[1] peháč, pupkáč, pyskáč, zelenáč, ženáč.[28]

b) Pomenovania ž i v o č í c h o v:
bahnáče (druh vtákov, zool. termín), hlaváč[2] (ryba), hrbáč[2] (chrobák), hrivnáč (holub), chochláč (vták), ikráč/ikernáč (ryba), jarabáč (vták), kudláč (pes), okáč[2] (motýľ), paroháč (prenáša sa i na osoby), roháč,[1] strakáč (strakatý živočích), zubáč[1] (dravá ryba).[29]

Aj pomenovania v e c í utvorené príponou *-áč (-iač)* od menných (adjektívnych i substantívnych) základov treba zaradiť medzi mená nositeľa vlastnosti.

Od adjektívnych základov sú odvodené napríklad pomenovania *listnáč* (listnatý les), *pichliač* (od adj. *pichľavý*),[30] *tľapkáč* (tľapkavý kameň), *údenáč;* analogicky utvorené *zavináč* je odvodené od slovesného adjektíva *zavinutý*. Do tejto skupiny asi patrí aj nárečový výraz *krnáč* (od adj. *krnavý* = krpatý).

Substantívne základy majú pomenovania *hlaváč*[3] (druh bodliaka), *kvetináč* (nádoba na kvetiny), *plecháč* (plechový hrniec), ovocinárske termíny *malináč* (ker i druh jablk), *libernáč* (druh jablk; základ nejasný), *semenáč;* istú nepravidelnosť v základe majú výrazy *kamenáč* (od subst. *kameň;* tvrdý orech) a *korenáč* (od subst. *koreň;* kvetináč).[31]

Nie celkom organicky je umelo utvorený výraz *pracháč* (pomenovanie nástroja od menného základu). Termín *trtáč* je síce zo slovotvorného hľadiska priehľadný, ale jeho pôvod nie je jasný.

Výrazy *pagáč/kabáč, korbáč, potáč* (technický termín, nejasné), nárečové *krompáč/krampáč* (= čakan) sa pociťujú ako neodvodené.

Príponu *-áč* v dnešnej slovenčine nemožno pokladať iba za variant prípony *-č*. Je to osobitná slovotvorná prípona, i keď sa jej funkcie čiastočne kryjú s funkciami prípony *-č*. Vyvinula sa však z prípony *-č* posunutím morfematického švíka pri slovesných základoch, ktoré sa končili na prízvučné *-a-*, a pri adjektívach na *-atý*. Ide tu vlastne o čiastočné prekrýva-

[27] Pomenovanie *naháč* sa prenáša v ľudovej reči aj na rastlinu jesienku.

[28] Zloženina *mladoženáč* vznikla sekundárne z dvojslovného výrazu *mladý ženáč*.

[29] Viaceré z uvedených pomenovaní majú spoločný základ so substantívom i s adjektívom na *-atý: brada — bradatý — bradáč, brucho — bruchatý — brucháč, fúzy — fúzatý — fuzáč, gamby — gambatý — gambáč, hlava — hlavatý — hlaváč, hrb — hrbatý — hrbáč, huba — hubatý — hubáč, chlpy — chlpatý — chlpáč, nohy — nohatý — noháč, oko — okatý — okáč, pupok — pupkatý — pupkáč, pysk — pyskatý — pyskáč, parohy — parohatý — paroháč, roh — rohatý — roháč, škuliny — škulinatý — škulináč, zuby — zubatý — zubáč, žena — ženatý — ženáč*. V týchto prípadoch ide o dvojaký slovotvorný vzťah, o tzv. paralelnú motiváciu subst. na *-áč*, a to o vzťah k adjektívu na *-atý* aj o vzťah k východiskovému substantívu. (Porov. M. D o k u l i l, *Tvoření slov v češtině*, Praha 1962, 110.) Slovotvorný vzťah subst. na *-áč* k adj. na *-atý* jednoznačne potvrdzujú pomenovania *boháč, bucláč, hrivnáč, kudláč, strakáč*, pri ktorých nejestvuje nijaké iné východiskové slovo okrem adj. na *-atý*. Preto nie je odôvodnené pokladať slová *boháč, ženáč* za neústrojné, ako to nachodíme u J. H o r e c k é h o (c. d., 81).

[30] Po mäkkej spoluhláske alternuje prípona *-áč* s variantom *-iač*. Okrem slova *pichliač* s príponou *-iač* sa uvádza ešte výraz *guliač* (zaznamenáva ho aj SSJ ako lesnícky termín s výkladom „neštiepané poleno"), ale to je nepodarený kalk z čes. *kuláč* (z adj. *kulatý*), pôvodne „adaptovaný" vo forme „guľáč" (pozri u L. D v o n č a, *Rytmický zákon . . .*, 46, pozn. 62). Je to buď slangový výraz, alebo umelý výtvor terminologickej komisie. Náležitý slovenský termín je *okruhliak* (uvádza ho aj SSJ).

[31] J. H o r e c k ý (c. d., 121) uvádza ešte výraz *hrebenáč* (druh kolesa).

nie sekundárnej prípony *-ač* s koncovou samohláskou slovesného základu: *zva-ač* > *zváč*.[32]

O kvantite základu pred príponou *-áč* platia tieto poučky: 1. Krátke slabiky sa zachovávajú bez zmeny. 2. Dlhá slabika predchádzajúca bezprostredne pred príponou *-áč* sa vždy kráti: *blyskáč, letáč, luskáč, pekáč, piskáč, pleskáč, praskáč, poslucháč, fuzáč*. 3. Dlhá slabika, ktorá nepredchádza bezprostredne pred príponou *-áč*, sa neskracuje: *údenáč*.[33]

Záver: V podstatných menách s príponou *-č* sa spravidla zachováva kvantita slovesného základu. Iba v obmedzenom počte slov staršej vrstvy na *-č* sa skracuje predposledná dlhá slabika. Kvantita viacerých z týchto slov sa však postupne vyrovnáva s kvantitou základu.

Dlhá slabika základu, ktorá bezprostredne predchádza pred príponou *-ač* alebo *-áč*, sa skracuje. Neskracuje sa však dlhá slabika, ktorá bezprostredne nepredchádza pred príponou *-áč*.

Krátke slabiky pred príponami *-č, -ač, -áč/-iač* sa nemenia.

[32] O pojme prekrývania morfém pozri napr. v práci M. Dokulila *Tvoření slov v češtině*, Praha 1962, 138–140.

[33] Nie je teda celkom presná poučka Pravidiel slovenského pravopisu, formulovaná všeobecne: Dlhá samohláska slovesného alebo menného základu v slovách na *-áč* sa kráti (§ 55, ods. 3). Neobstojí formulácia L. Dvonča, že „skracovanie kmeňovej slabiky je tu ojedinelé *(poslucháč)*" (c. m., SR 18, 204).

DISKUSIE

Ladislav Dvonč

ZO SKLOŇOVANIA FRANCÚZSKYCH MIEN NA -es A ANGLICKÝCH A FRANCÚZSKYCH MIEN NA -e

1.1. Poučky o skloňovaní francúzskych mien na *-es* a anglických a francúzskych mien na *-e* sa v *Pravidlách slovenského pravopisu* podávajú v § 107 kapitoly Zo skloňovania cudzích slov; ide o poučky v bodoch č. 9, 10 a 12 tohto paragrafu.[1] Pre ďalšie výklady je potrebné, aby sme ich tu zopakovali.

V bode č. 9 sa konštatuje, že francúzske priezviská zakončené na spoluhlásku, či sa koncová spoluhláska vyslovuje alebo nie, majú pravidelné koncovky podľa vzoru *chlap*, napr. *Dumas — Dumasa, Bourget — Bourgeta.* Tu sa zároveň pripomína, že vo francúzskych priezviskách zakončených na *-es* toto koncové *-es* pri skloňovaní odpadá, napr. *Descartes — Descarta.* V bode č. 10 sa hovorí, že anglické a francúzske mená zakončené na nemé *-e* (ktoré sa nevyslovuje) strácajú pri skloňovaní toto *-e* aj v písme, napr. *Shakespeare — Shakespeara, Hume — Huma.* Len vo francúzskych a anglických menách na *-ce* (vyslovené ako *-s*), *-ge* (*-ž* vo francúzštine, *-dž* v angličtine) a *-che* (*-š*) ostáva *-e* vo všetkých pádoch, napr. *Laplace — Laplacea, Le Sage — Le Sagea, Malebranche — Malebranchea.* V bode č. 12 sa vyslovuje poučka, že cudzie mužské rodné mená sa skloňujú obdobne ako priezviská; z mien, ktoré podľa nášho vymedzenia sem patria, sa tu uvádzajú ako príklady mená *Pierre — Pierra, Georges — Georgea, Jacques — Jacqua.*

1.2. V uvedených poučkách sú isté menšie nedostatky, na ktoré tu treba upozorniť. Tak pri menách na *-e* sa osobitne preberá skloňovanie na *-ce, -ge, -che,* kým pri priezviskách na *-es* sa o skloňovaní podobných mien, hoci sa bežne vyskytujú, takýto osobitný výklad nepodáva. Ide o mená, ako *Courrèges, Desorges* a pod. Tieto mená treba akiste podobne skloňovať ako mená na *-ce, -ge, -che,* t. j. so zachovaním *e* po predchádzajúcej spoluhláske, takže v nich odpadá vlastne len koncové *-s.* Ukazuje na to konečne aj skloňovanie, ktoré sa uvádza pre rodné meno *Georges: Georges — Georgea* (hoci sa o tom v Pravidlách výslovne nič nehovorí). Také isté skloňovanie nachádzame pri priezviskách. Napr. *Možno nosiť C o u r r è g e a?* (Horizont 2, 1966, č. 4, str. 57).

[1] Pozri napr. *Pravidlá slovenského pravopisu,* 5. vyd., Bratislava 1964, 89.

V Pravidlách sa ďalej hovorí o francúzskych priezviskách na *-es* a anglických a francúzskych menách na *-e* (v oboch prípadoch ide o priezviská), ako aj o cudzích mužských rodných menách rovnakého zakončenia. Ukazuje sa však, že pri cudzích mužských podstatných menách na *-es, -e,* ktoré sa skloňujú s vynechávaním tohto *-es* alebo *-e* (okrem uvedených osobitných prípadov), nejde len o životné podstatné mená (ku ktorým patria priezviská a rodné mená), ale aj o neživotné maskulína. Okrem toho v oboch skupinách nejde len o vlastné mená (ku ktorým zase patria priezviská a rodné mená), ale aj o všeobecné podstatné mená. Na niektoré z nich sme upozornili v niektorých menších príspevkoch na stránkach tohto časopisu.[2] S ohľadom na zistený stav sme v Morfológii slovenského jazyka uviedli, že rovnako ako anglické a francúzske mená na *-e* sa skloňujú (t. j. s vynechávaním koncového *-e*) aj osobné mená, miestne mená a všeobecné podstatné mená.[3] Ale aj túto formuláciu treba ešte rozšíriť. Takto sa môžu skloňovať napr. cudzie názvy budov, ako je to v prípade názvu *Louvre;* takýto názov podľa našej mienky nemožno hodnotiť ako miestne meno, ale skôr ako pomenovanie patriace do osobitnej skupiny názvov význačných budov a stavieb, pomníkov, monumentov a pod.[4] Môže ísť aj o iné vlastné mená. Napr. *Pani Bonacieuxová a vojvoda vošli do Louvru bez ťažkostí* (Dumas — Turcerová-Devečková). — *Sochár z Bratislavy — tvorca ozdôb v Louvri* (Večerník 1967). — *Revolucionári v Rolls-Royceoch* (Pravda 1964). Inak v Morfológii slovenského jazyka sa po výklade o skloňovaní mien na *-e* uvádza, že vo francúzskych priezviskách a osobných menách na *-es* toto *-es* vypadáva alebo ostáva podobne ako pri menách na *-e*[5], takže sa tu už pamätá na osobitné skloňovanie mien typu *Courrèges, Desorges, Georges* a pod.

Ešte tu však možno urobiť jedno dôležité doplnenie výkladu. Takto sa totiž skloňujú nielen uvedené podstatné mená na *-es* alebo *-e* mužského rodu, ale aj ženské podstatné mená rovnakého zakončenia, napr. *Champagne (tá Champagne),* ako ukazuje tento doklad: *Napokon ich musel viesť Champagnou* (de Coster — Bártová). V doterajších príručkách, ani v Morfológii slovenského jazyka, sa pri výklade skloňovania cudzích podst. mien žen. rodu takéto prípady nespomínajú.

2.1. Po týchto poznámkach, v ktorých išlo o úplnosť doterajších poučiek o skloňovaní slov francúzskeho a anglického pôvodu na *-es* a *-e* v spisovnej slovenčine, chceme ukázať, ako sa v bežnej jazykovej praxi skloňujú francúzske priezviská a rodné (krstné) mená na *-es* a niektoré anglické

[2] L. Dvonč, *Frontispice či frontispis?*, SR 27, 1962, 316–317; *Skloňovanie názvov typu Greenville*, SR 28, 1963, 126–127.
[3] *Morfológia slovenského jazyka*, Bratislava 1966, 126.
[4] Pozri *Pravidla českého pravopisu*, Praha 1957, 63.
[5] *Morfológia slovenského jazyka*, tamže. Z príkladov bude však vhodné uviesť v budúcnosti aj mená, ako *Patrice, George, Maurice.* O správnom skloňovaní mien tohto typu písal Š. Peciar, *Patrice Lumumba*, SR 26, 1961, 182–183.

priezviská na *-e*. Ukazuje sa, že bežná jazyková prax sa v niektorých typoch takýchto mien zásadne rozchádza s uvedenou kodifikáciou normatívnych príručiek.

Prv než pristúpime k ich rozboru, treba poznamenať, že o vynechávanie alebo ponechávanie koncového *-es* alebo *-e* a *-e-* (v uvedených menách typu *Georges, Desorges*, kde je samohláska, resp. písmeno *e* medzi dvoma spoluhláskami) ide nielen pri skloňovaní francúzskych a anglických slov na *-es* a *-e*, ale aj pri odvodzovaní iných slov od takto zakončených mien, čo sme už viackrát pripomenuli v niektorých menších príspevkoch.[6] Napr. *Robespierre — Robespierra, Robespierrov, Robespierrová, robespierrovec, Robespierrovec, robespierrovský, robespierrizmus, Courrèges — Courrègea, Courrègeov, Courrègeová, courrègeovský, Descartes — Descarta, Descartov, descartovský, descartovec*. Preto v ďalších výkladoch pri rozbore jednotlivých prípadov budeme v dokladovom materiáli uvádzať na podporu svojich tvrdení aj príslušný materiál z oblasti odvodzovania slov.

2.2.1. Pri francúzskych priezviskách na *-es* sa vcelku kodifikácia zväčša zachováva. Stretávame sa však neraz s prípadmi, že sa priezvisko dôsledne skloňuje s ponechávaním koncového *-es*. Takto sa napr. skloňuje meno *Descartes* a príslušné deriváty sa tvoria od celého pomenovania aj s koncovým *-es* v článku Cogito, ergo sum! v časopise Príroda a spoločnosť 15, 1966, č. 5, str. 19—21 (*Descartesa, Descartesovi* atď.). V prevažujúcej miere sa s takýmto postupom stretávame pri menách typu *Courrèges*, t. j. v menách, v ktorých je potrebné zachovať v písme *-e-* s ohľadom na výslovnosť *ge* ako *ž*. Napr:

Nastúpila do práce v sukni podľa modelu francúzskeho návrhára *Courrègesa* (Ľud 1966). — Poznáte *Desorgesa*? (Pravda 1966). — Musím sa obrátiť na generála *Georgesa* (Maurois — Sipkovský). — Schmittovci ostali; *Thiangesovci* tiež (Maurois — Szathmáry-Vlčková). — Rodina *Thiangesova* stála na čele (tamže).

Pri hľadaní príčiny a či príčin, prečo sa tu zachováva celé meno aj s koncovým *-es*, bolo by možné aspoň o prípadoch typu *Courrèges* uvádzať, že v doterajších príručkách (okrem Morfológie slovenského jazyka, ktorá vyšla iba nedávno) sa vlastne nepodávalo poučenie o ich správnom používaní. S týmto momentom zaiste tu treba počítať, ale ponechávanie koncového *-es* sa objavuje aj pri iných menách na *-es*, o ktorých sa v príručkách hovorí celkom jednoznačne, takže sa takto nedajú vysvetliť všetky prípady. Akiste nie je bezvýznamný ani fakt, že napr. mená na *-ès*, t. j. dosť podobne zakončené mená, sa už používajú s ponechávaním koncového *-ès*, teda so zachovávaním celej formy mena vo všetkých pádoch a vo všetkých derivátoch, napr. *Roblès — Roblèsa, Dantès — Dantèsa, Sieyès — Sieyèsa, Dorgelès — Dorgelèsa, Roblèsov, Dantèsov, sieyèsovský* a pod. Pravda, vo výslovnosti je medzi menami na *-es* a *-ès* podstatný rozdiel, čo

[6] Pozri napr. L. Dvonč, *Robespierrovec, Laplaceov*, SR 29, 1964, 314—315.

práve vedie k ich rozdielnemu skloňovaniu a aj odlišnému tvoreniu derivátov od takto zakončených mien. Zdá sa mi, že vysvetlenie treba hľadať celkom inde, a to pri rodných menách, s ktorými priezviská na *-es* tvoria jednu skupinu širšie vymedzených mien osôb na *-es*. Tesnejšia súvislosť priezvisk a rodných mien okrem toho, že v oboch prípadoch ide o mená rovnako zakončené, sa prejavuje aj v tom, že v niektorých prípadoch sa rodné mená používajú ako priezviská, napr. *Georges — Georgesa,* ako to vidíme vo vyššie citovanom doklade z A. Mauroisa (ide o rovnaký prípad, ako sú naše priezviská typu *Štefan, Milan* a pod). Stav pri rodných menách ovplyvňuje aj stav pri priezviskách. Aký je stav pri rodných menách a aké sú príčiny tohto stavu, ukážeme v nasledujúcom rozbore skloňovania rodných mien na *-es* a tvorenia príslušných derivátov.

2.2.2. So skloňovaním, ktoré sa v normatívnych príručkách predpisuje pri rodných menách, sa takmer ani nestretávame (to isté platí o odvodzovaní). Naopak, v týchto menách sa celkom pravidelne ponecháva celá podoba mena, teda aj s koncovým *-es*. Na takéto používanie francúzskych rodných mien na *-es* môžeme uviesť početné doklady z rozličných tlačených jazykových prejavov.

Na stránkach dennej tlače sa sústavne používajú podoby so zachovaním koncového *-es*.

Aj Hoffmannove rozprávky od *Jacquesa* Offenbacha potešia návštevníkov (Pravda 1965). — Slovami úprimnej úcty pozdravil *Jacquesa* Duclosa (tamže). — Za druhého možného účastníka únosu označuje agentúra AFP bývalého gangstera *Georgesa* Boucheseicha (tamže). — Voľby tak dostávajú charakter plebiscitu, pred ktorým má maximum voličov nadobudnúť dojem, že v záujme krajiny je iba jediné: odovzdať hlas pre *Charlesa* de Gaulla (tamže). — Obraz reštaurovali ako Tizianov portrét *Georgesa* z Armagnacu (tamže). — Nad hlavným prítomným obvineným *Gillesom* Busciom vyniesol súd trest doživotného žalára (Pravda 1966). — Súd vyniesol dovedna tri rozsudky smrti v neprítomnosti nad hlavnými vinníkmi Samuelom Lehmanom, André Rosfelderom a *Jean-Jacquesom* Susinim (tamže). — Komentátor sa utešuje tesným víťazstvom *Charlesa* de Gaulla (tamže). — Zavraždili milionára *Jacquesa* Mosslera (tamže). — Parížsky spleen *Charlesa* Baudelaira (tamže). — Čo však vlastne vyčítajú filmu *Jacquesa* Rivetta? (tamže). — Spoločne s *Charlesom* de Gaullom bol Couve de Murville (tamže). — Vystrieda v tejto funkcii francúzskeho generála *Charlesa* Atilereta (tamže). — Kritizoval najmä protikomunistické výpady v prejave generálneho tajomníka „federácie" *Charlesa* Hernua (tamže). — Postupne sa ale stále viac zoznamuje aj s dielom *Yvesa* Kleina (tamže). — Ide o *Charlesa* Louisa de Bourbon (Ľud 1966). — Žalobou sa domáhal vymazať v matrike úmrtný zápis domnele zomrelého syna Ľudovíta XVI. a Márie Antoinetty, *Charlesa* Louisa (tamže). — Oživil na stránkach „Troch mušketierov" jedného z nich, *Charlesa* Batza de Castellmor (tamže). — Zafírová svadba *Charlesa* de Gaulla (tamže). — Nakrúca s bývalým manželom Brigitte Bardotovej, *Jacquesom* Charrierom (tamže). — Prijal vo štvrtok prvého francúzskeho veľvyslanca v Mongolsku *Georgesa* Petruchea (tamže). — Kráľovná Alžbeta odovzdala zlatú trofej *Julesa* Rimeta kapitánovi Bobby Mooreovi (tamže). — V tejto súvislosti môžem iba

parafrázovať aforizmus, ktorý dávam do úst *Jacquesovi* Françoisovi (tamže). — *Georgesa* Arnauda, francúzskeho spisovateľa, ktorého román Mzda strachu aj sfilmovali svojho času s *Yvesom* Montandom, odsúdili v neprítomnosti na rok väzenia (tamže). — V kuloároch sa nevravelo o ničom inom, ako o štarte trojnásobného víťaza z rokov 1957, 1961 a 1962 — *Jacquesovi* Anquetilovi (tamže). — Množstvo jeho diel predstavuje kópie snímok *Charlesa* Spitza (Ľud 1967). — Prijalo návrh *Jacquesa* Aubryho (tamže). — Nočné prechody *Georgesa* de Lannurien (Práca 1966). — Zbierka *Jacquesa* Préverta je azda viac ako lákavá (tamže). — Vyšli verše slávneho básnika lásky *Jacquesa* Préverta (Večerník 1966). — Našiel fľašu hodenú *Charlesom* Hostierom (tamže).

Taký istý stav je aj v týždenníkoch a mesačníkoch, ktoré sme sledovali z tejto stránky.

Súčasnou parížskou senzáciou je najnovšia opereta *Charlesa* Aznavoura (Kultúrny život 1966). — Uvádzala televíznu detektívku Maigret a smutný Alfréd od *Georgesa* Simenona (tamže). — KŽ odporúča druhé doplnené vydanie Kytice z kvetov zla *Charlesa* Baudelaira (tamže). — Podobný osud stihol aj knihu *Georgesa* Sadoula (tamže). — Za kultúrnu udalosť možno pokladať nový preklad básne *Jacquesa* Préverta (tamže)). — Ako *Jacquesa* Charriéra (tamže). — V parížskej galérii Mona Lisa otvorili výstavu *Georgesa* Malkina (tamže). — Pred päťdesiatimi rokmi zajali Nemci v bitke pri Verdune 25-ročného kapitána *Charlesa* de Gaulla (Predvoj 1966). — V Bruseli museli mať silnú policajnú eskortu pri prevážaní francúzskeho gangstra *Jacquesa* Zanottu (tamže). — Štraus zasa bezprostredne opisuje, ako to Gašpar robí po oboznámení sa s experimentmi Francúza *Yvesa* Kleina (Predvoj 1967). — Tam sa stretla s mladým dôstojníkom *Georgesom* de Garanom (Slovenka 1966). — Z veršov *Charlesa* Baude*laira* (Sloboda 1967). — Niekoľkí ministri si začali šuškať, že de Gaullov príkaz sa vzťahoval predovšetkým na ministerského predsedu *Georgesa* Pompidoua (Roháč 1965). — Nárazová vlna vyhodila na dvor chemika *Jacquesa* Perraulta (Príroda a spoločnosť 1967). — Sláva a pád *Jacquesa* Offenbacha (Javisko Slovenského národného divadla 1962/63). — Pomaly sa aj u nás stáva známym meno *Georgesa* Simenona (Slovenské pohľady 1966). — Podľa *Georgesa* Simenona (tamže). — Ukazujúci *Georgesovi* na akýsi bod (tamže). — Naozaj nepotrebujeme ani obrazotvornosť a fantáziu *Julesa* Vernea (magazín Odpovede na otázky 1966).

Rovnako je to v prekladovej literatúre.

Povedal som francúzskemu vyslancovi *Charlesovi* Corbinovi (Maurois — Sipkovský). — Za tieto štyri roky Ulenspiegel zmocnil sa *Charlesa* de Costera (de Coster — Bártová). — Obraz gnóma, smejúceho sa na celé hrdlo, ktorého Rops nakreslili pred očami *Charlesa* de Costera, stáva sa človekom (tamže). — Pánu *Charlesovi* Nadierovi (de Balzac — Belnay). — Od neho sa dozvedela viac aj o *Jacquesovi* Dorém (Marshová — Christovová).

Nie inak je to aj v inej literatúre.

Tak napr. v Dejinách svetovej literatúry (I.—II. diel, Bratislava 1963) sa v časti o francúzskej literatúre (I. diel) sústavne používajú podoby typu *Jacquesa*, napr. *Charlesa Kellera* (str. 446), *Julesa de Concourta* (447), *Julesa Verna* (445), *Charlesa Péguyho* (460), *Jacquesa Thibaulta* (465), *Georgesom Bernanosom* (467).

S kodifikovanými podobami sa stretávame zriedkavejšie. Povšimli sme

si ich používanie pri mene *Jacques* v preklade knihy J. Verna Deti kapitána Granta (prel. T. Ušák, Bratislava 1960). Zaiste aj inde sa možno s takýmito podobami stretnúť, ale to nič nemení na našom celkovom konštatovaní, že podoby s ponechávaním koncového *-es* pri rodných menách absolútne prevažujú.

Na mieste je teraz otázka, prečo sa pri rodných menách nezachováva poučka o vynechávaní koncového *-es*. Bolo by možné myslieť na to, že takto vznikajú v niektorých konkrétnych prípadoch formy, ktoré splývajú, resp. by splývali s formami iných rodných mien. Napr. meno *Georges*, ako sme uviedli, sa má podľa platnej kodifikácie skloňovať s ponechávaním *-e-: Georgea, Georgeovi* a pod. Pri takomto skloňovaní meno *Georges* splýva s anglickým menom *George*, ktoré sa tiež skloňuje s ponechávaním *-e* (aby sa koncové *-ge* vyslovovalo ako *dž*). Pri priezvisku *Jules* pri vynechávaní *-es* zas dochádza k splývaniu príslušných písaných foriem s formami hypokoristického rodného mena *Julo*. Teda ponechávanie koncového *-es* by sa v takýchto prípadoch vysvetľovalo obavou pred homonymiou s tvarmi niektorých iných rodných mien. Ale na druhej strane možno zas konštatovať, že pri ponechávaní koncového *-es* dochádza pri niektorých menách k homonymii s formami iného rodného mena; napr. *Charles — Charlesa, Charlesovi* ako francúzske rodné meno sa stotožňuje s anglickým rodným menom *Charles — Charlesa, Charlesovi* (ktoré sa odlišne vyslovuje, a preto sa aj ohýba s ponechávaním koncového *-es*). V takomto prípade by práve dodržiavanie poučky o vynechávaní koncového *-es* pri francúzskych priezviskách a rodných menách prispievalo k rozlíšeniu foriem francúzskeho mena od foriem anglického rodného mena *Charles*. Okrem toho máme aj rodné mená, pri ktorých neprichádza do úvahy otázka splývania s formami iného mena alebo rozlíšenia foriem od iného mena, takže sa takto nedá vysvetliť ponechávanie koncového *-es* pri všetkých rodných menách, teda nielen menách typu *Georges, Jules* alebo *Charles*. To však, pravda, nevylučuje možnosť, že v jednotlivých konkrétnych prípadoch sa môžu uplatňovať momenty, ktoré sme práve uvádzali, že totiž niektorý používateľ jazyka z obavy pred splývaním foriem jedného mena s formami iného mena použije nenáležité skloňovanie s ponechávaním koncového *-es*, alebo zas naopak, skloňovanie anglických rodných mien typu *Charles* ovplyvňuje používateľa jazyka pri používaní francúzskeho rodného mena *Charles* (sú dokonca prípady, v ktorých nemôžeme bezpečne určiť, či ide o francúzske rodné meno *Charles*, alebo pravopisne rovnaké anglické meno, napr. ak sa meno používa izolovane bez patričného kontextu, ktorý by ho bližšie vysvetľoval).

Hlavnú príčinu, prečo sa pri používaní francúzskych rodných mien na *-es* koncové *-es* obvykle zachováva, treba vidieť v osobitnej povahe rodných mien ako jednej skupiny vlastných mien. Pri rodných menách po-

známe jednak základnú a či úradnú podobu mena, jednak hovorovú podobu, používanú v dôvernom styku, t. j. hypokoristickú formu. Pri domácich menách obvykle dobre rozoznávame obe podoby každého rodného mena, aj keď napríklad hypokoristická forma býva značne odlišná od základnej a či normálnej podoby rodného mena, a preto ich aj vieme bezpečne používať. Pri cudzích rodných menách poznáme nanajvýš základnú podobu, hypokoristické formy nepoznáme ani nepoužívame. Hrozí tu potom nielen nebezpečenstvo splývania obmenenej formy s iným rodným menom (čo sa týka, ako sme už uviedli, len niektorých rodných mien), ale aj chybného chápania obmenenej formy (k čomu dochádza pri vynechaní koncového *-es*) ako hypokoristickej formy (pri akomkoľvek cudzom rodnom mene). Táto neistota vyplýva práve z uvedeného faktu, že nie sme zvyknutí pri nich používať dve odlišné formy. Preto sa tu prejavuje výrazná snaha pridržiavať sa čo možno v najväčšej miere nezmenenej podoby príslušného rodného mena, alebo nanajvýš pripustiť minimálnu zmenu, ktorá nevedie k takejto labilnosti (za takúto zmenu možno ešte označiť vynechávanie koncového *-e*). Snaha neodtrhávať koncové *-es* sa potom prenáša od rodných mien aj k priezviskám. Tu však uvedený moment, typický pre rodné mená, nehrá už takú rolu, a preto tu aj býva pravidelnejšie používanie tvarov s vynechaním koncového *-es*.[7]

Nazdávam sa, že so zreteľom na podaný rozbor malo by sa pri menách na *-es* pripustiť aj skloňovanie a odvodzovanie s ponechávaním *-es* (popri skloňovaní a odvodzovaní bez *-es*).

2.3. Všimnime si teraz skloňovanie niektorých anglických priezvisk na *-e* a odvodzovanie nových slov od takto zakončených mien.

2.3.1. F. Daneš uvádza, že v anglických menách typu *Stone, Drake, Wilde* koncové *-e* naznačuje otvorenosť prvej slabiky („dlhú", dvojhláskovú výslovnosť prvej slabiky); preto Daneš navrhuje, aby sa toto *-e* pri skloňovaní zachovávalo: *Stone — Stonea, Stoneovi* a pod.[8] Nazdávam sa však, že táto požiadavka by znamenala isté sťaženie v používaní anglických priezvisk tohto zakončenia. Pri menách na *-ce, -che, -ge* má takéto ponechávanie *e* v ostatných pádoch alebo odvodených slovách tú výhodu, že upozorňuje na výslovnosť so *s, ž*, resp. *dž* a *š* (porov. *Franco — Franca*, ale *France — Francea*), pričom sa dá ľahko vymedziť na rozdiel od iných prípadov, a to vo všetkých pádoch, teda aj v nom. sg., čo neprichádza do úvahy v prípade mien typu *Drake, Stone, Wilde* a pod. (na rozdiel od iných rovnako zakončených anglických mien, kde by sme mali s ohľadom na ich odlišnú výslovnosť v ostatných pádoch alebo odvodených slovách koncové

[7] Pravda, aj pri priezviskách je silná tendencia skloňovať ich bez podstatnejších zmien v kmeni. Pozri V. Blanár, *Skloňovanie cudzích rodinných mien v spisovnej slovenčine*, Slovo a tvar 1, 1947, 74—75. Pri rodných menách sa však táto tendencia ešte znásobuje pôsobením uvedeného činiteľa.

[8] Pozri F. Daneš, *Malý průvodce po dnešní češtině*, Praha 1964, 194.

-e vynechávať). Nazdávam sa preto, že tu bude výhodnejšie zostať pri doterajšej poučke, ktorá sa pomerne ľahko osvojuje.

2.3.2. Máme však jednu osobitnú skupinu anglických priezvisk, v ktorých sa takmer pravidelne ponecháva koncové *-e*. Sú to mená na *-oe*, napr. *Defoe, Doddoe, Crusoe, Monroe, Poe, Silitoe.*

Nesmieme si pliesť Robinsona s *Defoem* (Slovenské pohľady 1966.) — *Defoeov* Robinson je skôr ušľachtilou fantáziou (Slovenské pohľady 1965). — Vydáva sa za dokument, napríklad v *Defoeovom* Robinsonovi *Crusoeovi* (Slovenské pohľady 1966). — Napríklad Fieldingov Jonathan Wild Veľký, *Defoeova* Moll Flandersová (Crofts — Kuzmány-Bruothová). — V *Doddoeovi* sídlil démon (Silitoe — Klinger). — Hollywood neprestáva spomínať na Marilyn *Monroeovú* (Príroda a spoločnosť 1965). — Mnohí ju považujú za novú Marilyn *Monroeovú* (Panoráma 1966). — Markantne si to môžeme overiť na „nedetektívnych" poviedkach Edgara Allana *Poea* (Crofts — Kuzmány-Bruothová). — Hoci ho kedysi náročná kritika oslavovala superlatívami, v ktorých ho kládla ešte aj nad Edgara Allana *Poea* (Slovenské pohľady 1966). — Obdobná situácia je aj v americkej literatúre, kde sa tiahne červená niť horrorov od spomínaného E. A. *Poea* (tamže). — Dovoľujem si zapochybovať o zaužívanom konštatovaní, že Gaboriau je spojovacím článkom medzi *Poeom* a Doylom (Kultúrny život 1967). — Pripravuje inscenáciu hry o živote E. A. *Poea* (Večerník 1967). — Možno Gaboriaua naozaj inšpirovali *Poeove* priekopnícke detektívne poviedky (Kultúrny život 1967). — Kto ich prečíta, nájde ich nezmazateľné stopy, odtlačky *Poeových* geniálnych prstov (Život 1967).

S vynechávaním koncového *-e* sa stretávame vcelku zriedkavo, napr. v preklade knihy J. Verna Dobrodružstvá kapitána Hatterasa (prel. T. Ušák, Bratislava 1963) na str. 363 čítame tvar *Defoa*, v citovaných Dejinách svetovej literatúry na str. 310 I. zväzku tvar *Poa*, na str. 512 tvar *Defoa*.

Ponechávanie koncového *-e* si možno vysvetliť takto. Ak sa koncové *-e* vynechá, kmeň slova sa končí na samohlásku *-o*, ktorou sa končia slová, v spisovnej slovenčine bežne skloňované s vynechávaním tohto koncového *-o*. Tvary typu *Defoa* vzbudzujú na pohľad dojem nesprávne tvorených tvarov. Preto sa pri skloňovaní a odvodzovaní slov ponecháva pri menách typu *Defoe* koncové *-e* vo všetkých tvaroch, čím sa výrazne naznačuje, že nejde o formy mien zakončených na *-o*, ale na *-oe*. V tejto súvislosti možno ešte pripomenúť, že koncové *-e* sa pri skloňovaní a odvodzovaní slov nevynecháva ani pri anglických menách zakončených na dve samohlásky a či samohláskové grafémy, ktoré sa skloňujú podľa zámen s príponami *-ho, -mu* atď., napr. *Charlie — Charlieho, Curie — Curieho, Curieová, curieovský, Ritchie — Ritchieho, Ritchieovci* a pod.[9]

Nazdávame sa, že pri menách na *-oe* by sa malo uznávať ako správne jedine skloňovanie a odvodzovanie s ponechávaním koncového *-e*, ako sa s ním stretávame v bežnej jazykovej praxi.

[9] Pozri L. D v o n č, *Charlie — Charlieho, nie „Charliho"*, SR 30, 1965, 313—314.

Vlado Uhlár

Z PROBLEMATIKY MIESTNYCH NÁZVOV A ODVODENÝCH SLOV

V čase, keď sa chystá VI. diel *Slovníka slovenského jazyka,* v ktorom budú uvedené všetky názvy obcí a z nich odvodené prídavné mená a obyvateľské mená, a keď sa súčasne pripravuje *Slovník obcí na Slovensku,* v ktorom sa tiež uvedú spomínané mená, načim venovať zvýšenú pozornosť i starostlivosť tejto problematike.

V publikácii *Slovník obcí na Slovensku* podľa smerníc redakcie a podľa vzorových ukážok vo Vlastivednom časopise[1] sa uvedú rozličné názvy (a ich varianty) tej istej obce, ako boli zaznamenané v latinských listinách a prípadne v iných pamiatkach. Vo vzorovej ukážke obce Piešťany sa okrem nemeckého, maďarského a latinského názvu mesta zaznamenáva 11 variantov jej názvu od r. 1113 do r. 1854 (Pescan až Pistyani), v ktorých sa odráža slovenská nárečová výslovnosť *Péščani,* novšie *Piščani* (aj *Pjéščani).*

Pre dejiny slovenčiny a naše regionálne dejiny je však práve také dôležité poznať a zaznamenať aj názvy obcí, ich časti a významnejšie časti chotára, ako aj odvodené prídavné mená, obyvateľské mená a výraznejšie odchýlky aj pri skloňovaní podľa miestneho úzu. Spomeňme niekoľko príkladov.

Obyvatelia Komjatnej v dolnom Liptove a občania okolitých obcí na dolnej Orave zachovávajú v miestnom nárečí pôvodný názov obce *Komňätná,* ktorý sa v podstate v tejto podobe vyskytuje už v prvom historickom zázname z r. 1330, kým úradný názov obce (azda podľa obce Komjatice) zastiera pôvodný názov obce a jeho význam.[2]

V početných obciach po oboch stranách pohoria Tribeč (na východ od Topoľčian) sa zachováva v tomto názve alternácia *e/ø,* preto v úradnom názve obce Kostoľany pod Tribečom sa mal uplatniť tvar s nulovou alternáciou *(pod Tribčom).* Pretože však takáto alternácia je vlastná iba jazykovému vedomiu obyvateľstva okolia po oboch stranách Tribča, kým na ostatnom Slovensku je v tomto prípade neznáma a nemá sa o čo opierať, niet dosť vhodných analogických prípadov, načim popri tvaroch s nulovou alternáciou *(Tribča, k Tribču, o Tribči, pod Tribčom)* pripustiť aj druhotvary s *-e- (Tribeča...);* no v miestnom názve v úradnom znení by sa mal rešpektovať tvar s nulovou alternáciou *Kostoľany pod Tribčom.*

Systémová odvodzovacia prípona *-any* v miestnych názvoch najstaršieho typu *(Brodzany, Piešťany, Kostoľany, Sučany)* viedla po r. 1945 k zmene úradných názvov obcí na východnom Slovensku a na Záhorí; podľa systému týchto nárečí sa dovtedy aj úradne používali tvary na *-iany (Lipiany, Komáriany, Roš-*

[1] Napr. osnova o Piešťanoch, Banskej Bystrici, Vlastivedný časopis 13, 1964, č. 2 a 3.

[2] *...quandam terram nostram seu silvam K o m n a t h n a hola vocatam... Turul,* 1900, 68. Porov. D. R a p a n t, *Starý Liptov,* 1934, 22, pozn. 31. Prv bolo *komňata* (z taliančiny); *komnata* je z nemčiny.

koviany, Vidoviany, Vlčkoviany). Ak však uvážime, aké ťažkosti sú v týchto oblastiach s alternáciou *a/ia* v takýchto prípadoch pri tvorení gen. pl., vzťažných prídavných mien a ženských obyvateľských mien *(z Lipian, lipiansky, Lipianka,* ale *Lipany, Lipanom, v Lipanoch, s Lipanmi, Lipanec)* a ak si uvedomíme, že dvojhlásky (a najmä dvojhláska *ia*) patria k najcharakteristickejším znakom slovenčiny, potom prichodíme k presvedčeniu, že by bolo bývalo lepšie ponechať aj v úradných názvoch dvojhláskové tvary na *-iany.* Bolo by to bývalo osožné aj pre slovenčinu a regionálny princíp by sa bol správne uplatnil.

V skloňovaní miestnych názvov v spisovnom jazyku treba zachovať normu, preto v spisovnom jazyku nemajú miesta napr. systémové tvary nitrianskych nárečí v lok. *Bielici, Uherci, Nedanovci* (predložka sa nevyslovuje), ani *Chynoranoch, Bošach, Skačach, Topoľčach, Bystričach,* podobne nie *z Herľan, Michaľan* (spisovne *z Herlian, Michalian*), *z Michaľovcoch, z Košicoch* (spis. *z Michaloviec, z Košíc*) ap.

Podobne je to s nárečovými tvarmi *za Hradištím.* Názov obce *Hradište,* prípadne chotárna časť so stopami po hradisku alebo aj bez nej, v spisovnej slovenčine sa skloňuje podľa vzoru *srdce,* teda v inštr. sg. je v spisovnom jazyku správny tvar s koncovkou *-om (za Hradišťom, s Hradišťom),* hoci v nitrianskom nárečí na okolí Skačian (aj v reči vzdelancov) sa používa tvar s koncovkou *-ím.* Podobne je to aj v Liptove, kde v Turíku je chotárny názov *Hradište,* hora *Za Hradištím.* Tak je to aj s tvarom *nad Ohništím* namiesto spisovného tvaru *nad Ohništom* (vrch v Liptovskom Jáne). Takéto nárečové tvary viedli liptovských vzdelancov k úvahám, že ide o zvyšky pôvodného skloňovania mien stredného rodu na *-ie (Hradište, Ohništie),* hoci ide o tvary vzniknuté iba analógiou.

Ak sa v skloňovaní miestnych názvov žiada dôsledne rešpektovať spisovnú normu, predsa starostlivosť o náš jazyk nemôže neprejavovať aj úctu ku krajovým osobitostiam. V školách treba nárečové tvary vhodne vysvetľovať a v porovnaní s nimi budovať v jazykovom povedomí spisovnú normu.

Pri prídavných menách a obyvateľských menách odvodených od miestnych názvov sa vyskytujú v slovenčine viaceré osobitosti, ktoré treba zaznačiť, ale v niektorých zdôvodnených prípadoch aj uplatniť v spisovnom jazyku ako tvary pôvodnejšie. Takéto tvary majú aj používať najmä školy a úrady príslušného okolia (popri systémových tvaroch spisovného jazyka) ako opodstatnené dublety.

Je to požiadavka rozvíjania regionálnej kultúry ako integrálnej časti skutočnej jazykovej kultúry a opravdivého vlastenectva. Táto požiadavka je náročná, naráža na obavy z rozkolísania spisovnej normy. Nazdávame sa však, že bude aj účinným prostriedkom proti povrchnosti používateľov formálne štandardizovaného spisovného jazyka najmä v takých krajových súvislostiach, kde sa často mnohí obmedzujú na osvojenie spisovného jazyka iba v najbežnejších tvaroch morfológie a v zjednodušenej hláskoslovnej úprave. Nechceme preceňovať miestny úzus, ale neslobodno ho ani zaznávať, najmä ak môže byť zdrojom lepšieho poznania jazyka a väčšej jazykovej kultúry u nás.

Vyložené zásady načim uplatniť aj v niektorých miestnych názvoch a z nich odvodených príd. menách, obyvateľských menách a v niektorých

tvaroch pri skloňovaní, ktoré osobitne spomínam v nasledujúcej časti tohto článku.

Uherce, z Uhriec

Po celej hornej Nitre, ale aj v susedstve v bývalom okrese Bánovskom a Zlatomoravskom dobre poznajú obec Veľké Uherce aj Malé Uherce. Názov obce Uherce (pomnožné meno žen. rodu) svojim pôvodom je akuz. pl. k nom. pl. *Uherci;* označuje osadu pomenovanú podľa vojenskej skupiny („uherci"), ktorá tu konala strážnu a zaisťovaciu službu, keď toto územie okupovala uhorská kráľovská moc za Štefana I. alebo po ňom už v 2. tretine 11. storočia (po prechodnom zaujatí Poliakmi za Boleslava Chrabrého). Okrem vlastného názvu podľa inej etnickej skupiny, ktorá ovládla staré domáce obyvateľstvo, dokladom na to je aj názov *Stráž* pre mierne zvýšený zalesnený odpočinok pod vrcholom hory Šípok (na západ od obce Veľké Uherce). Názov obce sa už udržal, hoci dakedy v 2. polovici 12. storočia sa uhorské strážne jednotky presunuli ďalej na sever a napokon až k terajším poľským hraniciam. Názov *Uherce* sa zaznamenáva v starých listinách v maďarskej forme *Vgrovch (ugrócz),*[3] ktorá sa používa (azda pôvodnejšie) aj pre Uhrovec (Zay-Ugrócz; na severovýchod od Bánoviec nad Bebravou).

Samotný názov *Uherce* na tomto území čiastočne prekvapuje. Očakávali by sme v koreni *-o-* ako náležitú striednicu za tvrdý jer *(ǫgъrьce),* veď sme v číro stredoslovenskej oblasti s tvarmi *piatok, sviatok, zožať, zo sinom,* ako aj *nochti, nocht* (nie *ňecht*). Aj v nom. sg. stred. rodu staršia generácia dosiaľ používa tvar *dobrǫo, malǫo, tenkǫo,* kým na západ z Považia cez Bánovce už prenikli tvary *dobré, malé, tenké;* na juh od Topoľčian sa však zachovali nediftongizované tvary *dobró, maló, tenkó* (v Prašiciach však izolovane od obcí na sever a juh sú tvary *dobrǫo, malǫo, tenkǫo*).

Tvar *Uherce* s *-e-* v koreni by bolo možné najľahšie vysvetliť vplyvom západoslovenských nárečí, hoci v takýchto systémových slovách a tvaroch tak nebýva. Dokonca aj vplyv feudálov a tradovaný tvar úradných listín sa iba zriedka vedel uplatniť proti systému domáceho nárečia.

Bolo by však možné uvažovať, že do koreňa preniklo *-e-* namiesto očakávaného *-o-* z veľmi frekventovaného genitívu (*z Uhriec, do Uhriec*), kde zdĺžené *-e-* je náležitou striednicou za mäkký jer (prípadne vsuvnou hláskou; *ǫgъrьcь* > *uhréc* > *uhriec*), keď v koreni sa v tomto páde alternáciou *o/ø* samohláska nevyslovuje (ako *Uhor, Uhra*). Bol by to temer výnimočný prípad v slovenskom hláskosloví, ale ak počítame aj s istým vplyvom cu-

[3] V obchádzke majetkov kláštora Klíž k r. 1293: ... *ad viam, quae ducit de Horsov in Vgrovch... ad viam de superiori Hozlem...* (*Hazai oklevéltár* I, Budapest 1879, 354/568—571). Porov. V. Šmilauer, *Vodopis starého Slovenska,* 1932, 96—98 a pozn. 13. O maďarských Strážach a Uherciach V. Chaloupecký, *Staré Slovensko,* 1923, 74 a 92.

dzej etnickej strážnej zložky, azda ním možno vysvetliť tento nečakaný hláskoslovný jav pri skloňovaní tohto miestneho názvu.

Tvar bezkoncovkového genitívu *Uhriec,* bežne používaný obyvateľstvom širokého okolia, v nezdĺženej forme sa stal základom aj príd. mena *uhrecký* a je aj v obyv. mene *Uhrečan* (nárečovo *Uhrečanec*), *Uhrečanka* (zavše aj *Uhrečianka*).

Namiesto genitívu *Uhriec* sa úradmi zavádzal tvar bez nulovej alternácie v koreni *Uheriec,* ktorý všetkému okolitému obyvateľstvu znel cudzo a strojene, ale úradníkom a učiteľom pochádzajúcim z iných oblastí sa zdal iba tento tvar správny. V kultúrne vyvinutejšom prostredí by sa to azda nestávalo, najmä nie tam, kde je väčšia úcta k ľudovej kultúre a reči. Ak však vieme, ako z obdobných príčin napr. proti správne tvoreným príd. menám *lučenský, zlatomoravský, hlohovský* až do tlačených textov prenikajú nespisovné tvary „lučenecký", „zlatomoravecký", „hlohovecký". (ba aj „chlapecký" namiesto spis. *chlapčenský*), alebo ako uznanlivo dokonca aj niektorí autori gramatík prijímajú tvary s nevysunutým *-e-* miesto spis. tvarov bez *-e- Hudca, Hudcová* ap., kde pri kultivovaní jazyka súvislosť takýchto priezvisk so všeob. podst. menami načim sa naučiť poznávať a urobiť ju súčasťou vyvinutého jazykového povedomia, pochopíme aj tých, ktorí pre neznalosť krajového úzu a opravdivej jazykovej kultúry namiesto tvaru *Uhriec* používajú aj tvar s nevysunutým *-e- Uheriec.* V Ponitrí sa však tvar *Uhriec* žiada prednostne používať v úradoch, a tým pochopiteľnejšie aj v školách na okolí Uhriec, najmä v Partizánskom, centre kraja, vždy však v samotných Veľkých Uherciach a Malých Uherciach.

Miestny názov *Uherce* navrhujeme teda skloňovať takto: 1. a 4. p. *Uherce,* 2. p. *z Uhriec* (i *Uheriec*), 3. p. *Uherciam,* 6. p. *v Uherciach* (nie „Uherci" ani „v Uhercach"), 7. p. *Uhercami.* Prídavné meno je *uhrecký, -á, -é.* Obyvateľské meno je *Uhrečan, Uhrečanka.*

Krásno, Krasňany

Na Slovensku majú dve obce názov *Krásno.* Mladšia obec je Krásno na Kysuciach, staršia v okrese Topoľčany, kedysi nazývaná aj Staré Krásno; toto Krásno je vo vede známe rozsiahlym radovým pohrebiskom, na ktorom sa pochovávalo azda už od sklonku 11. stor. až do začiatku 19. stor. okolo malého, dnes iba v pôdoryse zreteľného včasnorománskeho kostola tamojšieho kláštora benediktínov, o ktorom je iba historický záznam, ale bez viditeľných stôp v obci.

Skloňovanie tohto miestneho názvu je celkom pravidelné podľa vzoru mesto: 1. a 4. p. *Krásno,* 2. p. *Krásna,* 3. p. *Krásnu,* 6. p. *na Krásne* i *v Krásne,* 7. p. *s Krásnom.*

Pozornosť si zaslúži príd. meno a meno obyvateľské.

Od názvu obce *Krásno* na Kysuciach sa pravidelne tvorí príd. meno: *krásňanský*, aj meno obyvateľské: *Krásňan, Krásňanka* (nárečovo podľa *Krasno Krasnec;* porov. priezvisko *Krasnec).*

V Krásne na hornej Nitre a na jeho okolí sa však tvorí príd. meno aj meno obyvateľské takým spôsobom, ako keby jeho základom bol názov *Krašlany*, ktorý zatiaľ z historických dokladov nepoznám, teda *krašlanský, Krašlanec, Krašlanka,* hoci ináč aj tu je *bošiansky, chynoriansky, turčiansky, trenčiansky* (k *Bošany, Chynorany, Turčany, Trenčín)* a *Bošianka, Chynorianka, Turčianka, Trenčianka.* Spoluhlásku *l* (namiesto *ľ*) by sa v odvodených menách mohla vysvetliť azda aj preniknutím zo slovesa *krášliť, okrašľovať, krašlica* (zafarbené vajíčko, dar oblievačom na Veľkú noc).

Nazdávam sa, že spisovne upravené tvary *krašliansky, Krašľanec, Krašlianka* v súvislosti s Krásnom v Ponitrí v súlade s miestnym úzom možno dobre akceptovať v úradnom styku a v školskom vyučovaní v rozsahu, ako sme ho vyvodili pri tvare *Uhriec* a *Uheriec.*

V súvislosti s Krásnom a predpokladaným, možným tvarom *Krašľany* načim uviesť, že na Kysuciach pri Varíne je obec *Krasňany,* známa v archeológii významným hradištným mohylníkom z čias Veľkej Moravy. V gen. je bezkoncovkový tvar so zdĺženou kmeňovou slabikou *Krasnian.* Prídavné meno je *krasniansky,* obyvateľské meno *Krasňanec, Krasnianka,* ako býva pravidelne v spis. jazyku od miestnych názvov zakončených na *-any.*

Oslany

Nevedno, prečo pri poslednej úprave miestnych názvov sa neuviedol do znenia tohto bývalého mestečka na hornej Nitre spis. tvar s *ľ,* ako si to žiada systém spis. hláskoslovia a ako správne vyslovujú tento názov susedné obce na sever od Oslian, lebo až ta je živá výslovnosť *ľ* v tomto stredoslovenskom nárečí, kým Osľanci ako „mešťania" už *ľ* nevyslovujú.[4]

Výslovnosť *Osľany* azda zachycuje najstarší zápis obce z r. 1293, keď v obchôdzke majetkov kláštora v Kliži sa spomína *Hozlem*[5] (namiesto *Osľán;* po *ľ* bolo dlhé *á*). O pôvode tohto miestneho názvu nemožno síce nič istého povedať, lebo výklad z podstatného mena *osla* (potom *osľania, Osľanci* by boli výrobcovia osiel na brúsenie nožov, srpov, kosákov, kôs) je málo

[4] Susední Čereňanci sa vysmievajú z reči Osľancov (bez *ľ*) vetou *Lala, ako sa to tela vála!* Sami vyslovujú správne *Ľaľa, ako sa to teľa váľa!* Je to aj odveta na povýšenosť Osľancov (mamľasov), ktorí sa im smejú z ich mäkkej výslovnosti *Anuľa, je na trhu cibuľa? Akože by neboľa, veď som si jej kúpiľa!*

[5] Porov. našu pozn. 3 a pozn. 16 v cit. diele V. Šmilauera aj o metácii z r. 1352: *„horné Oslany,* dnes *Horná Ves,* tu *Oslany = Hoslen".*

pravdepodobný, azda umelý na vyvrátenie posmešného prezývania *Osľany-Somárovce*. Je však skôr možný práve tento výklad od mena *osol*, lenže v tomto názve podľa zamestnania obyvateľov na *-any* by nešlo potom o výrobcov osiel, ale povozníkov, prievozníkov tovarov na osloch *(osľania)*. Pomenovaní tohto typu je veľa, napr. *Brodzany* (ľudia pri brode žijúci), *Vysočany* (na výšine osadení), *Piešťany* (na pieskoch postavení), *Kostoľany* (obyvatelia obce s kostolom, ku kostolu patriaci cirkevní poddaní); na okolí je však viacej názvov druhotne tvorených príponou *-any* od osobného mena vlastníka (feudála), ako *Čereňany* (od osobného mena *Čereň*), *Bystričany (Bystrík), Kršteňany (Kršten, Kristián), Bošany (Boš), Chynorany (Chynor), Chrabrany (Chrabor)*, hoci od takýchto osobných mien vlastníkov sa pôvodnejšie tvorili názvy obcí príponou *-ice* (nie *-any*), ako sú napr. na okolí Oslian *Bielice* (ľudia Bielovi, Biel), *Pravotice* (Pravota), *Vestenice (Vesten), Naštice (Naska), Ostratice, Račice* ap.; lenže sú na okolí aj posmešné názvy tohto typu, ako *Skačany, Chlievany, Chlebany*. Bez historického dokladu o pôvode obce alebo zamestnaní pôvodného obyvateľstva nemožno určiť pôvod názvu tejto obce.

V úradnom názve *Oslany* sa neprávom rešpektuje miestna terajšia výslovnosť[6] obyvateľov tohto mestečka s *l* v koreni, hoci je to v rozpore so spisovným hláskoslovím. Je to aj pozostatok z čias, keď štúdium slovenčiny, výskum miestnych názvov a jazyková kultúra neboli na želateľnej úrovni. V tomto názve má byť v každom prípade v koreni mäkké *ľ*, lebo odvodzovacia prípona *-any* (vlastná obyvateľským menám) vždy bola spojená s mäkčením predchádzajúcej spoluhlásky (porov. *brod — Brodzany, Beda — Bedzany, piesok — Piešťany, kostol — Kostoľany*).

V 2. p. je správny bezkoncovkový tvar so zdĺžením kmeňovej slabiky *Oslian* (nie „z Oslán" ani „z Oslan"). Príd. meno je *osliansky* (nie „oslánsky" ani oslanský") a mená obyvateľské *Osľanec, Oslianka*.

Partizánske

V spojitosti s názvom *Partizánske* (od r. 1938 iba sídlisko Baťovany v obci Šimonovany, od r. 1945 mesto Partizánske, do r. 1960 sídlo okresu) je istá ťažkosť s tvorením príd. mena a obyv. mena na označenie mužov a žien. Na tvorenie správnych tvarov na okolí niet vhodných modelov. V ľudovej reči sa zatiaľ prevažne používa meno *Partizán, Partizánka*, ktoré však nevyhovujú, lebo homonymita slov *partizán* (ozbrojený bojovník proti okupačnej vojenskej moci v jej zázemí, prípadne člen pohyblivej armády občianskeho odporu proti reakčnej vláde) a *Partizán* (príslušník obce Partizánske) je neželateľná a samotní obyvatelia tohto mesta a jeho okolia si ju dobre uvedomujú.

[6] Taký je aj prípad Dolian. Úradne majú byť *Doľany*, nie *Dolany*.

Na Slovensku však máme niekoľko názvov obcí na *-ské, -ská, -sko*, napr. *Smolinské, Udavské, Brodské, Pruské, Valaská, Rovensko, Hradisko*, ktoré poskytujú vhodný model na tvorenie potrebných obyv. mien a príd. mena aj od názvu *Partizánske*.

Odvodzovacia prípona obyv. mien na *-an*, v žen. rode *-anka/-ianka*, napr. *Brezovan, Myjavan, Nitran* je v slovenčine už neproduktívna; obyv. mená sa teraz temer pravidelne tvoria odvodzovacou príponou *-čan (Bratislava — Bratislavčan, Zvolen — Zvolenčan)*. Od miestnych názvov zakončených príponou *-ské, -ská, -sko* sa tvoria obyv. mená tiež odvodzovacou príponou *-čan*, lenže výsledky sú dvojakého druhu:

I. V niektorých prípadoch prípona *-čan* sa spája s kmeňom zakončeným na *-s* a podľa príslušnej hláskoslovnej zákonitosti sa vzniknutá skupina *sč* mení (prostredníctvom *šč*, ktoré sa pociťuje ako nárečové, nespisovné) na *šť: (Valaská) Valas-čan* > *Valašťan, (Pruské) Prus-čan* > *Prušťan, (Rovensko) Rovens-čan* > *Rovenšťan, (Hradisko) Hradis-čan* > *Hradišťan*. Tento typ sa uplatňuje najmä vtedy, ak pred vznikajúcou skupinou *-s-čan* je samohláska (ale *Rovenšťan;* podľa *Rovenščan* v miestnom úze).

II. Častejšie sa uplatňuje tvorenie obyv. mien z kmeňa zakončeného na spoluhlásku (ale bez odvodzovacej prípony *-ské, -sko*) tak, že sa k nemu priamo pripína prípona *-čan*, ktorá nepodlieha hláskoslovnej zmene ako v prvom prípade: *(Smolinské) Smolin-čan, (Udavské) Udav-čan, (Brodské) Brod-čan*. Do tejto skupiny patrí aj miestny názov *Partizánske*, od ktorého je obyv. meno *Partizánčan, Partizánčanka.*[7] Je to tým pochopiteľnejšie, že na okolí Partizánskeho niet obcí typu *Valaská, Konská, Pruské*, a tak ani nemohli pôsobiť obdobou mená *Valašťan, Konšťan, Prušťan*.

Príd. mená od miestnych názvov sa pravidelne tvoria odvodzovacou príponou *-ský*, napr. *Bratislava — bratislavský, Zvolen — zvolenský, Žilina — žilinský* ap. Lenže od miestnych názvov zakončených na *-ské, -ská, -sko* by zväčša nastávala duplicita obdobných odvodzovacích prípon, čo je nemysliteľné. Samotný tvar týchto miestnych názvov, ktorý má zväčša už tvar príd. mena, sám osebe nestačí, lebo treba rozlišovať základné príd. meno (napr. *valaský, konský*) od príd. mena odvodeného od názvu obce *(Valaská, Konská);* preto sa príd. mená od takýchto názvov tvoria od obyv. mien: *Valašťan — valaštiansky, Konšťan — konštiansky, Prušťan — pruštiansky, Rovenšťan — rovenštiansky*. Tým sa zvýrazňuje potrebný rozdiel

[7] Porov. Š. Koperdan, *K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov*, Jazykovedné štúdie III, Bratislava 1958: *Partizánšťan* (87), *Partizánčan* (91, 97). Už predtým návrh E. Jónu *(Mená obyvateľov k novým miestnym názvom*, SR 14, 1948/49, 218 n.) *Partizánšťan odmietol* E. Pauliny *(Partizánšťan?*, SAT III, 1949, 76) a sám navrhoval tvar *Partizánčan*. V názve *Partizánšťan* mu prekážalo expresívne zaťaženie skupiny *-šť*, resp. *-šťa-*, ktorá vraj pripomína skatologické sloveso *šťať*. No v mestách *Valašťan, Prušťan, Konšťan, Hradišťan* sa to vôbec tak nepociťuje. Predmetom žartov bývajú aj správne mená *Lučenčan, Čepčinčan*. Od názvu *Nemecké* je *Nemčan, Nemčianka, nemčiansky*.

medzi základným príd. menom *valaský* (napr. kroj, zvyk, tanec), *pruský* (od mena národa *Prus*), *rovenský* (asi ako rovinatý) a medzi príslušnosťami týchto obcí, napr. *valaská ovca* (druh), ale *valaštianske ovce, valaštianske polia, valaštiansky chotár* (patria obci Valaskej).

Ak však takáto významová dvojitosť nie je potrebná, tvorí sa príd. meno priamo z kmeňa, teda napr. *Smolinské* (obec) i *smolinský chotár, smolinské polia* (hoci je k dispozícii tvar *smolinčiansky*).

Pri príd. mene od názvu obce Partizánske načim rozlíšiť základné príd. meno *partizánsky (oddiel), partizánska (hliadka), partizánske (veliteľstvo)* od príd. mena, ktoré preto treba utvoriť od obyv. mena *Partizánčan*, teda *partizánčanský*. Na rozdiel od príd. mien *valaštiansky, rovenštiansky, brodčiansky* (od *Brodské, Brodčan*) nie je v príd. mene po dlhej kmeňovej slabike dvojhláska *-ia-*, lebo sa kráti pôsobením rytmického zákona na *-a-*, teda *partizánčanský*. Preto niet dvojhlásky ani v obyv. mene žen. rodu *Partizánčanka* (ako obdobne *Piešťanka, Komárňanka, Sliačanka;* ale je *Brodčianka, Valaštianka, Nitrianka, Herlianka, Lipianka, Michalianka, Šurianka* ap.).

Ján Mihál

ĎALŠIE PRIPOMIENKY K SLOVNÍKU SLOVENSKÉHO JAZYKA

V predošlom príspevku na margo *Slovníka slovenského jazyka* (SR 32, 1967, 109—113) sme podali pripomienky k spracovaniu významovej stránky slov v tomto slovníku. V tomto príspevku si kriticky povšimneme niektoré iné stránky tohto slovníka.

Najprv poznámky k jednotlivým výrazom v spracovaní niektorých hesiel.

V hesle *sloha* malo byť namiesto *viacerých veršov — niekoľkých veršov*, lebo medzi *viacerí* a *niekoľkí* je podstatný rozdiel: *viacerí* značí popri číselnom význame hlavne druhovosť, kým *niekoľkí* má len číselný význam. — Škoda, že SSJ nerozoznáva slovesá *stúpiť* a *stupiť*, hoci nielen ľud, ale i starostlivejší spisovatelia rozlišujú *stupiť* a *stúpiť, vstupiť* a *vstúpiť*. Tvar *stúpiť, vstúpiť* sa používa zvyčajne v abstraktných, obrazných, prenesených spojeniach, kým tvar *stupiť* a *vstupiť* zasa v konkrétnych: *vstúpiť niekomu do svedomia*, kým *vstupiť do mláky, stupiť niekomu na nohu*. Uvediem niekoľko dokladov: *Hlava naklonená nadol, k zemi, aby skúmala, kam s t u p i ť, aby sa krpce nezablatili* (Kuk. X, 84); *Revaj, ktorý kráčal prvý, s t u p i l na mínu* (E. Svetoň, Frontový zápisník 16); *Ak si dáme teraz na krk s t u p i ť, môžeme...* (V. Mináč, Včera a zajtra); *Vystúpili do voza*, ktorýsi s t u p i l na čosi tvrdého (Kuk. X, 148). — V hesle *slon* nemala byť povrávka „robiť z komára slona", lebo takáto

povrávka znie: *robiť z komára somára.* — SSJ nemal uvádzať tvar *spláchnuť*, lebo stačí tvar *spláknuť*, a tak potom *splačky*, nie *splašky*. Veď na jednej strane sa usilujeme dvojtvary eliminovať, a na druhej strane ich zasa zavádzame; keby to boli tvary funkčné, dobre, ale sú len preto, aby sa vyhovelo istej koncepcii. — Stačí *spľasnúť, spľasnutý* a netreba druhý tvar *spľasknutý*, veď nemá nijakú inú funkciu. — Takisto len *splesnený;* zbytočný je tvar *splesnetý*. — Heslo *cuchať* SSJ nemá, no v hesle *strapatiť, postrapatiť* už čítame *rozcuchať, rozcuchaný*. — Ešte nie je smerodajné, keď Lazarová alebo Kalinová, ba hoci aj Tatarka píšu namiesto jedine správneho mena *Agnesa* tvar *Agneša*, ktorý je maďarský; Hviezdoslav preložil Aranyovu baladu *Ágnes asszony* (čítaj: *ágneš assoň*) ako *Totka Agnesa*, nie ako *Totka Agneša*. — Po Slovensku bývali len *štajráky*, nikdy nie *štajeráky*. — Predložka *u* je zbytočná v spojeniach *u netopiera, u pšenice, u sliepok, u hydiny* v hesle *znáška*, lebo stačí bezpredložkový genitív: *netopiera, pšenice, sliepok, hydiny*. — V hesle *ubehávať* stačí *pretekať sa*, zbytočné je *závodiť*. — Namiesto predpony *u-* je bežnejšia v živom jazyku predpona *od-: odkrojiť, odrezať, odlomiť, odčesnúť*, teda nie *urezať, ulomiť, učesnúť*. — Čo sa týka slovesa *uhorieť*, to neznačí *zhorieť*, veď Vajanský nenapísal to v tom zmysle, ale vo význame „zahorieť", t. j. priotrávi sa plynom CO. — Podobne *uhostiť* nie je pohostiť, v akom význame sa uvádza, lebo predpona *u-* má v tomto prípade zintenzívňujúcu funkciu, teda veľmi pohostiť, prehostiť. — Keď máme už vžité výrazy *prísť z očú, urieknuť*, načo sú potrebné výrazy *uhranúť, uhrančivý?* — Pri slovesách typu *hynúť, chystať, kosiť, katovať, mastiť, mazať, mliesť, moknúť* a pod. býva v slovenčine obyčajne predpona *od-, za-, vy-* podľa úzu. — V hesle *strieľať* sa uvádza obrazná fráza *strieľať kačky*, t. j. hádzať zvyčajne tľapkavé okrúhle kamienky na hladinu vody tak, aby niekoľko ráz vyskočili, čo sa povie i *koníky napájať*, a toto sa malo tiež uviesť.

SSJ by nemal citovať nesprávne, jazykove chybné exemplifikácie.

Napr. v hesle *seno: V tomto čase sa o b r á b a l i práve sená;* veď sená sa neobrábajú, ale zrábajú, obrábajú sa role. — Alebo: *Mamka s Evou vtipkovali o z á v o d,* namiesto: *opreteky*. — Alebo: *Ťažké myšlienky vyrušili chalupu z dlhoročnej lenivej p o h o d y.* Slovenčina pozná slovo *pohoda* len vo význame „pekné počasie", čo je rusizmus, ale už vžitý; význam „priaznivé podmienky, spokojnosť, pokoj, mier", ako čítame v SSJ v hesle *pohoda* pod 2., nepoznám, bude to nejaký veľmi okrajový význam, použitý po prvý raz asi Jilemnickým, po ňom Hečkom a po ňom i Žárym a najnovšie to opakuje rozhlas a televízia spolu s novinami. — V hesle *vkĺznuť* čítame: *Vkĺzol mladý človek v š e d i v o m jarníku,* hoci jarník môže byť iba sivý, nikdy nie šedivý, lebo šedivý môže byť len majiteľ zvrchníka. — SSJ nerobí rozdiel medzi slovesným substantívom *rozpracovanie* a *spracovanie,* lebo v hesle *scenár* píše: *scenár je r o z p r a c o v a n i e námetu,* hoci je scenár spracovanie námetu.

A teraz o slovách, za ktoré máme veľmi dobré domáce náhrady a proti ktorým slovenskí jazykovedci statočne bojovali.

Len vo IV. a v V. diele som ich napočítal do 570. Sú to hlavne tieto: 1. slová nemeckého pôvodu, ako: *sokel, šenkýš, špek, špička, štránok, šuplík, tinta, tríbiť, zašmajchlovať sa, zafruštikovať si, zašpicatiť, zaštoplovať, zavinšovať, zdengľavieť, zameldovať, zaft,* atď.; 2. slová, ktoré nevyhovujú svojou štruktúrou, ako sú: *skubať, skulina, spoetičtiť, stín, spoľahnutie, trysk, tryskový, vyčíhať, vyfackať, zapotácať sa* atď.; 3. obscénne skatologické slová, napr. *sranda* a pod.;

4. mylnou koncepciou naoktrojované slová a 5. slová, za ktoré máme dobré domáce náhrady. Sú to slová typu: *spánky, vole, vyhubovať, vychrtlý, vykoktať, čakaná, zašimrať* vo význame „pošteklíť", *blbosť, štkať, výprask* za *bitku, vyprostiť* za *vyslobodiť, vyprýštiť* za *vystreknúť, zmrskať* za *vyšibať.*

Do SSJ sa nedostalo veľa slov, hoci v strednom slovníku nemali by chýbať.

Napr. činiteľské podstatné mená ženského rodu sa takmer neuvádzajú, podobne i názvy nositeliek vlastností, ako: *sabotážnička, sabotérka, sadárka, sadovníčka, samovládkyňa, samozvanka, sekundárka, seňorína, spolubesedníčka.* V SSJ nenájdeme len vo IV. a v V. zväzku do 220 bežných slov a fráz, ako sú *seberovnosť, sedačkový výťah, sedemročná škola, sek* čiže prah v rieke (ako v pomiestnom substantíve *Hronsek*), *séma, senzi* v slangu za *senzačný, severoslovenský, schlopiť, schlápať, Sitno, sivobelaskavý, smejkuľa* (žena alebo dievča, čo sa rady smejú), *smetiak* (plechový hrniec na smeti pred domom, prípadne na ulici), *smudnúť, snežienka* (snehová hviezdička), *snice* (snovadlá), *sodemita* (prezývka soc. demokratov za prvej republiky), *sopúch 4.* prezývka, *sotvaako, sovkovina,* príp. *osovkovina;* v hesle *spadnúť* mala byť povrávka *z neba spadol a oddýchol si,* ktorú povedia, keď niekto veľmi súri; *splošťúvať, spretý, sprtkavieť* alebo *sprdkavieť sa;* pri slove *spúšť* malo byť i *spúštik; stepniak* (obyvateľ stepi), pod heslom *súkenník* malo byť i spojenie *slabý súkenník* (slabý odborník); *surovica* (fem. k *surovec*), *sušina* (suchá haluzina), *šávolka, šávolový, šajtľava* alebo *šajtlava* (dedinské väzenie), *šarkanica* (pálenka), *šípenie; špalda* nie je kyjanica, lež veľká sekera, kálačka; *šrámkovať pílu* (upraviť rozchod zubov na píle), *šťava* (Rumex acetosa), *šteť* (miesto, kde stála míľa); *štipce* (druh klieštikov), *štrupňa, štrupnička* (podväzok), *štuc* (druh krátkej pušky, karabína), *šúľok* alebo *šuška* (plod smreka, jedle), *šurc* (reťaz), *šuštiak, šúter* (drúčik na ráňanie ovocia), *švinga* (priečka v rebrine), *ťažkať si* (ponosovať sa), *ťažemata* (netáraj!), *blahoželací telegram, tľapuška* (tľapkavý kameň), *tľapuška* (tľapkavá fľaška i tľapkavý kameň), *trápelka* (fem. k *trápelník*); v hesle *trapy* malo byť: *je* (od *jesť*) *ako v trapiech, chodí ako v trapiech; trlo 2.* neresenie rýb, trenie rýb, ryby idú na trlo, ryby idú na neres (neresť); *trtúliť* (rýchlo bežať), *trieliť do pece* (veľmi kúriť), *tunelový priechod, turbovať sa 3* (tuho sa učiť), *tvarôžtek, úctivý služobník* (buržoázny pozdrav), v hesle *upätý* malo byť spojenie *upätý zrak* ako synonymum k *upretý zrak;* v hesle *uhlie* mala byť povrávka *sedí ako na uhlí* (Kuk. XI); v hesle *upínať sa 4* malo byť *upnúť si sukne; upravený, úrezky* (krátke vrkôčiky na kuse plátna, ktoré sa nakrúti na návojček krosien a na ne sa uväzujú potom nite osnovy), *usedieť sa* (sedením sa ukonať); popri *útočište* malo byť aj *útočisko,* lebo je funkčné; *užmoliť, urvový, urvistý, korčuh* (vo mlyne nad valcami alebo nad kameňmi hore dnom vpravený, uťatému ihlanu podobný kôš, kadiaľ vsýpajú zbožie medzi kamene alebo medzi valce), ďalej malo byť: *valchovňa, vantroch* popri *vantruh, vareška* v prenesenom význame za *všadebol, vcupalovať, vetierka* (sprava na chytanie rýb ako vrša), *vhuckať, viať, vinnícky, vkrivkať sa, vkúvať;* v hesle *vlašský* sa malo uviesť *vlašský orech, vlčiareň* v povrávke *zima ako vo vlčiarni; vlažiť* pýta i tvar *vlažieť;* k dokonavému *vlietnuť* malo byť i *vlietať;* v hesle *vojna* sa malo uviesť i *studená vojna; vrbcovať* nie je šiť, ale hocijako šiť, šiť neporiadnymi stehmi; chýba ďalej *vreskúň, vreskaňa, vrchom si nabrať, vsepkať* popri *vklusať;* v hesle *vycengať* chýba 2. v zmysle „vypiť", v hesle *vycvrkať* vo význame „podojiť" a len potom malo prísť heslo *vycvrknúť, vyčankať* ako

„vypýtať, vydrankať"; *vydrlancovať, vydrnkať, vydubasiť, vydžavotať, vyklmačiť, vykolembať, vykrbáľať — vykrbaliť, vynukúvať sa, vyobročiť* vo význame „vybiť, zbiť"; *vyoflinkovať niekoho* popri *vyzauškovať; vyochabieť sa* popri *vyznať sa v niečom, vyšiplať sa, vypískať sa na niečo, vyprskať sa* popri *vystrapkať sa, vypucovať niekoho* popri *vyhrešiť niekoho, vypukať niekoho snehovými guľami, vyradkovať* popri *usporiadať do radkov, vyrovnávací prídavok, výskok* ako „samopašník" alebo „samopašnica", *vysypok* popri *násypok;* v hesle *vymretie* dodať povrávku *ako na vymretí* v zmysle „tam nikoho niet"; *vyštiepiť, vytarsať, vytrúbiť, vytrúliť* vo význame „vypiť", takisto *vytrúľať, vytúžiť niečo, vzácti, vzkŕsať, zaancikristovať, zabadzgať — zafúľať, začviarať* popri *zacikať (sa), zasikať (sa),* v detskej reči; *zagiebriť, zagliedіť sa* — zašpiniť sa vlastnými fekáliami, v hesle *zahrdúsiť* má byť *zaviazať niečo na hrdúsky,* t. j. nie na slučku pod 4.; *zahrobľovať,* napr. zemiaky, lebo *zahrobľovaný* je v SSJ; *zachrúmať* popri *zachrumkať, zalamovať rukami* popri *zalamovať, zalomážditi* ako „udrieť", *zmúľovatieť, zóna* vo význame desiata, olovrant, *zónovať 2.* desiatovať, *skúška zrelosti* v hesle *zrelý, vystýkať si zuby* v hesle *zuby* ako povrávka *vystýkaj si zuby* vo význame „figu drevenú"; *židuľa, zamliagať trávu, zaomykať sa* vo význame „zamechriť sa", *zakrybieda* popri *mantila,* lebo v exemplifikácii v hesle *zapáperiť* slovo sa uvádza; *zapätkovať, zakakanec* vo význame pejor. „zasran"; v hesle *zastať* „zastať niekomu cestu"; *zaškrabnúť sa, zaškrtený 3.* zahrdúsený; *zapľundrovaný* vo význame *„zafúľaný,* zašpinený, zacundraný"; *zatakotať* vo význame „zaziapať" (o kačici); *zavadzač* je ten, kto zavadzia; v hesle *závan* chýba index *básn.; záves 4.* vidlicovitá haluz nastoknutá za kôl na kope sena; *zdochýnať* za *drichmať; zhásač* ako *zhasínač, zhavarovať* popri *havarovať,* bez roboty žiť, nič nerobiť, ľahtikáriť; *zhovädený, zhovädenosť; zhranieť* popri *sprieť, zhrk* popri *zhluk, zhŕdzať sa* popri *zhrdať sa, pohŕdať, opovŕhať; zíbať* v zmysle „hojdať stoličku", *zíverený; zlinúť* popri *linúť, zložičiť, zložičlivý; zmachnatieť* 3. zbohatnúť; a napokon ešte *skákadlo,* keď bratislavské deti patričný povrázok len tak volajú, nie *švihadlo.*

Pri niektorých heslách chýbajú celkom živé a bežné tvary.

Napr. pri hesle *cap* je len *capko,* ale už *capík, capček, capisko* chýba; pri hesle *cedilko* chýba *cedidielce;* pri hesle *belieť sa* niet *believať sa;* pri hesle *hučať* niet *hučiavať;* pri *bubnovať* niet *bubnúvať;* keď sa uvádzajú *nár.* tvary *hafira, hafura* i *jafura,* malo sa uviesť i nár. *hnieždiť* sa s odkazom na *hniezdiť sa* tak, ako sa to pri niektorých heslách i robí, napr. *klčovať* (nár. i *kolčovať).* Keď má slovo dva rody, ako *ten bagateľ* a *tá bagateľ, to bedro* a *tá bedra,* mali sa uviesť oba rody.

Čisto odborné termíny, ako *chalkantit, arivizmus, amyláza, ftizeológ* a pod. mohli vystať.

Ešte niekoľko slov o hniezdovaní.

Homonymá majú tvoriť vždy osobitné heslá, napr. *pakovať, pakovať sa* v zmysle „baliť, baliť sa" tvorí jedno heslo, kým *pakovať, pakovať sa* v zmysle „brať sa, poberať sa, odchádzať" tvorí druhé heslo, podobne *papuča, papučka* ako domáca obuv na preobúvanie je jedno heslo a nár. *papučka* v zmysle črievičník (Cypripedium) druhé heslo a tak podobne. Keď je *paklík, pakeľ, paklíček* v jednom hniezde, prečo nie i *poldeci, poldecák* a *poldecík* tiež v jednom hniezde? Podobne i *scvrkať sa* a *scvrknúť sa* mali byť v jednom hniezde.

Väzba slovies sa mala uviesť pri každom slovese, a to i voľnejších väzieb, napr. *plúžiť sa za kým, popreberať prstami po klávesoch* atď.

V patričných heslách sa mali uviesť niektoré povrávky.

Napr. *len ma taká v a r drží* (v hesle *var*), *chodiť do v a r t y, na v a r t u (varta), nestar sa do v e c i (vec). v i e alebo nevie sa vyochabieť v niečom (vedieť). zima ako vo v l č i a r n i (vlčiareň), v l e p i ť niekomu zaucho (vlepiť), zíva sa mu ako koňovi vo v r b i n e (vrbina), jedným v r z g o m (vrzg), nič mu nechýba, len v t á č i e mlieko (vtáčí), v y h r a b a ť gaštany z ohňa (vyhrabať), v y h r a ť z koláča dieru (vyhrať), v y j s ť na psí tridsiatok (vyjsť), v y n i e s ť z rovnováhy (vyniesť), dobre mu to v y p á l i l o (vypálilo), v y s t ý k a ť si z u b y (zuby* alebo *vystýkať), budeš v y z n á v a ť (vyznávať), budeš v e d i e ť, čo je päť slepých (vedieť), panská láska na z a j a č o m chvoste (zajac), ani pes n e z a b r e š e za ním (zabrechať), ani podobrotky ani p o z l o t k y (zlotky), z o d r i e ť z medveďa dve kože (zodrieť), nohy ťažké ani z v á n y (zván), ž a l o b n á Kata (žalobný), čvrlikať na ž i l u (žila)* vo význame neveštiť dobre".

Nesprávna kvantita je v hesle *vykrbáliť sa* namiesto *vykrbaliť sa.* V tomto slovese je kvantita typu *vyvaliť — vyváľať, vyvariť — vyvárať* a tak potom i *vykrbaliť — vykrbáľať sa.* I keď autor exemplifikácie (Švantner) napísal *vykrbáliť sa,* istotne sa pomýlil, alebo je to tlačová chyba.

Pri mnohých činnostných slovesách (faktitívach) SSJ neuvádza patričné stavové slovesá, napr. *zjasniť — zjasnieť, zmravniť — zmravnieť, zosvetštiť — zosvetštieť,* ale už len *zverejniť, zodborniť, zoštátniť,* a nie aj *zverejnieť, zodbornieť, zoštátnieť* a pod.

A napokon nájdu sa sem-tam i tlačové chyby, ale nie ich je toľko, aby rušili; napr. v hesle *zdĺže* je „Poliar" namiesto *Poliak* alebo „výšmešný" namiesto *výsmešný.**

Ján Holý

KATEGÓRIA PÁDU A CITOVÝ PRÍZNAK

Úlohou tohto príspevku je poukázať na niektoré, podľa našej mienky nesprávne tvrdenia v knihe *Slovenská syntax* od J. O r l o v s k é h o.

Prednosťou tejto knihy je množstvo dokladového materiálu na jednotlivé syntaktické javy, no jej nedostatkom je zasa to, že autor viaceré doklady nesprávne hodnotí a zaraďuje. Pretože poslucháči vysokých škôl (kniha totiž patrí k pomocnej literatúre pre vysoké školy) tieto chyby spravidla

* Uverejňujeme ďalšie pripomienky J. M i h á l a k Slovníku slovenského jazyka, aj keď sa v niektorých prípadoch s autorovými náhľadmi nestotožňujeme. (Pozn. red.)

nepostrehnú, môže v ich vedomí vzniknúť nesprávna predstava o príslušných gramatických javoch.

Na jednu z chybných kapitol sme už poukázali.[1] V tomto príspevku upozorňujeme na nesprávne hodnotenie a kvalifikovanie niektorých pádových foriem. Závažné je najmä to, že ide o nové vydanie knihy (r. 1965), a viaceré vecné chyby pôvodného vydania v „druhom opravenom a doplnenom vydaní" bolo možné odstrániť.

Na str. 257 nového vydania Slovenskej syntaxe je kapitola s nadpisom *Genitív citový.* Ako príklady na genitív sa nesprávne uvádzajú výpovede: *Čerta kopasného!* (Chrob.) — *Paroma, reku!* (Kuk.) — *Kieho čerta!* — *Kýho hroma!* (Kuk.) — *Ale čerta strakatého!* (Kuk.). V súvislosti s týmito dokladmi treba riešiť dve veci: 1. či v týchto prípadoch ide o genitív; 2. či pádová forma súvisí s citovým charakterom prejavu.

1. Problém pádu je celkom jednoduchý. Človek, ktorý sa zaoberá otázkami syntaktickej štruktúry a má za sebou istú prax, pochopí pádovú formu slova bezprostredne, podľa jazykového citu. Komu takáto bezprostrednosť chýba a komu jazykový cit zlyháva, ten má možnosť použiť rozličné metódy. Tu sa napr. ponúka metóda zámeny jedného obsahu iným obsahom v tej istej forme (metóda substitúcie).

Pádovú formu slov v uvedených výpovediach možno prekontrolovať takými vetami, ktoré obsahujú podstatné meno žen. rodu patriace do gramatickej kategórie vzoru *žena* alebo *ulica, lebo* tu sú v nom., gen. a akuz. sg. odlišné tvary: *žena — ženy — ženu; ulica — ulice — ulicu.* Spomenúť možno výrazy *stará Blažková, stará Bela, stará čiapka* a pod. Tieto výrazy sa používajú na citové vyjadrenie záporu (negácia). Napr. miesto výpovede *Ten ti k nám vôbec nepríde!* môžeme povedať *Starú Belu ti ten k nám príde!* Alebo: *Starú Blažkovú (starú čiapku) ty tomu rozumieš!* A pod. Tu teda jednoznačne vidieť formu 4. pádu. No ak sa akuzatív žiada v týchto prípadoch, akuzatívnu formu majú aj spomínané výrazy, uvedené J. Orlovským. Teda: *Čerta kopasného ty tomu rozumieš! — Kieho čerta tam toľko kutíš!* Ide tu o tzv. voľný akuzatív typu *Ideš ho domov!* Možno ho vysvetľovať redukciou pôvodnej predložkovej väzby *(pre kieho čerta),* alebo sa do týchto nepredmetových pozícií dostal analogicky podľa predmetových väzieb *(Kieho čerta tu hľadáš!).*

O genitívnej forme možno hovoriť len v tých prípadoch tohto okruhu, keď je vo výraze predložka *do: Do čerta aj s takým poriadkom! Do strely jasnej aj s takou robotou!*

O akuzatívnej väzbe svedčí aj to, že sa niektoré formy odlišujú od genitívnej, napr. *kýho hroma.* Normálna genitívna forma je *hromu.* Forma

[1] *Poznámky k otázke súvetia,* SR 26, 1961, 167 n.

s príponou *-a je* charakteristická pre akuzatív podst. mien muž. rodu označujúcich osoby alebo živočíchy *(chlapa, majstra, vtáka, slimáka).*

V našej literatúre (napr. aj v *Slovenskej gramatike* od E. Paulinyho, J. Ružičku a J. Štolca) sa už viac ráz upozornilo na to, že akuzatívne formy typu *zoťali bučka, našiel veľkého hríba* a i. treba vysvetľovať ako dôsledok zoživotňovania vecí alebo abstraktných javov (napr. *vred. ďas, zrádnik* a i.). Uvedené akuzatívne väzby teda súvisia s týmto javom. Ide však nielen o akuzatív, ale v niektorých prípadoch o úplnú flektívnu paradigmatiku (napr. nom. pl. *vrabčekovia* — akuz. pl. *vrabčekov,* proti: *vrabce — vrabce*).

2. Genitívne formy *A tých hríbov!* (Tajovský) — *A toho jasotu!* (Kultúrny život) a i. autor vysvetľuje citovosťou prejavu. Nazdávame sa, že citovosť (emfatickosť) týchto zvolacích výpovedí nesúvisí s genitívnou formou použitých slov *(hríbov, jasotu).*

V syntaktickej literatúre (najmä v SR a v Slove a slovesnosti) sa veľmi správne a zaiste aj presvedčivo písalo o tom, že treba rozlišovať genitív ako pravý relačný pád (napr. *strecha domu*) a kvantitatív ako pád nerelačný, ktorým sa vyjadruje isté množstvo. Tento osobitný pád vystupuje v rozličných funkciách: negatív *(nemám ani haliera),* numeratív *(päť halierov),* partitív *(zajesť si chleba)* a pod. O nerelačnej, teda absolútnej funkcii kvantitatívu (resp. kvantitatívneho genitívu) svedčia nemenné formy v pozícii podmetu *(Veľa ľudí tam bolo)* alebo v pozícii priameho predmetu *(Videl tam veľa ľudí).*[2]

Ak už silou-mocou chceme nájsť súvislosť medzi formou a citovým charakterom prejavu, potom je to možné len tak, že v citových prejavoch (napr. pri počudovaní) nečakané množstvo vyjadrujeme iba prostým kvantitatívom (napr. *V Dunaji je rýb!);* v necitovom, najmä odbornom alebo praktickom prejave kvantitatívnosť vyjadrujeme aj spresňujúcimi číslovkami alebo príslovkami miery *(V Dunaji je veľa rýb; V akváriu je päť rýb).* Pádová forma je v obidvoch prípadoch daná syntaktickou štruktúrou vety, nie citovosťou prejavu.

Možno teda zhrnúť:

Pri slohovom rozbore jazykového prejavu a pri zisťovaní jednotlivých štylistických javov treba mať na zreteli v prvom rade to, do ktorého jazykového plánu patrí príslušný štylistický jav a ktorými jazykovými alebo aj nejazykovými prostriedkami sa utvára jeho štylistická hodnota. Na to sa dajú použiť všetky jazykové a rečové plány. Z jazykových plánov je to hláskoslovie, tvaroslovie, syntax a lexika (v tom osve je významová stránka

[2] Pozri príspevky F. Kopečného: *Kvantitativní přívlastek a určení míry,* Slovo a slovesnost 14, 1953, 115 n.; *Několik poznámek k článku K. F. Svobody „K netradičnímu výkladu kvantitativního přívlastku",* Slovo a slovesnost 17, 1956, 108 n.; *K problému kvantitativního přívlastku v češtině,* Slovo a slovesnost 18, 1957, 85 n. — Pozri aj J. Ružička, *Podmet v genitíve,* SR 22, 1957, 5 n.

a forma lexikálnych jednotiek); z rečových plánov je to slovosled (napr. archaický), intonácia, mimika, gestikulácia, prehovorové prostredie a pod.

Pokiaľ ide o tvaroslovie a syntax, o štylistickej hodnote možno hovoriť len vtedy, keď sa pri konštruovaní vety ponúka viac foriem toho istého významu, no s odlišným štylistickým pôsobením. V tejto súvislosti možno poukázať na výrazy *padnúť do náručia — padnúť v náručie*. Ďalej možno uviesť také opozície, ako *potopiť sa ako rybka — rybkou sa potopiť* (Hviezdoslav); *piť sladký mušt — piť sladkosť mušt u; do hlbokých baní — do hĺbok a baní* a pod.

V prípade zvolacích výpovedí *Čerta kopasného! — Kýho hroma!* atď. sa štylistická hodnota neutvára syntaktickými prostriedkami (lebo akuzatív tu má pevnú väzbu s elidovanými slovesami agendi, napr. *hľadať, robiť, hovoriť),* ale prostriedkami lexikálnymi, prípadne aj intonáciou, mimikou a i.

ZPRÁVY A POSUDKY

Smolenická konferencia o kultúre spisovnej slovenčiny

Oživený záujem slovenskej verejnosti o otázky týkajúce sa spisovnej slovenčiny už dlhší čas signalizovali potrebu vypracovať teóriu spisovného jazyka a kriticky zhodnotiť terajšiu úroveň jazykovej praxe. Problematike kultúry spisovnej slovenčiny bola venovaná vedecká konferencia, ktorá sa konala v Smoleniciach v dňoch 5.—7. decembra 1966. Jej organizátorom bol Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Okrem slovenských jazykovedcov, pedagógov, pracovníkov vydavateľstiev a výskumných ústavov sa na nej zúčastnili českí jazykovedci F. Daneš, A. Tejnor a M. Jelínek, sovietsky slovakista L. N. Smirnov z Moskvy a juhoslovanský slovakista D. Dudok z Nového Sadu. Prítomní boli aj zástupcovia Povereníctva SNR pre školstvo a kultúru a ÚV KSS.

Účastníkov konferencie privítal J. Horecký. Potom J. Ružička predniesol základný referát konferencie *Problémy jazykovej kultúry.* Vymedzil v ňom pojmy jazyková kultúra, teória jazyka, národný jazyk a jeho podoby (spis. jazyk, miestne nárečia a slangy), súčasná spisovná slovenčina, kritériá spisovnosti, kritérium reprezentatívnosti, ústrojnosti, ustálenosti, zrozumiteľnosti a funkčnosti. Veľkú pozornosť venoval aj prameňom poznávania a kodifikácie súčasnej spisovnej slovenčiny, starostlivosti o jazyk, jazykovej výchove a vzťahu používateľov k jazyku. Poukázal na skutočnosť, že výskum súčasného spisovného jazyka zaujíma v slovenskej jazykovede centrálne postavenie. Za súčasnú spisovnú slovenčinu J. Ružička označil spisovnú slovenčinu od štyridsiatych rokov podnes. V tejto kapitole analyzoval aj vzťah slovenčiny a češtiny v uplynulom období a zdôraznil, že hlavnou líniou súčasného vývinu spisovnej slovenčiny môže byť jedine samostatný vývin spisovnej slovenčiny podľa vlastných potrieb a zákonitostí. Medzi pramene poznávania a kodifikácie slovenčiny zaraďuje vybranú jazykovú prax, dobré jazykové povedomie a doterajšiu vedeckú analýzu pozorovaných faktov jazyka. V ďalšej časti referátu konštatoval, že jazyková prax je v „havarijnom stave". Jazykovú výchovu označil za naliehavú spoločenskú i politickú úlohu a hovorí o potrebe presvedčiť aj najvyššie štátne a stranícke orgány, že o všestranný rozvoj slovenčiny by sa mali starať účinnejšie ako doteraz.

Druhý referent M. Urbančok predniesol koreferát *Spisovný jazyk a slangy.* V úvode poukázal na nerovnakú motiváciu a aktivitu slangov (napr. mládežníckeho a poľovníckeho slangu). Za osobitnú pokladá problematiku profesionálnych slangov a kladie ich na hranicu hovorovosti. V ďalšej časti porovnal hodnotu slangov a nárečí navzájom a analyzoval ich pomer k spisovnému jazyku. Slangy charakterizuje ako dezintegračný pohyb vnútri ustáleného spisovného útvaru.

Pomerom spisovného jazyka a nárečí sa zaoberali koreferáty J. Muránskeho a J. Štolca. J. Muránsky sa dotkol integrácie nárečí a vzniku interdialektov, všimol si vzťah spisovného jazyka a nárečí z generačného hľadiska a vplyv spis. jazyka na nárečia v hláskosloví, tvarosloví i v slovnej zásobe. J. Štolc charakterizoval nárečia z diachronického, synchronického, funkčného a spoločenského aspektu. Podčiarkol organickú časovú kontinuitu nárečí, užší okruh ich používateľov ako i fakt, že spisovný jazyk i nárečia majú svoje vyhranené postavenie, ktoré si navzájom nekonkuruje. Obaja referenti sa zhodli v tom, že nárečia budú aj naďalej existovať, hoci nadobudnú iné kvality a územné rozšírenie.

J. Horecký v prvej časti koreferátu *Vzťah spisovnej slovenčiny k spisovnej češtine* analyzoval problematiku jazykových kontaktov zo širšieho hľadiska a poukázal na príčiny rozdielov v smere a intenzite kontaktov. Druhú časť venoval histórii slovensko-českých jazykových kontaktov. Z jeho zistení vyplýva, že pre kontaktné javy sú dôležité predovšetkým potreby preberajúceho jazyka a vedomie štruktúry vlastného jazyka. Súčasný stav rozobral v tretej časti. Slovenčinu a češtinu charakterizuje ako dva štátne jazyky. V porovnaní s češtinou je slovenčina štylisticky menej diferencovaná, vedomie štruktúry spisovného jazyka sa rýchlo dostáva na potrebnú úroveň. V súčasnosti nie sú potrebné obranárske opatrenia, svojbytná štruktúra slovenčiny pôsobí ako filter pri preberaní z iného jazyka. Horecký upozornil, že treba rozlišovať kontakt spisovného jazyka a kontakt tých nositeľov, ktorí spisovný jazyk neovládajú.

Účastníci konferencie ocenili mimoriadnu závažnosť úvodného referátu. Ľ. Novák vidí v ňom obrat v jazykovej politike. V diskusii k tomuto okruhu problémov sa venovala veľká pozornosť pomeru úzu, normy a kodifikácie. E. Pauliny položil otázku, kde sa má lingvista obracať, aby zistil jestvujúcu spisovnú normu, a upozornil, že v úvodnom referáte sa pojem normy nahrádza pojmom dobrého autora. Polemicky sa dotkol aj hodnotenia úlohy národa pri vytváraní a rozvoji spisovného jazyka a pojmu cibrenia jazyka. Pojem explicitný spisovný úzus bližšie osvetlil diskusný príspevok J. Horeckého. K definícii explicitného úzu a k preceňovaniu vedomého dodržiavania kodifikácie mal výhrady Š. Peciar. Pojmom spisovnosť a pomerom úzu a normy sa zaoberal F. Miko. Normovanosť jazyka označil za jeho prirodzený stav, úzus za realizáciu normy v praxi. Masové zanedbanie normy je symptómom oslabenia prestíže spisovného jazyka; išlo paralelne s oslabením prestíže aj v iných spoločenských oblastiach. Otázke kodifikácie a jej spätnému vplyvu na jazykovú prax venoval svoj diskusný príspevok J. Findra.

Živá diskusia sa rozprúdila aj okolo kritérií spisovnosti; hovorilo sa hlavne o kritériu reprezentatívnosti. K jeho zaradeniu na prvé miesto (hoci ide o nelingvistické kritérium) mal výhrady E. Pauliny, Š. Peciar a i.; E. Jóna v súvislosti s ním poznamenal, že ono by malo byť v pozadí za všetkými ostatnými kritériami. Za jeho ponechanie medzi kritériami spisovnosti sa prihovárajú diskusné príspevky Š. Tóbika, M. Šalingovej a M. Jelínka. R. Krajčovič vyzdvihol princíp komplexnosti jazykových kritérií. Vyslovil požiadavku teoreticky rozpracovať niektoré zásadné pojmy, súvisiace s tlakom na jazykové povedomie (pojem jazykovej tvorivosti, pojem existujúcej alebo potenciálnej jazykovej deštrukcie). Vyčituje predchádzajúcim konferenciám o vývinových tendenciách slovenčiny, že z potenciálnych deštrukcií robili východisko vývinu. Zistenie príčin deštrukcií umožní účinnú jazykovú prevenciu. Účasti jednotlivca i celého národa na obohacovaní národného jazyka venoval značnú pozornosť Š. Tóbik a konštatoval, že nemožno nevidieť aktívny prí-

nos jazykovo tvorivých jednotlivcov. Dožadoval sa podrobnejšieho výskumu ľudovej reči i nárečových slovníkov. Nárečia sú ešte stále schopné obohatiť spisovný jazyk v oblasti frazeológie a syntaxe. Z ďalších diskusných príspevkov treba zaznačiť požiadavku Š. Peciara objektívne zhodnotiť purizmus a otvorene povedať, aké kladné dôsledky mali puristické teórie na rozvoj spisovného jazyka. O problematike vzájomných kontaktov slovenčiny a češtiny a o pomýlených tendenciách zbližovania diskutovali F. Daneš, M. Jelínek a J. Oravec.

Zaujímavý bol i diskusný príspevok D. Dudka o spisovnom jazyku juhoslovanských Slovákov. Spisovná slovenčina plní u nich závažnú spoločenskú funkciu (používa sa v škole, rozhlase, vydávajú sa v nej knihy a časopisy). Nárečia sú v pomere k spisovnému jazyku aktívne. Podporujú v spisovnom prejave niektoré lexikálne stredoslovakizmy *(načim, vravieť, veľa)*, väčšiu frekvenciu má posesívny datív *(načim mi to spraviť)* i pluskvamperfektum. Prekvapuje ho potreba ešte stále zdôrazňovať svojbytnosť národa a jazyka. V Juhoslávii tento problém neexistuje. Na Dudkov diskusný príspevok nadviazal J. Poliak a hovoril o jazykovej situácii maďarských Slovákov. Na cca 300 tisíc Slovákov je v Maďarsku iba 5 základných škôl a 2 gymnáziá, po slovensky sa vyučuje len slovenčina, dejepis a zemepis. Maďarskí Slováci skoro vôbec neprichádzajú do styku so slovenskými knihami a časopismi. J. Poliak apeloval na slovenské kultúrne orgány i na slovenských jazykovedcov, aby sa o osudy jazyka maďarských Slovákov zaujímali viac ako doteraz.

V odpovedi na diskusné príspevky sa J. Ružička zameral hlavne na vystúpenie E. Paulinyho a bližšie vysvetlil svoje ponímanie kodifikácie (nemá sa opierať len o odpozorovanú prax, ale aj o ideálny stav) i pojem cibrenie jazyka. Hovoril aj o objektivizácii jazykového povedomia jazykovedca. Š. Peciarovi bola adresovaná jeho odpoveď o hodnotení puristov: súhlasí s ich vedomým rozvíjaním jazyka v zmysle zákonitostí slovenčiny, nesúhlasí s ideologickou stránkou minulého obdobia.

Na druhý deň program konferencie pokračoval referátom J. Oravca *Kritériá kodifikácie*. Oravec rozdeľuje kritériá kodifikácie na vnútorné (ústrojnosť, ustálenosť a funkčnosť) a na vonkajšie (kritérium národno-reprezentatívne, estetické, logické, ekonomické). Pri posudzovaní jazykových javov sa obyčajne berie do úvahy niekoľko kritérií. Z vnútorných kritérií pokladá za hlavné kritérium ústrojnosti, vyplývajúce zo štruktúrneho charakteru jazyka. Poznamenal, že štruktúrny pohľad na jazyk sa v kodifikácii spisovnej slovenčiny doteraz neuplatnil v dostačujúcej miere. V ďalšej časti referátu sa Oravec zaoberal otázkou dvojtvarov v nom. pl. mask. *(-i/-ia, -ovia)* a v gen. sg. mask. *(-a, -u)*. Požaduje podporovať pravidelnosť stavby jazyka vo všetkých jeho plánoch. Opis jednotlivých javov má odhaľovať smer vývinu. Pri výnimočných javoch sa má poukázať na stupeň ich periférnosti.

O problémoch kodifikácie spisovnej výslovnosti referoval J. Liška. Prvú časť jeho referátu tvorili ukážky zvukových záznamov prejavov hercov a kultúrnych pracovníkov. Podľa Liškových zistení najčastejšími priestupkami proti dnešnej kodifikácii sú tvrdá výslovnosť skupín *le, li*, zjednodušovanie výslovnosti spoluhláskových skupín, zriedkavý výskyt zdvojených spoluhlások a dôsledné vyslovovanie vsuvného *j* v prevzatých slovách zakončených na *-ia, -ium*. Spisovnú výslovnosť odporúča budovať na súčasnom stave živej výslovnosti používateľov spisovného jazyka na celom území Slovenska v ich vedome kultivovaných hovorených prejavoch. Pri zisťovaní a kodifikácii ortoepickej normy treba pri každom výslovnostnom jave brať do úvahy kritérium reprezentatív-

nosti, štruktúrnosti, zrozumiteľnosti, ustálenosti. Liška sa dožaduje uzákonenia výslovnostných variantov, tzv. dvoch noriem. Podporilo by to funkčnú diferencovanosť prejavov.

Prvý diskutér druhého dňa, sovietsky slovakista L. N. Smirnov poukázal na mnohé spoločné problémy kultúry jazyka, potom informoval prítomných o slovakistike v Sovietskom zväze.

Viacerí účastníci diskusie sa vo svojich príspevkoch vracali ešte k problematike nárečí a slangov (Š. Peciar, J. Matejčík, J. Štolc, J. Štibraný, V. Budovičová a i.). Š. Peciar v súvislosti s Horeckého referátom a Novákovým vystúpením vysvetľoval účasť českých jazykovedcov na príprave *Pravidiel slovenského pravopisu* i *Slovníka slovenského jazyka*. Oravcovho referátu sa týkali jeho poznámky o definícii kodifikácie a o dvojtvaroch *kachieľ – kachli*. Liškovi vyčítal podceňovanie kodifikácie a mal námietky proti termínu explicitná výslovnosť. A. Tejnor podporil referát J. Oravca a pripomenul, že i systém treba skúmať z hľadiska jeho vývojovej dynamiky. F. Daneš má dojem, že pri stanovení kritérií kodifikácie sa hodnota jednoliatosti preceňuje na úkor výrazových hodnôt sémantických a štylistických (jasnosť, plynulosť, presnosť, primeranosť jazykového prejavu). K ortoepickej kodifikácii poznamenáva, že tam sa veľmi ťažko dôjde k jednotnosti a isté varianty sa budú musieť pripustiť.

Š. Ondruš spresnil Oravcovo tvrdenie, že do morfológie zasahuje fonológia aj sémantika, v tom zmysle, že morfológia je svojou podstatou priesečíkom zvukovej a významovej stránky jazyka. K Liškovej metóde i k jeho záverom mal vážne výhrady; rovnako vyzneli aj iné diskusné príspevky (J. Horecký, J. Matejčík, J. Sabol, P. Baláž, J. Štolc, L. Dedinská a i.). V. Uhlár konštatoval, že sa u nás zanedbáva otázka rozpracovania návykov a školenia v dobrej spisovnej výslovnosti. Z ostatných diskusných príspevkov nás zaujali spomienky Ľ. Nováka na matičnú pravopisnú reformu a Dudkovo hodnotenie skupín *le, li* zo stanoviska juhoslovanského Slováka.

Odpoludnie druhého dňa sa venovalo praktickým otázkam jazykovej kultúry. V diskusii sa vyšlo z referátu G. Horáka *(Jazyková kultúra a jazyková prax)* a koreferátov F. Miku *(Úlohy školy pri osvojovaní si spisovného jazyka)*, E. Jónu *(Prieskum jazykovej kultúry na vybraných školách)*, J. Mlacka *(Príprava učiteľa slovenčiny na filozofickej fakulte)* a R. Solčániho *(O stave na pedagogických školách)*.

Diskutujúci kriticky hodnotili jazykovú úroveň tlače (M. Pisárčiková, J. Findra), rozhlasu a televízie (Š. Michalus, E. Kriaková), umeleckej literatúry (F. Kočiš, M. Šalingová), obchodu (J. Oravec). Vzťahu nastupujúcej generácie k rodnému jazyku venoval svoj príspevok J. Ferenčík. J. Ružička sa ešte krátko vrátil k vzniku Pravidiel a k účasti českých jazykovedcov v pravopisnej komisii.

Tézy, ktoré vypracoval a na záver konferencie predniesol J. Ružička, jednomyseľne prijali všetci prítomní. Ony budú základom vedecky hlboko podloženej práce v oblasti kultúry spisovnej slovenčiny.

Starostlivo pripravená smolenická konferencia splnila svoje poslanie. Možno ju rátať medzi dôležité medzníky vývinu spisovnej slovenčiny. Nie je len polemickým popretím liblickej a bratislavskej konferencie. Podarilo sa jej teoreticky osvetliť problémy jazykovej kultúry a dať popud k akciám na zvýšenie úrovne jazykovej praxe. Už v priebehu konferencie a bezprostredne po nej prejavili záujem o spoluprácu niektoré časopisy. Pomoc prisľúbili aj štátne a

stranícke orgány. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra zaradil úsilie o pozdvihnutie jazykovej kultúry medzi svoje trvalé úlohy.

A. Ferenčíková

Konferencia o Vajanskom

Ústav slovenskej literatúry SAV usporiadal v dňoch 29. a 30. novembra 1966 v Bratislave vedeckú konferenciu o živote a diele Svetozára Hurbana-Vajanského časove medzi dvoma životnými jubileami spisovateľa — medzi 50. výročím smrti a 120. výročím jeho narodenia. I keď sa konferencia konala z príležitosti týchto jubileí, mala ráz pracovný, nie oslavný. Po úvodnom slove A. Matušku odznel hlavný referát I. Kusého a niekoľko väčších príspevkov vo forme koreferátov a viac menších príspevkov a poznámok v živej diskusii. V hlavnom referáte i v niektorých príspevkoch sa osvetlili hľadiská a zásady uplatnené v Dejinách slovenskej literatúry III (Literatúra druhej polovice 19. storočia, Bratislava 1965), kde príslušné kapitoly o Vajanskom vypracoval I. Kusý a S. Šmatlák, v iných príspevkoch sa riešili niektoré parciálne problémy na základe ďalších rozborov Vajanského prác alebo nových materiálov, ale sa jasnejšie ukázali aj málo preskúmané zložky Vajanského diela (publicistika, jazyk a i.). Jadrom diskusie bolo nové hodnotenie Vajanského ako umelca a literárneho kritika. I. Kusý v referáte — podobne ako v monografii v rámci Dejín slovenskej literatúry III — usiloval sa rekonštruovať Vajanského miesto v literárnom procese popri Hviezdoslavovi a Kukučínovi. Protichodnosť Vajanského na jednej strane a Hviezdoslava, Kukučína a i. na druhej strane chápe ako dialektickú antinómiu dvoch vzájomne sa podmieňujúcich síl vo vývine (podobne ako J. Mukařovský vyložil vzťah Hálka a Nerudu). V minulosti hodnotenie Vajanského diela prechádzalo od bezvýhradného prijímania k odmietaniu často pre ideovú stránku odtrhnutú od celku (hlasisti, dogmatická marxistická kritika) a bolo takto jednostranné. Súčasná literárnohistorická rekonštrukcia Vajanského miesta v literárnom procese vychádza zo starších podnetov (Š. Krčméry, M. Chorváth) a zisťuje, že dielo typu Vajanského pôsobí v zlomových momentoch vývinu spoločnosti. Také diela majú publicistický charakter, sú bojovými výzvami. Vajanského dielo so všetkými svojimi zložkami (poézia, krásna próza, kritika, publicistika) tvorí celok, ktorého zložky sa vzájomne podmieňujú, takže ich nemožno dobre hodnotiť oddelene. Vajanský je na počiatku vývinu modernej slovenskej poézie a prózy, bol iniciátorom tendencií realizmu. Ako kritik usiloval sa o zvýšenie umeleckej náročnosti a podstatne pomkol vývin slovenskej publicistiky. Tieto zložky jeho diela pôsobili aj v ďalšom vývine (spoločenská novela a román, poézia Slovenskej moderny atď.).

V diskusii prispeli slovenskí rusisti k osvetleniu všeobecných otázok porovnávacieho štúdia literatúry v súvislosti s Vajanským (D. Ďurišin), Vajanského pomeru k Turgenevovi (A. Červeňák) a k Puškinovi (E. Panovová), zástupcovia českej vedy zase načrtli obraz Vajanského v českej literárnej histórii a analyzovali jeho vzťahy k niektorým českým spisovateľom. Zo slovenských literárnych bádateľov podľa svojho pracovného zamerania nie-

ktorí zdôraznili význam daktorých stránok Vajanského diela: jeho korešpondencie (P. Petrus), jeho kritických statí a ich vydávania (C. Kraus), činnosti v Národných novinách (A. Šimkovič), pomeru k mladým (M. Gáfrik), literárnych názorov v 70. až 80. rokoch o literatúre pre ľud (P. Liba), vzťahu k Martinu (P. Vongrej) atď. Vajanského dobu charakterizoval z hľadiska všeobecných dejín J. Mésároš. Vajanského názory na spisovnú slovenčinu načrtol E. Jóna.

Ťažisko diskusie bolo v rozbore Vajanského umeleckého diela a v probléme jeho hodnotenia. Hovorilo sa v súvislosti s Vajanského dielom o romantizme a realizme a o princípe metafory a metonymie (O. Čepan, N. Krausová), o literatúre v službe národa a o historickej hodnote literárneho diela (J. Noge), o Vajanského strofe, verši a jeho vzťahu k parnasizmu a osobitne k Vrchlickému (V. Turčány), o Vajanskom ako básnikovi (P. Bunčák).

Hodnotenia Vajanského umeleckého odkazu dotkol sa už v úvodnom slove, ale i v závere A. Matuška; v podstate ostáva na svojom staršom stanovisku, že Vajanský bol silná osobnosť ako kritik, publicista („bol niekto"), ale nezanechal trváce umelecké dielo ako Kukučín, Timrava a i. („aj Šoltésová má Moje deti"). Podobné, ale nie také jednoznačné stanovisko zaujal i S. Šmatlák. Vidí v historickom prístupe u I. Kusého a v hodnotení zo súčasného hľadiska u A. Matušku protichodné názory. Chce sa dívať na Vajanského dielo ako na estetický objekt a pýta sa, koľko je v tomto diele živej vyžarovanej energie. Hodnotenie Vajanského u hlasistov a starších českých literárnych historikov spomenul okrem iného i M. Gašparík. Spory o Vajanského v staršom i novšom období osvetlil konkrétnymi faktami K. Rosenbaum. V závere na niektoré príspevky reagoval A. Matuška a I. Kusý konštatoval, že pri hodnotení Vajanského ostávajú dve koncepcie: literárnohistorická a esteticko-kritická.

Materiály z konferencie vyjdú v časopise Slovenská literatúra.

Na konferencii o Vajanskom sa referovalo o doteraz vykonanej práci, hovorilo sa o dôležitých metodologických otázkach a naznačili sa problémy a úlohy, ktoré ostávajú v súvislosti s Vajanským pre budúcnosť. Pre jazykovedu taká úloha je skúmať podrobne jazyk Vajanského a jeho doby, pretože v tej dobe sa buduje na štúrovských a matičných základoch moderná spisovná slovenčina.

E. Jóna

Medzinárodná konferencia o štylistike a poetike v Moskve

Komisia pre štylistiku a poetiku pri Medzinárodnom komitéte slavistov usporiadala v dňoch 22.–26. nov. 1966 medzinárodnú konferenciu venovanú otázkam štylistiky a poetiky, spojenú so zasadaním komisie. Konferencia a zasadanie komisie sa konalo v Ústave ruského jazyka AV SSSR pod vedením akademika V. V. Vinogradova. Okrem zahraničných delegátov (z BLR, MLR, NDR, PLR, SFRJ, ČSSR) sa na podujatí zúčastnilo vyše 100 vybraných odborníkov zo svázových republik SSSR, z ústavov jazyka a literatúry, zo svázu spisovateľov, novinárov a pod.

Na programe bolo prerokovanie niektorých základných teoretických otázok

a zaktivizovanie národných komisií pre štylistiku a poetiku. Prvé dni sa na základe vopred pripravených referátov diskutovalo v pléne, posledný deň bolo neverejné zasadnutie ústrednej komisie pre štylistiku a poetiku so zástupcami národných komisií.

Na konferencii odznelo 16 referátov a 32 diskusných príspevkov (všetko v ruštine). Raňajšie rokovanie bývalo v čase od 11. do 14. hod. a večerné od 16. do 18. hod.

Prvý deň (okrem úvodného prejavu V. V. Vinogradova, venovaného hlavne úlohám a perspektíve práce komisie) sa venoval všeobecným a zásadným teoretickým a metodologickým otázkam štylistiky najmä z jazykovedného hľadiska. Základné referáty odzneli na témy: pojem štýlu (K. Hausenblas, ČSSR), matematicko-štatistické metódy v štylistike (J. Mistrík, ČSSR), hovorový štýl (O. Sirotinina, Saratov, SSSR), štylistické procesy v lexike súčasnej ruštiny (R. Geľgardt, Kalinin, SSSR). Druhý deň patril problémom, ktoré sa zaraďujú do oblasti literárnovednej štylistiky. Témy referátov: problém obrazu autora (V. V. Vinogradov, SSSR), problém obsahu a výrazu (A. Čičerin, Ľvov, SSSR), prirovnávanie (V. Kožinov, Moskva, SSSR), sémantický kontext (K. Hausenblas, ČSSR), štylistika a porovnávacia literárna veda (A. Flaker, Záhreb, SFRJ). Tretí deň sa rokovalo o otázkach porovnávacej štylistiky a versológie na základe referátov: úlohy porovnávacej štylistiky (E. Etkind, Leningrad a J. Stepanov, Moskva, SSSR), umelecký preklad z mongolčiny (G. Gagdurov, Ulan-Ude, SSSR), osobnosť básnika a technika verša (L. Gáldi, MLR), evolúcia ruského verša (M. Gasparov, Moskva, SSSR), prechodné metrické formy v ruskom klasickom verši (P. Rudnev, SSSR). Plánovaný referát M. Majenovej z Poľska (o vzájomnom vzťahu jazyka a štruktúrnych foriem umeleckej literatúry) a I. Frangeša z Juhoslávie (o probléme normy v štylistike) sa neuskutočnili z technických príčin, v zborníku však budú publikované.

V priebehu konferencie sa ukázalo, že aj v SSSR, ale i v iných krajinách, sa živo diskutuje o tom, kde sú hranice štylistiky, ktorá ešte „patrí" jazykovedcom, a kde sa tu začína pole literárnych teoretikov. Zo sovietskych príspevkov bolo jednoznačne vidieť, že v porovnaní so situáciou u nás je tu pole jazykovedcov širšie. Takmer tými istými slovami ako na našich konferenciách o próze sa hovorilo o tom, či existujú dve štylistiky alebo iba jedna (napr. doc. Golovin z SSSR bol tej mienky, že existuje štylistika jazykovedná a literárnovedná, prof. Dudek z Lipska bol naopak tej mienky, že existujú iba dva prístupy k tomu istému javu; k uvedenému problému hovoril aj doc. Belčikov a ďalší). Zástupcovia ostatných krajín v súkromných rozhovoroch i vo verejných prejavoch dávali najavo, že štylistika spolu s poetikou sú dnes pracovnou oblasťou prevažne literárne orientovaných jazykovedcov (okrem NDR, kde je to práve naopak). O otázky štylistiky všade prejavuje väčší záujem mladá generácia filológov.

Referát K. Hausenblasa označili diskutéri za veľmi podnetný. Veľa sa k nemu diskutovalo. Prednesené tézy sa prijali so sympatiami. Všeobecne sa konštatovalo, že rozsahu i obsahu pojmu „štýl" bude treba venovať veľa pozornosti. V súvislosti s rozpracúvaním tohto pojmu sa nemá zanedbávať ani príslušná terminológia.

S neočakávaným záujmom sa stretla aj téma venovaná matematicko-štatistickým metódam v štylistike. Z 32 diskutujúcich sa k nej vyjadrili pätnásti a okrem jediného sa všetci k týmto metódam stavali kladne. Na vysokých školách v SSSR vzniká veľa diplomových prác venovaných štatistike a štylistike.

Diskusia bola obsahovo bohatá, živá a miestami až ohnivá. V. D. Levin sa prihováral za hlbšie rozpracovanie historickej štylistiky, A. Gorškov a prof. Gaľperin za rozpracovanie problematiky štylistickej normy, viacerí diskutéri zaujali stanovisko k dvojiciam pojmov umelecký—estetický, umelecký—poetický, prof. Andrejčin zo Sofie hovoril veľmi inštruktívne o bulharskom verši.

Na neverejnom zasadnutí komisie sa rokovalo hlavne o organizačných veciach. Medzinárodný komitét pripraví zborník z tejto konferencie. Zaujímavejšie referáty odporúčal akad. Vinogradov uverejniť aj vo Voprosoch (medzi nimi aj československé).

V budúcom období sa má zamerať výskumná činnosť národných komisií na rozpracovanie pojmu štýl, na riešenie vzťahov štylistiky a poetiky i štylistiky k ostatným jazykovedným plánom a na prieskum nových metód štylistickej analýzy. Členovia komisie navrhovali urobiť monografie o technike práce spisovateľov, gramatike umeleckej reči, referátmi informovať o činnosti národných komisií a pripraviť zborník venovaný otázkam verša.

Konferencia a zasadnutie komisie naznačili, že aj v štylistike sa práca konečne rozhýbe. Veď výborným vzorom je tu aj bohatá činnosť gramatickej sekcie pri komitéte slavistov.

J. Mistrík

Zpráva o činnosti Ústavu slovenského jazyka SAV za rok 1966

R. 1966 sa v Ústave slovenského jazyka pracovalo na hlavnej úlohe *Výskum štruktúry a vývoja slovenského jazyka* (s 5 čiastkovými úlohami), na hlavnej úlohe *Výskum slovenčiny vo vzťahu k iným slovanským jazykom* (vo forme spolupráce s inými jazykovednými pracoviskami, na 4 čiastkových úlohách) a na 5 ústavných úlohách.

V čiastkovej úlohe *Výskum slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny* sa vcelku dokončili konceptné práce na VI. zv. *Slovníka slovenského jazyka — doplnky a doplnky.* Koncepty sa priebežne redigujú, takže v 2. štvrťroku 1967 sa zväzok odovzdá do sadzby. V terminologickej časti slovnej zásoby sa pokračovalo v ustaľovaní terminológie. Začína sa rozvíjať práca terminologických komisií v rámci vedeckých spoločností (zoológia, fyzika, matematika) a v niektorých rezortných ústavoch (s cieľom vypracovať názvoslovné normy — železničná doprava, kožiarstvo, obalová technika).

V čiastkovej úlohe *Výskum gramatickej stavby súčasnej spisovnej slovenčiny* sa pokračovalo v práci na syntaktickej problematike. Pri štúdiu teoretických otázok sa dospelo k záveru, že skôr ako sa prikročí k syntetizovaniu poznatkov v osobitnom zväzku gramatiky, treba jednotlivé otázky skúmať monograficky, a to najmä s využitím nových metód. V štádiu dokončenia sú štúdie o jednoduchej vete (podmet, prísudok), o vetných typoch, o príslovkovom určení, o predmete a o doplnku.

V čiastkovej úlohe *Štruktúrny a kvantitatívny výskum súčasnej spisovnej slovenčiny* nepostupovali práce podľa plánu predovšetkým pre nedostatok pra-

covníkov. Spracovalo a vydierovalo sa 5000 diernych štítkov, vypracoval sa program na triedenie a štatistické zhodnotenie súboru 10 000 tvarov. Matematické metódy sa na výskum slovenčiny uplatňujú v menších štúdiách a v pripravovaných kandidátskych dizertáciách.

V čiastkovej úlohe *Dialektologický výskum slovenského jazyka* sa pre 2. zväzok *Atlasu slovenského jazyka — morfológia* vypracovalo 305 máp, čiže dokončila sa jeho technická časť. Definitívne sa upravil 1. zväzok — hláskoslovie a odovzdal do kartografického ústavu. Pokračovalo sa v zbieraní materiálu pre slovníkovú a slovotvornú časť atlasu: získal sa materiál z 91 obcí, ďalej 5250 excerptov zo syntaktickej problematiky a 11 562 slovníkových excerptov; vypracovalo sa 40 predbežných máp. Ďalej sa zozbierali texty (454 strán) a nahrávky z 23 obcí.

V čiastkovej úlohe *Výskum vývoja slovenského jazyka* sa úspešne pokračovalo v budovaní kartotéky pre historický slovník. Získalo sa 143 000 dokladov, 2298 mikrofilmových záberov a 3994 fotokópií. Pre súpis slovenských jazykových pamiatok sa získalo 1944 archívnych jednotiek, transliterovalo sa 727 rukopisov. Súčasne sa vo forme individuálnych tém spracúvali jednotlivé otázky koncepcie historického slovníka.

V čiastkovej úlohe *Slovanský lingvistický atlas* sa vykonal výskum v 5 bodoch namiesto plánovaných 4. V čiastkovej úlohe *Konfrontačné štúdium slovenčiny a češtiny* sa v podstate dokončila práca na príručke češtiny pre slovakistov, odovzdá sa do tlače r. 1967. V inej čiastkovej úlohe sa pripravoval zborník štúdií o vývine slovenčiny koncom 19. stor. V čiastkovej úlohe *Koordinácia terminológie* sa pokračovalo najmä v práci na česko-slovenských názvoslovných normách.

Ústavná úloha *Problémy jazykovej kultúry* sa dostala do stredu pozornosti najmä v druhej polovici r. 1966. Pripravili sa referáty, koreferáty a diskusné príspevky na konferenciu o kultúre spisovnej slovenčiny a na seminár o jazyku novín. Vyšlo 7. vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu,* sústavne sa pracovalo na *Pravidlách slovenskej výslovnosti.* Redakčne sa pripravili dve čísla nového časopisu *Kultúra slova.* V jazykovej poradni sa odpovedalo na 610 listov. Sľubne sa rozvíjal styk s verejnosťou, najmä s vydavateľstvami kníh a časopisov.

Ústavná úloha *Fonetický a fonologický výskum súčasnej spisovnej slovenčiny* sa rozbieha pomaly. Vypracovala sa koncepcia fonetiky a fonológie do 3. zv. gramatiky a predložila Vedeckému kolégiu jazykovedy SAV na diskusiu. Podľa záverov diskusie sa pokračuje v prípravných prácach. Bežnými metódami sa skúmali ďalšie objekty, vo forme kandidátskej dizertácie sa spracúva asimilácia v spisovnej slovenčine.

Ústavná úloha *Výskum funkčných štýlov súčasnej spisovnej slovenčiny* pokračovala viacerými individuálnymi štúdiami, a to o štýle modernej slovenskej prózy, o versologických otázkach, o lexike hovorového štýlu (expresíva) a o publicistickom štýle.

Ústavná úloha *Formovanie a vývin spisovnej slovenčiny* postupuje pomaly pre nedostatok pracovníkov. Pripravila sa reedícia Štúrových jazykovedných prác s úvodom a komentárom, skúmali sa jednotlivé otázky formovania spisovnej slovenčiny v 40. rokoch.

Ústavná úloha *Štruktúrny a typologický výskum vlastných mien* sa rozbieha úspešne. Získalo sa 15 600 excerptov pre súpis vlastných mien a 850 dotazníkov pre výskum chotárnych názvov. Zrevidoval sa návrh slovenskej onomastickej terminológie. Súčasne sa spracúvali teoretické otázky onomastiky vo forme štúdií a referátov.

R. 1966 usporiadal Ústav slovenského jazyka tieto konferencie:

1. zasadnutie *Medzinárodnej komisie pre výskum gramatickej stavby slovanských jazykov* v Smoleniciach 24.—26. októbra 1966. Zúčastnili sa na ňom členovia komisie (z toho 10 zo zahraničia), členovia československej komisie a pracovníci ústavu. Jeden pracovník ústavu mal hlavný referát, viacerí sa aktívne zúčastnili na diskusii. Rokovalo sa o predikatívnych kategóriách slovesa a o vývine vzťažných viet v slovanských jazykoch.

2. konferencia o kultúre spisovnej slovenčiny v Smoleniciach 5.—7. decembra 1966 za účasti pracovníkov ústavu, vysokých škôl i pedagogických inštitúcií. Hlavné referáty a koreferáty pripravili pracovníci ústavu, na diskusii sa zúčastnili pracovníci ústavu tiež veľmi aktívne.

3. seminár o jazyku novín v Bratislave 3.—4. októbra 1966, usporiadaný spoločne so Sväzom slovenských novinárov. Na seminári sa zúčastnili pracovníci ústavu a redaktori dennej tlače a rozhlasu. Hlavné referáty pripravili pracovníci ústavu.

Pracovníci ústavu poskytovali expertízy pri redigovaní rozličných verejných prejavov, pri vydávaní slovenského znenia Zbierky zákonov, slovenského znenia vojenských predpisov a najmä slovenského znenia technických noriem. V jazykových otázkach spolupracoval Ústav slovenského jazyka s divadlami (v Bratislave, Košiciach a Prešove), rozhlasom a televíziou. Koncom r. 1966 sa pracovníci ústavu zúčastnili na prieskume vyučovania slovenčiny organizovanom Povereníctvom školstva a kultúry.

Pracovníci Ústavu slovenského jazyka pracovali v týchto komisiách Vedeckého kolégia jazykovedy: pravopisnej (pripravila návrh na ďalšiu racionalizáciu slovenského pravopisu a predložila ho kompetentným orgánom na schválenie, pripravila 7. vyd. *Pravidiel slovenského pravopisu*), ortoepickej (pripravuje *Pravidlá slovenskej výslovnosti*), onomastickej (zrevidovala onomastickú terminológiu). Z ústavných komisií dialektologická sa zaoberala otázkami nárečového výskumu a koncepciou Atlasu slovenského jazyka, komisia pre dejiny slovenčiny sa zaoberala koncepciou historického slovníka.

Mimoriadny kultúrnopolitický význam mali všetky podujatia na zvýšenie jazykovej kultúry. V tomto smere sa orientovala značná časť práce oddelenia pre spisovný jazyk, prednášková činnosť v Združení slovenských jazykovedcov SAV a najmä poradenská činnosť. Pracovníci ústavu sa zúčastnili na besedách o jazykovej úrovni novín a knižných vydaní v redakciách Pravdy, Rudého práva, Smeny, Ľudu, Hlasu ľudu, Predvoja, rozhlasu a televízie.

Z publikácií vydaných r. 1966 má vedecký, ale i kultúrnopolitický význam najmä *Morfológia slovenského jazyka,* v ktorej sa prvý raz spracúvajú vedeckou metódou otázky slovenskej gramatiky a ktorá prispeje aj k poznaniu slovenčiny v cudzine. Podobnú propagačnú úlohu v cudzine majú i ústavné jazykovedné časopisy.

Ústav slovenského jazyka orientoval teda svoju prácu r. 1966 hlavne na dve základné úlohy: jednak všestranne skúmať slovenský jazyk a z tohto výskumu vyvodzovať dôsledky aj pre jazykovú prax a jazykovú politiku, jednak sústavnejšie a hlbšie sledovať teoretickú problematiku jazykovedy a tak spracúvaním slovenského jazykového materiálu preniknúť aj na medzinárodné fóra. V prvom smere sa dosiahli značné úspechy: začínajú sa používať nové jazykovedné metódy, najmä v monografickom syntaktickom výskume, ako aj v iných oblastiach, postupne sa dokončujú práce dôležité pre poznanie slovenčiny (slovník morfológia), vypracovala sa teória spis. jazyka (konferencia o kultúre spisovnej slovenčiny a *Tézy o slovenčine*) a začína sa uplatňovať v jazykovej

kultúre. Touto činnosťou sa Ústav slovenského jazyka dostáva na miesto, ktoré mu v našej spoločnosti patrí. Aj v druhom smere sa dosahujú väčšie úspechy: vedecké práce pracovníkov ústavu sa stávajú známymi na medzinárodných fórach, pracovníci ústavu sú členmi rozličných medzinárodných komisií a aktívne sa zúčastňujú na medzinárodných podujatiach.

J. Horecký

Zpráva o činnosti Slovenskej onomastickej komisie

Slovenská onomastická komisia vznikla v duchu koncepcie onomastického výskumu na Slovensku, ktorú formuloval V. Blanár na zasadnutí rozšírenej Komisie pre dejiny slovenčiny dňa 29. júna 1964 (porov. JČ 16, 1965, 73–78), a má koordinovať a viesť výskumné práce v oblasti toponomastiky aj antroponomastiky na území Slovenska. Konštituovala sa na zakladajúcej schôdzke dňa 8. decembra 1964, na ktorej sa súčasne prerokovali základné úlohy onomastického výskumu na Slovensku. Slovenská onomastická komisia má 45 členov spomedzi slovenských jazykovedcov, historikov, archivárov, geografov a etnografov zo Slovenskej akadémie vied, Univerzity Komenského a iných pracovísk. Predsedníctvo Slovenskej onomastickej komisie tvoria: doc. dr. V. Blanár, DrSc. (predseda), doc. dr. P. Ratkoš, CSc. (podpredseda), univ. prof. dr. J. Stanislav, člen korešp. SAV, univ. prof. dr. B. Varsik, člen korešp. SAV, prof. dr. J. Štolc, CSc., prof dr. P. Plesník, CSc., doc. dr. R. Krajčovič, CSc., M. Majtán, CSc. (tajomník).

Predmetom rokovania 2. schôdzky Slovenskej onomastickej komisie dňa 13. apríla 1965 boli problémy, súvisiace s premenúvaním obcí na Slovensku. O skúsenostiach s premenúvaním obcí v Čechách a na Morave referoval prof. V. Šmilauer, predseda Československej miestopisnej komisie. Prijalo sa stanovisko, že treba zastaviť nepremyslené a škodlivé premenúvanie. Plénum schválilo list Predsedníctva Slovenskej národnej rady a radám krajských národných výborov na Slovensku, v ktorom sa vyslovila požiadavka, aby sa pri utváraní nových miestnych názvov postupovalo uvážene s prihliadnutím na názory odborníkov, lebo nepremysleným zrušovaním historických a ustálených miestnych názvov sa strácajú veľké kultúrne hodnoty. Miestne názvy patria medzi cenné doklady vývoja ľudskej spoločnosti a aj na ne sa vzťahuje zákon Slovenskej národnej rady o ochrane kultúrnych pamiatok.

Z podnetu tohto zasadnutia sa aktivizovala pri Úrade predsedníctva SNR Komisia pre určovanie názvov obcí a ich častí na Slovensku, ktorá na doterajších zasadnutiach okrem rokovania o jednotlivých návrhoch na pomenovanie vyjadrila aj zásadné stanovisko proti dvojjazyčnosti pri označovaní názvov obcí a názvov ulíc.

Na 3. zasadnutí Slovenskej onomastickej komisie dňa 18. februára 1966 sa prediskutoval návrh základnej slovenskej onomastickej terminológie, ktorý vypracoval V. Blanár. Slovenská onomastická terminológia nie je dosiaľ ustálená, preto publikovanie prerokovaného a zrevidovaného návrhu iste významnou mierou prispeje k jej ustáleniu.

Dňa 18. novembra 1966 bola spoločná schôdzka Slovenskej onomastickej ko-

misie a Komisie pre historickú geografiu, kartografiu, demografiu a štatistiku. Účastníci III. zasadania Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku (v Libliciach 14.—17. septembra 1966), ktoré bolo aj I. konferenciou československej onomastiky, referovali o priebehu rokovania. V diskusii sa zdôraznila potreba výchovy nových pracovníkov v oblasti onomastiky a prijalo sa aj uznesenie navrhnúť zavedenie špeciálnych kurzov onomastiky do programu vysokoškolského štúdia pre poslucháčov filológie, histórie a geografie.

Slovenská onomastická komisia dala podnet k súpisu chotárnych názvov na celom území Slovenska. Organizovaním súpisu bol poverený M. Majtán. Súpis chotárnych názvov sa vykonáva od začiatku roku 1966 prostredníctvom spolupracovníkov, ktorých navrhli miestne národné výbory alebo sa sami prihlásili na výzvy z rozhlasu, a prostredníctvom poslucháčov pedagogických fakúlt. Na jednotlivých fakultách spoluprácu koordinujú členovia katedier slovenského jazyka a literatúry (v Banskej Bystrici J. Matejčík, CSc., v Nitre doc. Š. Krištof, v Prešove P. Kušnír, v Trnave J. Dubníček). V priebehu roku 1966 sa zhromaždilo 689 vyplnených dotazníkov od spolupracovníkov, ktorých navrhli MNV, a 203 dotazníkov, ktoré vyplnili poslucháči pedagogických fakúlt (v Banskej Bystrici 121, v Nitre 24, v Prešove 10, v Trnave 48).

M. Majtán

Zo svojrázneho písania veľkých písmen

Bratislavská univerzita pravidelne vydáva ročenku, v ktorej sa zachycuje činnosť jej jednotlivých organizačných zložiek. Prvá časť každej takejto publikácie obsahuje prehľad činnosti Univerzity Komenského za školský rok, druhá časť bibliografiu Univerzity Komenského (ako znie nie dosť presný názov tejto časti) za kalendárny rok; ide o neanotovaný súpis prác členov jednotlivých katedier a ústavov Univerzity Komenského. O užitočnosti tejto a iných podobných publikácií netreba ani hovoriť. Po publikáciách siahne každý, kto bude potrebovať nejaké informácie zo života tejto našej poprednej kultúrnej inštitúcie. V roku 1966 vyšla publikácia *Univerzita Komenského v Bratislave 1964/65. — Bibliografia 1964* (vyd. Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave, 204 strán).

Predošlú publikáciu, *Univerzita Komenského v Bratislave 1963/1964. — Bibliografia 1960—63* (vydanú r. 1965) kriticky posúdila Katarína Ruttkayová *(Vhodná reprezentácia univerzity?,* Naša univerzita 12, 1965/66, č. 12, str. 2). Išlo jej o spracovanie bibliografickej časti publikácie. Kritický pohľad na túto časť ukazuje (a v tom sa s recenzentkou úplne stotožňujeme), že v metóde spracúvania bibliografie, ktorá je jednotná pre jednotlivé ročné prehľady, je veľa nedostatkov. Napr. v bibliografii sa neuvádza rozsah jednotlivých príspevkov (iba prvá strana príspevku), čo je jeden zo základných nedostatkov. Autorka kladie v tejto súvislosti otázku, či sa tu vari šetrilo rozsahom. Ale o nejakom šetrení tu nemožno hovoriť (a ak, potom len ironicky), lebo bibliografia je spracovaná (čo by sme pri negatívnom hodnotení spracovania bibliografie pridali my) až s príliš okatým mrhaním miesta; pri ekonomickejšom spôsobe spracovania mohla byť bibliografia rovnako prehľadná, pričom by sa bolo podstatne

ušetrilo na jej rozsahu (nejde pritom len o ušetrenie istého množstva papieru, čo tiež nie je nedôležité, ale nakoniec aj o ušetrenie miesta v knižniciach; pri dnešných obmedzených priestoroch verejných aj súkromných knižníc a za stúpajúceho množstva literatúry je vždy vítané ušetrenie nejakých tých strán). Bibliografia za rok 1964 je spracovaná rovnako ako predošlá bibliografia za r. 1960–1963, takže kritika K. Ruttkayovej sa týka aj tohto novšieho prehľadu.

Ale spomínané publikácie majú aj ďalší citeľný nedostatok. Je to ich jazyková stránka. Celkom náhodné nahliadnutie na ktoromkoľvek mieste niektorých z uvedených publikácií poskytuje početné doklady na rozličné jazykové nedostatky, evidentné chyby a kazy, ktoré nie sú v nijakom prípade na česť publikácie takej ustanovizne, ako je univerzita. Len celkom nesústavne uvedieme niekoľko prípadov z citovanej novšej publikácie, ktorá vyšla r. 1966: *To sú o v š e m len počty denného štúdia* (12; slovo „ovšem" tu nemá čo robiť); *Len za posledné obdobie 5 rokov predložila celouniverzitná vedecká rada 64 návrhov na m e n o v a n i e p r o f e s o r o m a 262 návrhov n a m e n o v a n i e d o c e n t o m* (13; *menovanie za profesora, za docenta*); *s K r a k o v s k o u univerzitou sa postupne rozvíja spolupráca* (14; *krakovskou;* vlastným menom tejto univerzity je názov *Jagellonská univerzita,* nie „Krakovská univerzita"); *Pamätné m e d a i l e za účasť v SNP dostali in memoriam* (16; *medaily*); *Vo svojom úsilí, podporovaný nositeľmi humanistických myšlienok, vyslal kráľ Matej do Ríma k pápežovi Pavlovi II. posolstvo so žiadosťou, aby povolil založiť univerzitu v Uhorsku podľa vzoru b o l o g n s k e j univerzity* (19; *bolonskej*); *medzi nimi na odbore farmaceutická chémia na Farmaceutickej fakulte UK 2 zahraniční ašpiranti z Indie, a to Ramesh Chandra Bharadwaj, ktorý obhájil kandidátsku dizertačnú prácu(,) a Rajendra Kumar Joshi* (43; vedľajšia veta nie je na konci oddelená čiarkou — uvádzame ju v zátvorke); *menovaní a ustanovení d o c e n t a m i* (45; *za docentov;* inak namiesto tvaru „docentami" je správny tvar *docentmi*); *ÚV KSS,* (46; *ÚV KSS,* hoci na str. 176 je správne *ÚV KSS*), *kultúrny a t a c h é britského veľvyslanectva* (55; *atašé*). Atď. Nesvedčí o dobrej úrovni publikácie ani fakt, že sa napr. ani mená niektorých pracovníkov univerzity (a dokonca významných pracovníkov) neuvádzajú v správnej podobe, napr. *Eugen Paulinyi* (35) namiesto *Eugen Pauliny.*

Tieto nedostatky predstavujú — alebo možno ich takto chápať — neuvedomelé chyby, isté nedopatrenia, spôsobené azda tempom práce pri vydávaní jednotlivých ročných prehľadov. Sú tu však aj chyby, ktoré nemožno kvalifikovať jednoducho ako nedopatrenia; ide o chyby, ktoré sú akoby systémom (myslím, že tu môžem použiť na hodnotenie stavu pojmy, ktoré uplatnila Zora J e s e n s k á pri posudzovaní *Slovníka slovenského jazyka* na smolenickej konferencii r. 1965). Ide o písanie veľkých písmen, a to najmä v názvoch časopisov.

Vo väčšine prípadov sa v názvoch časopisov píše veľké písmeno nielen na začiatku názvu, ale aj vnútri názvu, napr. *Farm. Obzor* (63), *Chem. Zvesti* (63), *Čsl. Farm.* (65), *Železniční Zdrav.* (65), *Osvet. Sborn.* (83), *Kult. Život* (95), *Jazykov. Čas.* (95), *Slov. Reč* (95), *Slov. Literatúra* (99), *Slov. Pohľady* (99), *Čsl. Derm.* (113), *Práv. Štúdie* (175) atď. Príklady *Bratisl. lek. Listy* (111), *Otázky marx. Filoz.* (114), *Prakt. zub. Lék.* (162) a iné ukazujú pritom na svojrázny systém písania veľkých písmen v názvoch časopisov v tejto publikácii: s veľkým písmenom sa píše začiatočné slovo a ďalej vnútri vlastného mena určené podstatné meno, kým napr. ďalšie prídavné meno sa píše s malým začiatočným písmenom. Pritom však ani v jednom z uvedených prípadov určené podstatné mená nepredstavujú vlastné mená vnútri viacslovného vlastného mena, takže písanie veľkého písmena nie je tu oprávnené. V publikácii stretávame sa však

aj s písaním, ktoré je v zhode s platnou kodifikáciou v spisovnej slovenčine, napr. *Jednotná škola* (169), *Výchovný poradca* (91), *Socialistická škola* (91), *Život strany* (173), *Cizí jazyky ve škole* (82), *Slovenský jazyk a literatúra v škole* (97). Ale tieto prípady sú v zreteľnej menšine. Čo je najviac zarážajúce, je skutočnosť, že nesprávne písanie veľkých písmen v názvoch časopisov je systematické práve pri názvoch jazykovedných časopisov. V nijakom prípade nemožno predpokladať, že by jazykovední pracovníci z univerzity boli poskytli príslušné materiály s takýmto písaním názvov časopisov; zrejme ide tu o zásah redakcie publikácie.

S nedostatkami sa stretávame aj pri písaní názvov vydavateľstiev, napr. *Vydav. Svět Sovětů* (94), *Mladé Letá* (171), hoci napr. názov *Slov. ped. nakl.* (v tejto podobe) sa z hľadiska písania veľkých písmen uvádza správne (pozri napr. str. 93 n.).

Pritom dvojaké písanie nachádzame nielen v slovenských, ale aj v latinských názvoch, napr. *Planta Med.* (65), ale už napr. *Scientia pharm.* (71), *Acta Fac. pharm. bohemoslov.* (71), *Bibliotheca classica orientalis* (82), *Activitas nerv. super.* (159). Preukazné sú najmä prípady: *Philologica pragensia* (92), ale *Philologica Pragensia* (93).

Skracovanie jednotlivých názvov časopisov je viac-menej svojvoľné. Napr. názov *Jazykovedný časopis* sa tu raz uvádza ako *Jazykov. Čas.* (95), inde ako *Jazykoved. Čas.* (99), ba aj *Jazyk. Čas.* (93), pričom vo všetkých prípadoch sa slovo *časopis* nesprávne uvádza s veľkým písmenom (aj keď ide o skratku, musí sa písať s malým písmenom). Názov *Slovenská literatúra* sa uvádza ako *Slov. Literatúra* (99), inde ako *Slov. Liter.* (93); skracovanie slova *literatúra* na *liter.* pokladáme za nevhodné. Neobvyklé je skrátenie slova *novinársky* na *nov.*, ako je to v názve *Nov. Sborn.* (99). Pritom je oprávnená otázka, čo sa získalo skrátením slova *sborník* na *sborn.* (zaužívaná skratka pre slovo *sborník* je *sb.*). Podobne nevhodné je skrátenie slova *otázky* na *otáz.* v názve *Otáz. marx. Filoz.* (114). Ako nesprávne hodnotíme aj skrátenie názvu *Tréner a cvičiteľ* na *Trén. Cvič.* (109) alebo názvu *Matematicko-fyzikálny časopis* na *Mat. fyz. Čas.* (179). Podobne ako pri písaní veľkých písmen nachádzame dvojakú prax pri tomže názve aj pri skracovaní: *Čsl. farm.* (63), ale *Čs. farm.* (64). Ak sa už majú používať skrátené názvy časopisov (v prípade citovaných univerzitných publikácií to pokladáme za zbytočné), potom možno používať iba zaužívané spôsoby pri skracovaní jednotlivých slov.

Postup, ktorý sa v tejto bibliografii uplatňuje pri používaní veľkých písmen v názvoch časopisov a zborníkov alebo vydavateľstiev a pri používaní skratiek názvov časopisov, prekvapuje najmä preto, že dnes už máme dostatočný počet bibliografických prác, v ktorých sa veľké písmená a skratky v takýchto prípadoch používajú úplne správne. S ich správnym písaním stretávame sa dnes konečne aj na stránkach našich odborných časopisov, takže je tu dosť vzorov.

Obligátne „naše pripomienky k jednotlivostiam nechcú ani nemôžu ubrať na celkovej hodnote diela" v tomto prípade celkom vedome nechceme ani nemôžeme použiť. Naopak naše pripomienky ukazujú, že uvedené nedostatky (popri nedostatkoch, na ktoré už poukázala K. Ruttkayová) citeľne poškodzujú celkovú hodnotu recenzovanej publikácie (rovnako je to aj pri predošlej publikácii). Okrem iného svedčia o totálnej neznalosti poučiek o správnom písaní veľkých písmen vo vlastných menách v spisovnej slovenčine alebo azda — čo by sme neradi uverili — o ich vedomom ignorovaní.

L. Dvonč

Aktuálnosť štylistických rozborov

V našej verejnosti sa dávnejšie pociťovala naliehavá potreba praktických štylistických príručiek rôzneho typu. Jedným druhom štylistickej príručky, ktorá je určená ako praktická príručka pre učiteľov, študentov a pod., je aj knižka *Štylistické rozbory umeleckých textov* (Bratislava 1964, 240 strán, 14,40 Kčs). Naliehavá potreba prístupnej príručky popularizačného charakteru určovala výber materiálu, spôsob analýzy i rozsah jednotlivých štúdií, zahrnutých do zborníka.

Máme pred sebou publikáciu, ktorá sleduje kokrétny cieľ — pomôcť praxi — a pamätá na široký okruh čitateľov. Učiteľom, študentom vysokých škôl i žiakom vyšších ročníkov stredných škôl predkladajú sa akoby vzorové, ukážkové rozbory umeleckých textov. Pritom sa však predpokladá, že učitelia i študenti budú pri konkrétnych analýzach postupovať samostatne, že vyťažia z mnohoznačnosti umeleckého vyjadrovania maximum, že objavia „nové" estetické a štylistické hodnoty textu.

Zo spomenutých príčin zaradili sa do zborníka články o jazyku a štýle popredných prozaikov, klasikov i súčasných autorov, krátke rozbory jazykového štýlu umeleckých diel, najmä tých, ktoré sú v učebných osnovách zahrnuté ako povinné čítanie. Z uvedených praktických zreteľov sa v zborníčku štylistických rozborov objavujú najčastejšie analýzy umeleckých prozaických diel, málo básnických diel a len ako ukážkový dodatok aj analýza dvoch dramatických hier (Tajovského Statky-zmätky a Karvašova hra Zmŕtvychvstanie deduška Kolomana).

Málo pozornosti sa v publikácii Štylistické rozbory umeleckých textov venuje teoretickej problematike — práve pre základné popularizačné a praktické zacielenie zborníka. No jednako len autori neobišli všeobecnú problematiku a venujú jej prvé dva príspevky: *Jazykový prejav a jeho štylistické vlastnosti* (J. Mistrík), *O štylistickom rozbore umeleckých textov* (F. Miko).

Prvý príspevok nemá charakter článku. Ide o stať vybratú z väčšej systematickej práce, takže nezapadá do zborníka štúdií. Celým svojím charakterom vybočuje z vytýčeného rámca, je začlenený neorganicky, nerozvíja problematiku ako živú, ale podáva ju staticky, predkladá členenie javov akoby definitívne.

Cieľom zborníka je naučiť čitateľa tvorivo pracovať s umeleckým textom, vedieť hlbšie poznať umelecké majstrovstvo spisovateľov — klasikov i súčasných majstrov. Z tohto hľadiska iba veľmi malú informáciu poskytne čitateľovi taká konštatácia, ako napr.: „Nárečie tiež istým spôsobom ovplyvňuje jazykové prostriedky hovorového štýlu" (str. 6). Čitateľovi takáto informácia bez akéhokoľvek rozvedenia, bez ilustrácie nehovorí nič. Alebo iný príklad: „Kde sa to(!) žiada, zdôrazňuje pomocou intonácie. Intonácia je vôbec(!) jedným z najúčinnejších prostriedkov, ktorý tu(!) ovplyvňuje radenie slov vo vete" (str. 6). Sporné je aj tvrdenie, že členíme „prejavy súkromného styku" z niekoľkých hľadísk: „Napríklad z hľadiska žánrov by sme mohli hovoriť o rozprávaní, o monológu a dialógu, o liste atď." (str. 6). Nie je totiž v texte vysvetlený vzťah rozprávania (ako žánru a slohového postupu) k monológu a dialógu (ako k žánru a k slohovým postupom) a naproti tomu k listu ako k žánru (nielen hovorovému!). List ako útvar, ako písaný prejav vôbec nemusí patriť do oblasti hovorového štýlu. Autor príspevku si protirečí, keď na str. 5 konštatuje, že v hovorovom štýle „témy sú jednoduché, slovník chudobnejší a gramatická stavba uvoľnenejšia" a na str. 6 cituje ukážku na hovorový štýl (pravda, štylizovaný, vybratý

z umeleckej prózy) z románu Mŕtvi nespievajú od R. Jašíka. Ukážka dokumentuje práve širokú škálu citového, „šťavnatého" vyjadrovania, ukážku bezprostredného hravého a dravého postoja k realite — i k rečovej sfére. Jašík je tu majstrom reči, slova, tak ako môže byť majstrom každý bystrejší človek — rozprávač. Je to teda len dôkaz na nedomyslené zovšeobecňujúce výroky, odporujúce faktovému materiálu.

V stati, zaoberajúcej sa všeobecnou, teoretickou problematikou, rušivo pôsobí aj príliš neodborná štylizácia, napr. „Aktualizáciu cítiť(!) najmä v titulkoch článkov a zpráv" (str. 10).

Pri opise slohových postupov vypadla J. Mistríkovi úvaha ako jeden z bežných postupov. Nejasné je aj chápanie „oznámenia", ktoré sa síce chápe ako slohový postup, ale doň sa zaraďujú ako útvary: „vyhlášky, plagáty, programy, zprávy, inzeráty, hlásenia, listy ap." (str. 10). Ktorý pojem je nadradený? Slohový postup, alebo určitý konkrétny žáner (umelecký, publicistický atď.)?

Pri prevažnej väčšine konkrétnych analýz jazykového štýlu si lingvisti vybrali jednotlivé diela autorov, romány, poviedky, novely ap. Tak je to napr. pri rozbore štýlu rozprávky Jano od Fr. Kráľa, novely Malka od F. Švantnera, prózy Mendík od Ľ. Kubányho atď. Menej príspevkov sa týka individuálneho štýlu spisovateľa, a to aj s prihliadaním na literárny štýl spisovateľa, na jeho ideový a umelecký profil, na jeho zaradenie v dobovom umeleckom smere, literárnom vývine a pod. K takýmto štúdiám patria hlavne príspevky z pera literárnych vedcov: *Štúrov štýl a jazyk* (V. Kochol), *Vajanského „vozvýšený" jazyk a štýl* (O. Čepan). Ojedinelý je rozbor jazykového a literárneho štýlu dvoch slovenských básnikov na základe porovnávania rozdielnych znakov ich básnických systémov (metrických systémov, rytmických činiteľov, metaforických postupov, eufonických faktorov, rýmu atď.). Takým je pomerne rozsiahly (v protiklade k iným štúdiám v zborníku) rozbor poézie I. Krasku v porovnaní s poéziou P. O. Hviezdoslava: *Príspevok k ideovému a umeleckému profilu Ivana Krasku* od V. Turčányho (str. 202—219).

Pri analýzach jazykovedcov možno vybadať dve tendencie: raz prevažuje tendencia sústrediť sa na rozbor jazyka umeleckého diela, druhý raz na jazykový štýl umeleckého diela.

Daktorí autori naznačujú tento fakt už v nadpise, napr. *O jazyku Tatarkovej novely Kohútik v agónii* (J. Ružička), *K štýlu Zbojníckej mladosti* (J. Oravec), *K reči a slohu Jesenského noviel* (E. Jóna), *O jazyku v Tajovského hre Statky-zmätky* (J. Oravec).

Rozdielnosť v nadpisoch naznačuje aj rozdielne chápanie obsahu a rozsahu takých pojmov ako: jazyk, reč, štýl, sloh.

Iné nadpisy štúdií presnejšie nevymedzujú, či ide o jazyk alebo o štýl, hoci príspevky sú takého obsahu, ako už bolo vyššie spomenuté, teda týkajú sa prevažne jazykového štýlu diela, napr. *Margita Figuli, Tri gaštanové kone* (J. Ružička), *Ťapákovci* (G. Horák), *Mendík Ľudovíta Kubániho* J. Ružička).

V recenzovanom zborníku štylistických rozborov sa málo pozornosti venuje terminologickým otázkam. Iba náhodne sa naznačuje čosi z teoretickej problematiky takých príbuzných umeleckých žánrov, ako sú rozprávka (ľudová, umelá) a poviedka. Je to v štúdii J. Štibraného *Poznámky k poviedke Vladimíra Mináča Talent* (str. 178—186) a v štúdii *O jazykovom štýle prózy Dobroslava Chrobáka Drak sa vracia* od M. Darovca (150—158). M. Darovec vo svojej štúdii dospel k nepresvedčivému záveru, že v Chrobákovej poviedke „najmenej sa funkčne využívajú syntaktické prostriedky" (str. 158). Hlbšie pochopenie a vysvetlenie syntaktických znakov Chrobákovej prózy by bolo poskytlo

skúmanie vzťahov lexikálneho a syntaktického plánu i nadradených javov a plánov. K celkovému charakteru zborníka Štylistické rozbory umeleckých textov možno povedať, že sa usiluje priniesť nové pohľady na aktuálnu problematiku jazykového štýlu umeleckého diela. Daktoré zo štúdií však protirečia tejto základnej línii, a to preto, že prinášajú zhrnutie tých výsledkov, ku ktorým autori dospeli v iných štúdiách uverejnených dávnejšie (napr. o Vajanskom, o J. Kráľovi a iných). V týchto prípadoch ide skôr o popularizáciu vedeckých výsledkov, nie o nové výsledky.

Len okrajovo spomenieme podaktoré nesprávnosti a drobné nedostatky, napr. bohemizmus „lichý" (str. 215), „tanie na mysli" (str. 21); z terminologických novotvarov za zmienku stojí „rýmovka" (str. 216, 218). Termín „rýmovka", ktorý používa vo svojich výkladoch V. Turčány, je na str. 216 vysvetlený takto: „rýmovka, čiže zvukovo zhodná časť slov".

Sem-tam sa nájde aj tlačová chyba, napr. „Jano s husmi" miesto *s husami* (str. 108), „metódu kritického realizmu najdôležitejšie (!) uplatnil J. Gregor-Tajovský" (str. 77) — azda *najdôslednejšie*. Nerovnako sa používajú aj príd. mená *prehľadný — priehľadný* a od nich odvodené substantíva na *-osť*. Stačí si porovnať texty na str. 107 a 115. Ide tu vždy o *prehľadnosť vety* a pod., nie o „priehľadnosť".

No i napriek týmto skutočnostiam treba zborník ako celok hodnotiť kladne, najmä s ohľadom na účely, pre ktoré je určený. Nevyváženosť spôsobuje ústredná orientácia na jazykový štýl umeleckej prózy, čím sa štýl poézie (reprezentovaný v zborníku štúrovskými básnikmi, I. Kraskom a P. O. Hviezdoslavom) vysúva na okraj. Najskromnejšie je v zborníku (na škodu veci) zastúpená analýza štýlu dramatickej tvorby (Tajovský, Karvaš), čo neprispieva k poznaniu oblasti umeleckého štýlu v celej šírke. Aktuálnosť príručiek tohto druhu dokázala presvedčivo skutočnosť, že sa na knižnom trhu rýchlo rozpredali.

M. Ivanová-Šalingová

T. Pardel, *Písaná reč, jej vývin a poruchy u detí.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1966, 224 strán.

Aktuálnosť diela T. Pardela pre jazykovú výchovu vyplýva predovšetkým z naliehavých potrieb zvýšiť pravopisnú úroveň absolventov našich škôl všetkých typov. Preto prehĺbenie psychologických výskumov v oblasti písanej reči môže byť cenným prínosom pre teóriu vyučovania. V práci T. Pardela sa tento prínos zreteľne prejavuje jednak tým, že autor sa na viacerých miestach dotýka problémov výučby písanej reči priamo, a jednak tým, že výsledok viacročného bádania podložený experimentom je vo vyučovaní slovenčiny reálne využiteľný.

Práca obsahuje štyri hlavné časti: I. Teoretické problémy výskumu jazyka, reči a psychológia, II. Psychofyziologické základy písania reči, III. vývin písanej reči v ontogenéze, IV. Vývojové poruchy písanej reči.

V prvej časti podáva autor náčrt vzťahového systému, v ktorom sa problematika písanej reči nachodí, objasňuje predmet bádania psycholingvistiky podľa A. S. Achmanovovej ako „výskum procesov kódovania a dekódovania z hľa-

diska obsahu oznámenia" a odôvodňuje oprávnenosť psychológie zaoberať sa výskumom jazyka a reči. Výskum reči z hľadiska genetického i psychopatologického má pomôcť psychológii skúmať utváranie osobnosti dieťaťa, osvetliť niektoré stránky poznávania a postojov, ktoré dieťa zaujíma k svojmu okoliu, objasniť motívy jeho činnosti.

Za základnú otázku svojej problematiky pokladá autor vzťah medzi jazykom, rečou a myslením. Dialektické chápanie vzťahov jazyka a reči opiera o výklady A. Schaffa a S. L. Rubinštejna („reč sa uskutočňuje za pomoci jazyka a jazyk reálne existuje v reči"). Pri určovaní vzťahu reči a myslenia vychádza z náhľadu o jednote reči a myslenia a na tomto základe stavia svoje otázky; či napr. môže narušenie psychofyzických mechanizmov regulujúcich písanie nejako narúšať, resp. modifikovať tie psychické procesy, na ktorých sa zakladá osvojovanie gramatickej stavby jazyka, čo je podľa autora jedným zo základných predpokladov pre správnosť písanej reči.

V druhej časti autor vysvetľuje podmienenosť vzniku reči a príslušných funkcionálnych orgánov a systémov mozgovej kôry. Opisuje najmä syntetickú činnosť mozgovej kôry (podľa A. B. Luriju) a poškodenie mozgových oddielov, ktoré majú vplyv na reguláciu správania. — Pre teóriu vyučovania je zvlášť významná kapitola, v ktorej autor podrobne opisuje rečovo-auditívny aparát mozgu a jeho funkciu pri písanej reči. Objasňuje pojem tzv. fonetického sluchu a jeho zamierenie na analýzu fonetickej stránky reči. Pre školskú prax je dôležitý najmä experimentom overený záver, ktorý autor zdôrazňuje v knihe na viacerých miestach, že osvojenie foneticky správnej reči podstatne vplýva na úroveň písaných prejavov.

V úvode k tretej časti hovorí autor o vzniku písma a jeho význame pre vývin ľudského poznania. Vysvetľuje obsah termínov impresívna písaná reč (videná reč, čítanie) a expresívna písaná reč. Osvojovanie expresívnej písanej reči pozostáva z osvojovania systému grafém, techniky písania a z osvojovania pravopisu. Podľa toho v písanej reči rozlišuje tri zložky: písaná reč videná, grafomotorická a ortografická. Uvedené rozlíšenie autor odôvodňuje i poruchami, ktoré sa vyskytujú pri písanej reči (dyslexia — ak sa písaná reč naruší vo videnej zložke, dysgrafia — ak sa naruší v grafomotorickej zložke, dysortografia — ak sa naruší v ortografickej zložke).

Ďalej autor podáva súhrnný opis doterajších najvýznamnejších smerov výskumu čítania a písania ako zložitej psychyckej činnosti, ktorá sa vytvára v procese učenia. Konštatuje, že psychodidaktické skúmanie procesu písania, usilujúce sa zaviesť rozličné metódy do výučby písania (efektívne druhy cvičení a pod.), sú síce užitočné pre prax, ale na vysvetlenie podstaty mechanizmov sa neorientujú. Z tejto stránky prinášajú oveľa viac materiálu psychologické výskumy pokúšajúce sa komplexne osvetliť proces písania u detí, ktoré majú ťažkosti či už v grafickom prejave alebo v pravopise. Na tejto požiadavke zakladá autor svoj vlastný výskum vývinu čítania, písania a osvojovania pravopisu u žiakov bratislavských základných škôl. Vývin impresívnej zložky písanej reči skúmal autor pomocou tzv. G-testu, ktorý použil v r. 1948 M. Milan. Zaujímavé je autorovo zistenie, že akcelerácia vývinu, prejavujúca sa v rýchlosti čítania u terajšej mládeže, je posunutá dopredu, a to v jednotlivých vekových intervaloch vždy o rok. Porovnaním výsledkových kriviek medzi chlapcami a dievčatami sa ukázalo, že priebeh vývinu je rovnaký a líši sa iba v tom, že u dievčat sa opäť javí jednoročný náskok v celkovom priebehu vývinu.

Kapitola *Vývin ortografie u žiakov* priamo zasahuje vyučovaciu prax. Autor konštatuje, že psychologický výskum tohto problému je u nás v začiatkoch,

chýbajú základné práce, ktoré by skúmali verbálne učenie, „krasopis" a pravopis. V praxi sa nedoceňuje vedecké riadenie výučby. Vo svojej práci sa autor pokúša „aspoň nastoliť problém osvojovania ortografie ako súčasti osvojovania expresívnej zložky písanej reči". Vo výskumnom pokuse so žiakmi základnej školy použil metódu vypisovania chýb v písomných žiackych prácach a v diktáte zostavenom podľa výskumných potrieb. Chyby zoskupil do troch kategórií: foneticko-gramatické, sémanticko-gramatické a komunikatívne. Východiskom mu bolo Wienerovo triedenie jazykových javov z aspektu fonetického, sémantického a tzv. jazykového správania. K tomu autor pripojil ako kritérium zaradenia okolnosť, či pre osvojenie pravopisného pravidla sú dominantné pamäť a myslenie. Do tretej kategórie (komunikatívnych chýb) patria javy vyplývajúce z nedostatkov neuropsychickej organizácie zvukovej alebo písanej reči; pri nich sa neuplatňuje nijaké pravopisné pravidlo, ide len o transformáciu foném na grafémy. K zaradeniu chýb do prvej a druhej kategórie poznamenáva autor sám (105), že sa tu princíp sémantický a fonetický viac-menej vzájomne prestupuje a že so zaradením javov bolo by možné miestami polemizovať. Ako príklad uvádza písanie predložiek *s, z, so, zo,* prípadne predpony *s-/z-/zo,* no dôvodí, že princípy, na ktorých je postavené ich písanie, a hľadisko, podľa ktorého chápe túto kategóriu (foneticko-gramatickú), hovoria za to, aby ich ponechal v tomto začlenení. K zaradeniu predpony *s-/z-/zo-* treba poznamenať, že pravopisne je to jav celkom odlišný od predložiek *s, so, z, zo,* a preto sa nám vidí sporným nielen zaradenie oboch javov do jednej kategórie, ale hlavne ich zaradenie do istej skupiny chýb ako rovnakého druhu (tab. 6, str. 98). Predpona *s-/z-/zo-* by mala byť zaradená azda do kategórie komunikatívnych chýb, ak vôbec treba hovoriť o osobitnom vyčlenení tohto javu. Podľa ostatnej úpravy slovenského pravopisu (r. 1953) sa pravopisný problém pri tejto predpone anuloval (okrem niektorých výnimiek), lebo každá z troch zvukových podôb tejto predpony má v písanej reči vždy ten istý grafický korelát. Písanie predpony *s-/z-/zo-* sa zakladá na fonetickom princípe, ktorý nie je kombinovaný s nijakým gramatickým pravidlom. Slovotvorné hľadisko možno uplatniť pri písaní predpôn s koncovou znelou spoluhláskou (*roz-, vz-, od-, pred-* atď.), takže skôr tieto predpony mali tvoriť osobitnú skupinu. Aj najnižšie percento výskytu chýb pri predpone *s-/z-/zo* — 0,28 (tab. 7, str. 99) — signalizuje odlišnosť tohto javu od ostatných v danej kategórii. Škoda, že pri pomenovaniach jednotlivých druhov chýb autor neuviedol príklady, alebo nerozviedol dôvody ich zaradenia podrobnejšie, aby si čitateľ mohol utvoriť presnejšiu predstavu o triedení; napr. skupina Zámeny slov v kategórii komunikatívnych chýb alebo kategória Rozličné (najmä syntaktické) chyby (98) a pod. — No i keď by azda bolo bývalo užitočné zreteľnejšie označiť druhy chýb v jednotlivých kategóriách, jednako pre teóriu aj prax vyučovania neobyčajne cenný bude záver výskumu, že aj tie zložky pri písaní, ktoré sa zakladajú na „myslení a pamäti", úzko súvisia s fonetickou stránkou jazyka. To by mohlo v značnej miere podporiť úsilie zvýšiť v škole pozornosť zvukovej stránke reči, lebo tá sa v praxi ešte aj dnes dosť nezodpovedne zanedbáva. Aj pre perspektívne učebné osnovy k roku 1970 mohlo by mať vážny dosah autorovo zistenie, že percento tzv. sémanticko-gramatických chýb sa v ročníkoch základnej školy nijako zvlášť nemení (116). Zodpovedá to skutočnosti, že proces osvojovania písanej reči sa v základnej škole ešte nekončí. Táto závažná autorova konštatácia je seriózným dôvodom, aby sa uvažovalo o posilnení jazykovej zložky vo vyučovaní slovenčiny na školách druhého cyklu.

Štvrtá časť je rozdelená na všeobecnú a špeciálnu. Najmä všeobecná časť má

osobitný význam pre prax, keďže autor si vymedzil ako predmet svojho výskumu poruchy písanej reči, ktoré sa vyskytujú u detí práve v období jej osvojovania. Pri opise klasifikácií porúch písanej reči v doterajšej odbornej literatúre pre teóriu vyučovania slovenského jazyka sú zaujímavé autorove úvahy týkajúce sa symptomatológie porúch. Dáva si otázku, či nie je sekundárnym javom afaticko-artikulačných porúch, či nie je výsledkom oneskoreného vývinu dieťaťa, či nie je spôsobená nevhodnou učiteľovou metódou alebo emocionálnou blokádou, nesprávnym žiakovým postojom. Autor pripúšťa vplyv všetkých uvedených činiteľov. — Na výskumnom materiáli z experimentu sa odrazili skutočnosti veľmi závažné pre výchovu a vyučovanie: 1. problém písanej reči a jej porúch sa dotýka v praxi celkovej jazykovej výchovy a jej vzťahu k utváraniu osobnosti dieťaťa, 2. šiesty ročník je pri skúmaní gramotnosti našich žiakov ročníkom medzným, problémovým. — Špeciálnu časť kapitol o vývojových poruchách písanej reči autor uzaviera vlastnými novými poznatkami. Pre vyučovanie najvýznamnejší z nich je azda ten, že hlavnou príčinou defektného čítania a písania sú poruchy verbálnej funkcie. Deti s takouto poruchou nechápu sémantickú informáciu pri videnej reči a nespĺňajú rozkazy.

Kniha prof. Pardela je určená pracovníkom v oblasti výchovy a učiteľom, preto nemožno na záver nepripomenúť vydavateľstvu niektoré nedopatrenia pri apretúre textu, napr. *hovorová reč* namiesto *hovorená reč* (17, 20, 95), *u porúch* namiesto *pri poruchách* (57), *pamäť a na nej závislé oneskorovanie* namiesto *od nej závislé, spoje vytvárané pre dosiahnutie* namiesto *na dosiahnutie*... (17) a pod.

Svojím obsahom a aj metodologickým prístupom bude dielo Písaná reč, jej vývin a poruchy u detí cennou a užitočnou oporou ďalšiemu bádaniu v tejto oblasti a teórii vyučovania, ukazovateľom, ako usmerniť a kde hľadať nové prostriedky na zvýšenie úrovne písanej reči žiakov našich škôl.

V. Betáková

F. Sima—E. Chrenková—M. Kazimírová, *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský vreckový slovník.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1966, 1137 strán.

Čulý zahraničný turistický ruch je u nás jednou z príčin dopytu po slovníkoch cudzích jazykov. Z tohto hľadiska načim s vďakou kvitovať vydanie nového vreckového slovníka s obidvoma kombináciami maďarčiny a slovenčiny. Slovník však poslúži aj tým našim spoluobčanom, žijúcim na pohraničnom území, najmä na Žitnom ostrove, ktorým robí spisovná slovenčina ťažkosti (najmä ak idú na vyšší stupeň slovenskej školy alebo do slovenského učilišťa, respektíve závodu).

Ako sa z úvodu nového slovníka dozvedáme, autorský kolektív myslel pri koncipovaní slovníka hlavne na jeho slovenských používateľov; pre tých zostavil 25 000 hesiel, ktoré slovník obsahuje. Teda predpokladá sa u používateľov dokonalá znalosť slovenčiny. Preto niet pri slovenských heslových slovách v druhej časti slovníka gramatického aparátu. Autori iste dobre uvážili túto skutočnosť, ale svoj slovník tým do istej miery ochudobnili, resp. obmedzili jeho funkciu: poslúžiť aj našim spoluobčanom maďarskej národnosti. A tí by gramatický aparát pri slovenských slovách potrebovali ako soľ. Keďže sa v obidvoch kombináciách slovenčiny s maďarčinou uvádza v slovníku len grama-

pularizačného charakt...
jednotlivých štúdií, zahrnutých do

ıje kokrétny cieľ — pomôcť praxi —
om, študentom vysokých škôl i žia-
ıladajú sa akoby vzorové, ukážkové
ı predpokladá, že učitelia i študenti
ať samostatne, že vyťažia z mnoho-
ıum, že objavia „nové" estetické a

ɔorníka články o jazyku a štýle po-
autorov, krátke rozbory jazykového
ú v učebných osnovách zahrnuté ako
zreteľov sa v sborníčku štylistických
ıeleckých prozaických diel, málo bás-
aj analýza dvoch dramatických hier
hra Zmŕtvychvstanie deduška Kolo-

ké rozbory umeleckých textov venuje
ıladné popularizačné a praktické za-
ıeobišli všeobecnú problematiku a ve-
prejav a jeho štylistické vlastnosti
meleckých textov (F. Miko).
u. Ide o stať vybratú z väčšej syste-
ika štúdií. Celým svojím charakterom
ɔnený neorganicky, nerozvíja proble-
, predkladá členenie javov akoby de-

orivo pracovať s umeleckým textom,
vo spisovateľov — klasikov i súčasných
lú informáciu poskytne čitateľovi taká
m spôsobom ovplyvňuje jazykové pro-
ateľovi takáto informácia bez akého-
rí nič. Alebo iný príklad: „Kde sa to(!)
ıtonácia je vôbec(!) jedným z najúčin-
ıuje radenie slov vo vete" (str. 6). Spor-
kromného styku" z niekoľkých hľadísk:
nohli hovoriť o rozprávaní, o monológu
iž v texte vysvetlený vzťah rozprávania
nológu a dialógu (ako k žánru a k slo-
stu ako k žánru (nielen hovorovému!).
ec nemusí patriť do oblasti hovorového
ľ na str. 5 konštatuje, že v hovorovom
udobnejší a gramatická stavba uvoľne-
orový štýl (pravda, štylizovaný, vybratý

sa nadmieru dobre poslúži Slová-
ımných (historici, poľnohospodári),
ka znamená slovník prínos v slo-

ručne, ale výstižne; uvádzajú ne-
ských slov, vystihujú a rozdeľujú
ı slovách sa uvádzajú aj typické
ıá fráza, napr.: *zaznamenať* 1. fel-
(dosiahnuť) z. úspech sikert ér el;
r; strelná z. föfegyver; chopiť sa
örtet -ett... essen. Obe heslá sú
ıžívateľom aj vysvetľujúce slová

yba alebo nedôslednosť, resp. ne-
ɔickým spojením, nie je to fráza,
y kruh — je v hesle *zažívací* zby-
ı unikli niektoré dosť frekvento-
esť frázu *niekomu píliť hlavu* vo
ená ani v hesle *hlava*, ktoré má
by sa žiadalo uviesť frázu *víno*
ıo, ani v hesle *voda*). Tak isto by
rázou *addig jár a korsó a kútra,*
m po vodu, kým sa nerozbije.
ɔm je fráza aj v druhom jazyku.
pri hesle *dolný*, by sme ešte

typu *platiť*[1] (peniazmi); *platiť*[2]
utori správne postupovali. Len
mali byť dva významy: 1. írás;
lovke) znamená nielen 1. vlasť,
Pri príslovkách *domov*[2] a *doma*
nevyhnutné; veď význam tej-
ekvivalenty. Pri slove *karima*
ekvivalent adjektíva *kapható*
„ktorý možno dostať".
é a správne. Malá konverzácia
ndencie, ktoré sú pripojené na
dobré služby.
echanie gramatického aparátu
. V druhom vydaní ho odpo-
ıíka značne rozšíri a príručka
tickom živote našim spoluob-
správne po slovensky. Preto
nskú gramatiku k prvej časti
v dvoch zväzkoch, t. j. každú

Chrenková — Kazimírová vy-
stále sa však javí naliehavá
u maďarského a slovenského
...ikov, filológov, výskumníkov a prekladateľov.

M. Hayeková

ROZLIČNOSTI

Nicosia — Nikózia, nikózijský, Nikózijčan. — Pomenovania cudzích miest možno rozdeliť do niekoľkých skupín. Na jednej strane sú to zemepisné názvy miest, ktoré sa u nás používajú len v jednej podobe, a to v pôvodnej nezmenenej podobe. Ide o zemepisné mená vzdialenejších alebo menej známych miest. Tieto sa zaraďujú do skupiny nezdomácnených cudzích slov. Ide o názvy, ako napr. *Reykjavik, Göteborg, Marseille, Le Havre, New York, Göttingen* atď. (pozri *Pravidlá slovenského pravopisu*, 5. vyd., Bratislava 1964, 55 n.). Do druhej skupiny patria pomenovania niektorých cudzích miest, pri ktorých rozlišujeme pôvodnú, nezdomácnenú podobu, a zdomácnenú podobu. Ide o mená veľkých a známych európskych kultúrnych stredísk, ako sa to vymedzuje v Pravidlách (str. 56), resp. širšie aj mená niektorých mimoeurópskych kultúrnych a politických stredísk, napr. *Paríž, Londýn, Mníchov, Alexandria, Káhira, Bagdad, Damask, Viedeň, Jeruzalem.* V niektorých prípadoch zas existuje popri sebe pôvodná podoba a domáca podoba, ktorá však nevznikla hláskoslovnou a pravopisnou úpravou pôvodného názvu, ale je iného pôvodu, napr. *Istanbul — Carihrad* (pričom názov *Carihrad* sme používali skôr ako podobu *Istanbul*). Pochopiteľne, všetky uvedené zdomácnené podoby používame bežne iba u nás, kým v styku s cudzinou používame pôvodné podoby, ako sa to výslovne pripomína v Pravidlách. Nebolo by teda správne používať zdomácnenú podobu v styku s cudzinou (kde ju nepoznajú), ale ani naopak, pôvodné podoby používať celkom dôsledne namiesto domácich napr. v učebniciach zemepisu (pozri k tomu m ô j článok *Písanie mien cudzích miest v učebniciach zemepisu*, SR 19, 1954, 149—151).

Skupina pomenovaní, pri ktorých existujú paralelne vedľa seba (s rozličnou sférou používania) pôvodné, nezdomácnené a prispôsobené, zdomácnené podoby, predstavuje otvorenú skupinu slov. Bežné používanie ďalších cudzích, nezdomácnených pomenovaní, najmä pomenovaní hlavných miest cudzích štátov, vedie k ich postupnému zdomáčňovaniu, vytváraniu zdomácnených podôb príslušných názvov. K takýmto pomenovania môžeme dnes rátať aj názov hlavného mesta Cyperskej republiky. *Malý atlas sveta* (1. slovenské príručné vydanie, Praha 1960) uvádza pôvodnú podobu *Nicosia*, t. j. nezdomácnenú podobu (pozri register zemepisných názvov, str. 44). Táto podoba sa síce u nás tiež používa, ale popri nej čoraz častejšie sa presadzuje zdomácnená podoba *Nikózia.* Napr. *Makarios opäť v N i k ó z i i* (Pravda, 12. 11. 1966, str. 7); *N i k ó z i a* (Večerník, 11. 11. 1966, str. 1). Nazdávame sa, že podoba *Nikózia* má v rámci názvov cudzích miest plné oprávnenie. Odporúčame preto používať ju v našej dennej tlači aj v iných publikáciách v tomto rozsahu, ako používame zmienené zdomácnené a či domáce podoby mien typu *Paríž, Londýn, Rím* a pod.

V tejto súvislosti možno sa ešte zmieniť o podobe odvodeného prídavného mena a mužského obyvateľského mena. Meno *Nicosia*, resp. *Nikózia* sa končí na *-ia.* Pri takto zakončených menách býva odvodzovanie prídavných mien rozdielne. V jednom prípade sa koncové *-ia* odtrháva a k získanému odvodzovaciemu základu sa pripája prípona *-ský*, napr. *Brazília — brazílsky, Austrália —*

austrálsky, Sýria — sýrsky. Pôvodom ide tu o odvodzovanie od rozličných cudzích základov, napr. *brazílsky* súvisí s port. *brasil, austrálsky* s lat. *australis, -e* a pod. Výraznejšie sa ukazuje odvodzovanie od cudzích základov v prípadoch, ako napr. *Adria — adriatický* (lat. *adriaticus*), *Belgia — belgický, India — indický* (ako je to napr. aj pri príd. menách *peruánsky, kubánsky,* ktoré nadväzujú na príslušné príd. mená *peruano, cubano,* podobne napr. príd. meno *dalmatínsky* nadväzuje na latinskú podobu *dalmatinus* a pod.; pozri Š. Koperdan *K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov,* Jazykovedné štúdie III, Bratislava 1958, 106; Koperdan hovorí o odvodzovaní cudzími príponami, ide však skôr o odvodzovanie našou príponou *-ský* od cudzích odvodzovacích základov). Pri iných menách na *-ia* býva odvodzovanie od základu, ktorý sa dostáva po odtrhnutí od koncového *-a;* odvodzovací základ sa pritom rozširuje o spoluhlásku *-j-,* napr. *Istria — istrijský, Kolumbia — kolumbijský, Gambia — gambijský, Zambia — zambijský, Alexandria — alexandrijský.* V prípade názvu *Nikózia* ide o slovo so spoluhláskou *z* pred koncovým *-ia.* Je tu možné tvorenie podoby *nikózsky* alebo *nikózijský.* Pri oboch podobách sa možno odvolávať na analogické formy (porov. *Rodézia — rodézsky,* ale *Ázia — ázijský).* V našej tlači zaužívala sa však už podoba s príponou *-ský* od rozšíreného odvodzovacieho základu napr. *Od včerajšieho rána sú v nicosijských uliciach demonštrácie školských detí* (Pravda, 15. 1. 1967, str. 1). K názvu *Nikózia* odporúčame teda používať podobu príd. mena *nikózijský.*

Pretože podoba mužského obyvateľského mena korešponduje s tvarom príd. mena, odporúčame používať podobu obyvateľského mena *Nikózijčan.*

Záver: popri pôvodnej podobe *Nicosia* sa dnes začína uplatňovať zdomácnená podoba *Nikózia,* ktorú budeme používať rovnako ako iné zdomácnené podoby cudzích názvov miest. K názvu *Nikózia* odporúčame používať podobu príd. mena *nikózijský* a mužského obyvateľského mena *Nikózijčan.*

L. Dvonč

Estera. — Pretože ešte občas sa stretávame u nás s mienkou, ako keby bola forma *Ester* lepšia, lebo je vraj pôvodnejšia, pokladáme za potrebné pozastaviť sa pri tom, prečo odporúčame formu *Estera.*

Hneď na začiatku nám prichodí konštatovať, že skoro všetky u nás zaužívané ženské mená sa končia na samohlásku *-a.* Pritom mnohé z nich, najmä novšie, majú paralelnú mužskú formu zakončenú na spoluhlásku. A tak máme dvojice, ako: *Emil — Emília, František — Františka, Jozef — Jozefína, Viktor — Viktória* a iné. Väčšinou však ženské mená, a to novšie i staršie, nemajú paralelné mužské formy; také sú napr. *Anna, Elena, Eva, Ľudmila, Beáta, Margita* a pod. Ich podoba dokazuje, že pre naše ženské mená je typické zakončenie na samohlásku *-a.* Je to v zhode so všeobecne známym faktom, že v slovenčine pre ženské podstatné mená vôbec je typické zakončenie na samohlásku *-a,* kým pre mužské mená je typické spoluhláskové zakončenie (a dodajme, že pre podstatné mená stredného rodu je v slovenčine typické zakončenie na samohlásku *-o).* Táto tendencia sa prejavuje najmä pri menách a názvoch osôb, teda živých bytostí mužského a ženského rodu, pri ktorých pre gramatický rod je rozhodujúci prirodzený rod ich nositeľov. Tým si vysvetľujeme fakt, že na samohlásku *-a* sa končia skoro všetky ženské mená v slovenčine, teda aj také, ktoré k nám prešli z iných jazykov, najmä neslovanských, kde často mali pôvodne iné zakončenie. A tak máme bez ohľadu na ich pôvodné zakončenie mená, ako *Edita, Brigita, Monika, Tamara, Etela* a iné. Podobne medzi mená uvedeného typu sa priro-

dzene začlenilo aj meno *Estera*, keď sa začalo častejšie používať. Len niekoľko najnovších ženských mien cudzieho pôvodu si ešte drží svoju pôvodnú cudziu formu so zakončením na spoluhlásku. Také sú napr. *Dagmar, Ingrid, Miriam* a pod. O ich cudzosti i doterajšej malej zaužívanosti svedčí najmä to, že sú nesklonné. Nie je však vylúčené, ba naopak veľmi pravdepodobné, že s častejším výskytom sa mená uvedeného typu začnú v slovenčine skloňovať (prípadne slovotvorne obmieňať), a to si vynúti aj zmenu ich základnej podoby na znenie typu „Dagmara". Tento vývin totiž prekonalo aj meno *Estera*, ktoré sa aj u nás najprv používalo vo forme *Ester*. Preto ešte aj dnes lipnúť na forme *Ester*, ktorá je slovenčine cudzia, namiesto vžívajúcej sa systémovej a jedine správnej podoby *Estera*, nepokladáme za správne.

F. Buffa

Viking — vikingský, či vikinský? — J. K a ň a v príspevku *Ako písať: vikingovia, či Vikingovia?* (SR 31, 1966, 309—311) nastolil otázku platnosti pomenovania *Viking*. Dokazuje, že pri tomto pomenovaní nejde o vlastné meno, ale všeobecné podstatné meno, ako napr. *vojak, kupec, pirát* a pod. Preto žiada písať ho s malým začiatočným písmenom *(viking)*.

My sa tu chceme dotknúť iného problému, ktorý súvisí s týmto slovom. Ide o otázku tvorenia prídavného mena od tohto slova. V *Slovníku slovenského jazyka* (V. diel, Bratislava 1965, 99) sa popri slove *Vikingovia* a *Vichingovia* (nom. sg. *Viking, Viching*) uvádzajú tvary prídavných mien *vikingský* a *vichingský* (s príkladom *vikingské*, resp. *vichingské lúpežné výpravy*). V derivátoch *vikingský* a *vichingský* sa ponecháva celá forma mena z tvaru jednotného čísla, teda aj koncové *g*. Nazdávame sa, že to nie je správne.

Otázkou tvorenia prídavných mien od mien, ktorých odvodzovací základ sa končí na *-ng*, sme sa v poslednom čase zaoberali podrobnejšie v príspevku *Peking — pekingský, či pekinský?* (SR 32, 1967, 59—61). Na základe podrobnejšieho rozboru sme tu ukázali, že v spisovnej slovenčine je oprávnená v tomto prípade jedine podoba *pekinský*, nie „pekingský"; podobne je *Nanking — nankinský, Čunking — čunkinský, Semmering — semmerinský, Jambinga — jambinský, Marengo — marenský, San Domingo — sandominský* (aj tu sa odvodzovací základ končí na spojenie *ng*), *Dardžiling — dardžilinský*.

Takéto odsúvanie koncového velárneho konsonantu nastáva nielen pri odvodzovaní prídavných mien od podstatných mien, ktorých odvodzovací základ sa končí na spojenie spoluhlások *ng*, ale aj pri odvodzovaní prídavných mien od pomenovaní, ktorých odvodzovací základ sa končí na spojenie spoluhlások *nk* (v ktorom druhou spoluhláskou je velárna neznelá spoluhláska *k*), o čom sme písali v príspevku *Ink — príd. meno inský* (SR 31, 1966, 375), napr. *Frank — franský, Ink — inský, Helsinki — helsinský*.

Pripomeňme konečne, že spoluhláska *g* sa odsúva aj pri tvorení prídavných mien od mien zakončených na *rg*, napr. *Hamburg — hamburský, Piarg — piarsky, Pittsburgh — pittsburský, Newburgh — newburský* (tu, pravda, je v písme *gh*).

Tieto poznatky o tvorení prídavných mien na *-ský* od pomenovaní, ktorých odvodzovací základ sa končí na *ng, nk* alebo *rg*, treba uplatniť aj pri odvodzovaní prídavného mena na *-ský* od pomenovania *Viking*, resp. *viking* (ak prijmeme uvedený výklad J. Kaňu). Podľa toho príslušné prídavné meno nemá mať podobu „vikingský", ale *vikinský*.

L. Dvonč

Z jazykovednej produkcie VSAV:

Morfológia slovenského jazyka

je súčasťou niekoľkozväzkového diela venovaného všestrannému synchrónnemu opisu slovenčiny. Podáva vyčerpávajúci výklad morfologických prostriedkov súčasného spisovného jazyka, ako sa ustálil v období od konca minulého storočia.

Strán 896, viaz. Kčs 50,–

JOZEF MISTRÍK

Slovosled a vetosled v slovenčine

Publikácia predstavuje prvé syntetické spracovanie otázok o slovosledných a vetosledných zákonitostiach v slovenčine, založené na využití starších, ale i najnovších bádateľských výsledkov syntaktickej teórie.

Strán 280, viaz. Kčs 19,50

Jazykovedné štúdie IX

Deviaty zväzok periodicky vychádzajúcich *Jazykovedných štúdií* sa zameriava na historický vývin a dialektológiu jazyka. Prináša príspevky o vzťahoch medzi Slovákmi a východnými Slovanmi v stredoveku, o používaní poľštiny v písomnostiach v 16. stor. u nás, o pôsobení latinčiny na slovenský jazyk, etymológii niektorých dialektizmov, asibilácii v trenčianskych nárečiach a i.

Strán 248, obr. 20, brož. Kčs 28,–

SLOVENSKÁ REČ, časopis Jazykovedného ústav[redacted]
mie vied pre výskum a kultúru slovenského jaz[redacted]
Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Redakto[redacted]
Technická redaktorka Ladislava H a p l o v á. Vychádza šesťkrát za rok. Ročné predplatné Kčs 24,—, jednotlivé čísla Kčs 4,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Výmer PK HSVZ čís. 18163 50-II/3. — V-15*71123
© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967.
Kčs 4,—.